

ДОНЕЦЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА
ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

ДОНЕЦЬКИЙ
ВІСНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ім. ШЕВЧЕНКА

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ СТУДІЇ

Т. 41

Донецьк
2015

Засновано в 2001 р.

Д-67 **Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 41.** – Донецьк, 2015. – 256 с. – (Серія. Мовно-літературні студії).

Відповідальність за зміст матеріалів несуть їхні автори.

© Донецьке відділення НТШ, 2015
© ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИ-
ПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ, 2015

ЗМІСТ

Загнітко Анатолій. МОВНИЙ ПРОСТІР ДОНЕЧЧИНИ : РЕАЛІЇ СУЧАСНОСТІ.....	8
---	---

МОВА ЯК ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Білецький Володимир. СВІТОВЕ УКРАЇНСТВО: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	24
--	----

Євссєва Марина. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ В АНТРОПОГЕНЕЗИ	49
--	----

Воробйова Любов. МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄДНУВАЛЬНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	55
---	----

Норматова Світлана. УПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	60
--	----

Ткачук Т.В. ОСОБЛИВОСТІ РІЗНОПРОФІЛЬНОЇ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНО-ПОШУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ.....	63
--	----

Стрельченко В.І. ЕКОЛОГІЯ ДУХУ Й ЕКОЛОГІЯ МОВИ	68
--	----

Ганненко Інна. МОВА ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ	78
---	----

**МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД
ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОЇ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В УМОВАХ
ОНОВЛЕНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ**

Макаренко Світлана.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ 89

Родигіна Ірина.

ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»
ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ ПОЧАТКОВОЇ
ЗАГАЛЬНОЇ ОСВИТИ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД
ЯК ДОМІНАНТА У РЕПЕРТУАРІ
ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ 97

Харахоріна Тетяна.

ДИДАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДНИКИ
НАСТУПНОСТІ І ПЕРСПЕКТИВНОСТІ
МІЖ ПОЧАТКОВОЮ І СЕРЕДНЬОЮ ОСВІТОЮ
ШКОЛЯРІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 107

Рагуля Вікторія.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ
МІЖ ДОШКІЛЬНИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ
ТА ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ
В ОПАНУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ 121

Бухлова Н.В.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА
ДО ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО РОЗВИТКУ МОВНОЇ
ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ 129

Лисюк Ніла,
СИСТЕМА РОБОТИ МЕТОДИЧНОЇ
СЛУЖБИ АРТЕМІВСЬКОГО ВІДДІЛУ ОСВІТИ
ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ МОВНО-
ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ..... 138

**Малишева В.В., Федосова О.В.,
Діброва С.В., Якуніна Ю.В.**
СПЕЦИФІКА ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У ВІЙСЬКОВОМУ ЛЦЕЇ 144

Панченко Ірина.
ДОСЛІДЖУЄМО ГОВІРКУ
РІДНОГО СЕЛА 153

Дзембак Надія, Засипка Галина.
ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ СВЯТ,
ТРАДИЦІЙ ТА ОБРЯДІВ..... 159

Корольова Л.В.
ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ
СТАРШОКЛАСНИКІВ 165

***СТОРІНКАМИ КОНКУРСУ
ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ФІЛОЛОГІВ
«ПЕДАГОГІЧНИЙ X-ФАКТОР»***

Ткачук Т.В.
ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНКУРС «X-ФАКТОР»
ЯК ШЛЯХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
МАЙСТЕРНОСТІ..... 171

Тимофєєва І.М. ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	177
Поливода Т.В. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРА.....	182
Чачанідзе Н.Г., Григор'єва І.О. ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ.....	191
Бондарєва О.О. СИТУАЦІЯ УСПІХУ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ	196
Курелюк С.В. УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ	204
Желновач В.С. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЇХНЬОГО ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ	217
Галізіна С.О. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	221

Мелешко Лідія.
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ
У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ЛІТЕРАТУРИ..... 227

Телли Т.В.
ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ
КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
ДЛЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ В ЖИТТІ 234

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА СТОРІНКА

Дика Ганна.
ЧУЖА СЛАВА – НЕ СВОЯ 239

РЕЦЕНЗІЇ

Скаб Марія.
НОВІ ВИМІРИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ
(Рец. на кн.: Балко М. В. Актуальні проблеми теорії
словосполучення сучасної української мови :
[монографія] / М.В. Балко. – Дніпропетровськ :
Вид-во «Свідлер», 2014. – 349 с.)..... 250

Анатолій ЗАГНІТКО,
доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, декан філологічного
факультету Донецького національного університету,
член Наукового товариства імені Шевченка

МОВНИЙ ПРОСТІР ДОНЕЧЧИНИ : РЕАЛІЇ СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуто особливості мовного простору Донеччини з простеженням реалій минулого та їхньої видозміни в сучасності, схарактеризовано основні чинники силового втручання в моно-енергетичний простір Донеччини. Визначено основні тенденції національно-мовного деконструктивізму, з'ясовано пріоритети національно-мовної розбудови в Україні загалом і Донеччини зокрема.

Ключові слова: мовний простір, мовні реалії, мовне будівництво, національно-мовний пріоритет, степові говірки.

Сучасні мовні проблеми та реалії не постають позбавленими мотивації, якщо спробувати “переглянути пам’ять” не таких уже й далеких днів минулого. Ні для кого не секрет, що кожний факт сучасності легко прочитати, прокоментувати та й схарактеризувати з оперттям на минуле, в якому багато несподіваного та й незрозумілого для кожного сьогодні легко пояснювано, мотивовано. Заявлене безпосередньо торкається і мовних реалій Української Держави загалом і Донеччини зокрема, кількість згадувань про яку в різних контекстах останнім часом просто вражає. Останнє, зрозуміло, є відбиттям тих позамовних реалій, що заповнили увесь суспільний простір і тримають кожного в напрузі. Не торкаючись усіх надзвичайно складних процесів, що відбуваються на донецькій землі, в силу їхньої складності, багатовимірності, слід сконцентрувати аналіз на мовних реаліях сьогодення Донеччини, які останнім часом зазнали істотної динаміки, спричиненої військовими діями.

Від часу проголошення Української Держави як суверенної, соборної та незалежної до початку 2014 року в

Донецькій області відбулося багато знакових подій: 1) намітилася прогресивна тенденція до національно-мовного відродження, пріоритетним у якому поставало насамперед відновлення чи поновлення “силового” поля української мови, що мотивувалося її державним статусом та поновленням українськомовного статусу тих шкіл, що ще в кінці шістдесятих – на початку сімдесятих років двадцятого століття були українськомовними (підтвердженнь цьому можна знайти багато не тільки в статистиці, але й в численних спогадах учителів, батьків, та й в окремих статтях небайдужих дописувачів); 2) витворення переколиків поколінь, що внаслідок різноманітних репресивних заходів змушені були втрачати свою національно-мовну самоідентичність (тридцяті, п’ятдесяті, шістдесяті, сімдесяті – вісімдесяті роки минулого року) з наявністю діалогу між поколіннями та усвідомлення поступового ширення тенденції молодого покоління на загальноукраїнські цінності; 3) створення мовно-культурних осередків (“Товариство української мови”, «Просвіта» та ін.), в активі яких – проведення різноманітних всеукраїнських та міжнародних заходів з активізації використання української мови, поширення українських культурних на фольклорно-пісенних традицій («Український культурологічний центр»); 4) активізація українськомовного простору, що посилювалося щорічним проведенням Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика в усіх, без винятку, вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації та форм власності з витворенням власного силового поля цього змагання, на що було зорієнтовано і проведення урочистих свят, присвячених Дню української писемності та мови та ін.; 5) поступове утворення незначної кількості видавництва та видавничих центрів («Східний видавничий дім») зі спрямуванням на видання української книги, ініціювання певних проєктів, зорієнтованих на умонтування в національно-мовний та культурно-історичний простір краю мовно-літературних надбань (Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2011. – 216 с.); 6) активізація міжрегіональних культурно-мистецьких та мовно-літературних зв’язків з витворенням напрямів обміну студента-

ми та школярами, поїздками на традиційні свята до міст і сіл Львівської, Івано-Франківської та низки інших областей значної кількості учнівської та студентської молоді, регулярними приїздами творчих студентських та учнівських груп до вищих навчальних закладів, коледжів, ліцеїв, гімназій, колегіумів, загальноосвітніх шкіл з інтерпретаціями вертепного багатства, виконанням щедрівок, колядок; 7) формування в низці університетів та академій, інститутів та коледжів спеціалізованих кафедр української мови, кафедр української літератури, кафедр українознавства, кафедр української філології та культури (Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов (тепер Горлівський інститут іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ), Донецький національний технічний університет, Донецький національний медичний університет імені Максима Горького, Донбаська державна академія архітектури та будівництва, Донецький державний університет управління, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського та ін.), розбудова уже наявних кафедр української мови з відкриттям нових спеціальностей, спеціалізацій (Донецький національний університет, Маріупольський державний університет, Приазовський державний технічний університет, Краматорська державна машинобудівна академія та ін.); 8) ініціювання та створення творчих студентських колективів з активно пропагованими національно-мовними, фольклорно-літературними, пісенно-мистецькими традиціями (ансамбль «Дивина» (Донецький національний університет), літературно-мистецька група «Сяйво» (Донецький національний технічний університет) та ін.); 9) організація та регулярне проведення загальноміських та загальнообласних літературно-мистецьких вечорів у Палаці працівників культури (літературно-мистецькі вечори, присвячені творчості Тараса Шевченка (2013), Григорія Сковороди (2012), Григора Тютюнника (2011), Володимира Сосюри (2014), Григорія Кривди (2013), Віталія Павловського (2010) та ін.) з активним обговоренням у засобах масової інформації; 10) створення передач-

циклів на обласному державному радіо, телевізійних каналах («Регіон», «27» і под.). Безперечно, до цього слід додати: а) регулярні міжнародні, всеукраїнські та регіональні конференції з проблем державності української мови (Донецький національний університет, Донецький національний технічний університет, Донецький обласний інститут післядипломної освіти та ін.); б) статусні наукові конференції з питань нормалізації української термінології – судово-медичної (Донецький національний медичний університет імені Максима Горького), хімічної та фізичної (Донецький національний університет) тощо; в) активну роль Донецького відділення Наукового товариства імені Шевченка, і проведення регулярних наукових сесій НТШ та наукових конференцій); г) визначальну роль наукометричного журналу «Схід», що за роки свого існування (<http://skhid.com.ua/>) набув не тільки популярності, але й провідного статусу у висвітленні актуальних питань економіки, філософії, історії, культури та багато-багато іншого.

Початок двадцять першого століття став періодом утвердження напрацьованого та «підняття» з історико-культурних глибин пам'яті величезних пластів мовного багатства, літературних здобутків, архівних шедеврів та ін. на всьому величезному просторі Донеччини, багатому різноманітними несподіванками та відкриттями, до яких можна досягнути тільки за умови вивчення величезного культурно-історичного пласту (підтвердженням є численні праці неповторних «літописців» усієї історії України та історії Донеччини зокрема В.О. Пірка («Заселення Степової України у 16-18 ст.» (1998), «Заселення Донеччини у 16 – 18 століттях» (2003), «Заселення і господарське освоєння Степової України у 16-18 ст.» (2004), «Соляні промисли Донеччини у 17-18 ст.» (2005)), О.О. Боргардта «Дві культури» (1999) «Аналітична історія України: В 3-х ч.» (2001)); П.Л. Лавріва («Історія Південно-Східної України» (1992; 1996), «Моя земля – земля моїх батьків» (1994), «Колонізація українських і суміжних степів» (1994)). До цього додати також численні напрацювання в царині історії України Д.Д. Білого, В.В.Задунайського, В.І. Кравченка, Р.Д. Ляха, Н.Р. Темирової та ін.

Величезну роль свого часу зіграв шостий міжнародний конгрес українців (голова конгресу – президент МАУ, професор Колумбійського університету в США Марк фон Гаген), що відбувся в Донецькому національному університеті з 28 червня по 1 липня 2005 р. У його роботі взяли участь 600 науковців із 26 країн світу. На пленарному засіданні, що відбувалося в Донецькому національному академічному театрі опери і балету імені А. Солов'яненка, чи не вперше було концептуально схарактеризовано культурно-мистецький компонент Донеччини у загальнодержавному просторі в доповіді Івана Дзюби «Донецька складова української культури», де не лише простежено увесь спектр літературно-культурологічних проблем Донеччини, але й розкрито статусне навантаження цілої низки митців минулого й сучасного в загальноукраїнському вимірі. Особливістю конгресу була його творча насиченість та українськомовна наповненість, коли ніхто й не сумнівався у власній українській самоідентифікації, належності до величезної Української Галактики. Стихія конгресу збагатила увесь мовно-культурний ландшафт Донеччини, водночас вияскравила низку проблем, що були заактуалізовані в опрацюванні в наступні роки. Саме в цей час з'явилася ідея досить оригінального проекту «Культурне обличчя Донбасу», що, на жаль, не був завершений у силу відомих для усіх причин. У рамках цього проекту створено вперше колективну працю «Постаті» – збірник статей-нарисів про двадцять сім видатних людей Донеччини – поетів і науковців, композиторів і співаків, геологів та економістів, управлінців і політиків, журналістів і правозахисників. Автором ідеї «Постаті» був «Український культурологічний центр», завдяки якому схарактеризовано неповторний внесок у культурно-мистецьку розбудову Донецького краю Євграфа Ковалевського, Михайла Петренка, Миколи Корфа, Олексія Алчевського, Архипа Куїнжі, Георгія Седова, Миколи Чернявського, Микити Шаповала, Сергія Прокоф'єва, Володимира Сосюри, Павла Байдебури, Миколи Руденка, Володимира Дегтярьова, Леоніда Литвиненка, Миколи Рибалка, Володимира Біляйва, Миколи Чумаченка, Романа Кучера, Олекси Тихого, Віктора Шаталова, Емми Анді-

євської, Анатолія Солов'яненка, Василя Стуса, Василя Голобородька, Сергія Бубки, Вадима Писарева. Звичайно, в цьому короткому переліку немає багатьох знаних імен, що й засвідчувало необхідність його продовження (див. рецензії на видання: [Постаті. Нариси про видатних людей Донбасу. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2011. – 216 с. – Донецщина : особистості «візитівки» // День. – 2013. – № 42; Потапенко В. Сузір'я видатних імен // Донецщина. – 2012. – 10 квітня; Шептуха В. «Вони уславили Донбас» // Донецщина. – 2012. – 2 березня]).

Окремим пластом постають напрацювання в науково-дослідній сфері, де особливо знаковими є створення перших не тільки в загальноукраїнському просторі, але й загальнослов'янському світі «Гірничого енциклопедичного словника: В 3-х т.» (2001, 2002, 2004), «Малої гірничої енциклопедії : В 3-х т.» (2004, 2007, 2013). Власне, постання унікального видання «Гірнична енциклопедія», автором ідеї та редактором якої є відомий науковець, громадський діяч В.С. Білецький знаменувало усталення науково-дослідницьких традицій на донецькому підґрунті та створення цілісного науково-студіювального простору.

Ще треба згадати потужний філософсько-есеїстський, літературно-мистецький компонент Донецчини, що й сьогодні захоплює своєю силою духу, прагненням прориватися та прорватися крізь, здавалось би, непробивні стіни радянської ідеології, усталених цінностей. Сюди належать неповторні пошуки Олекси Тихого, Василя Стуса, Івана Дзюби та ін. Їхні надбання засвідчують виформування того сталого компонента мовно-літературної, культурно-мистецької пам'яті, що живить душу не поодинокими вкрапленнями, а цілісним світобаченням, поступовим входженням в загальноукраїнський простір без якогось умовного, напівумовного поділу на відстоювання тих чи тих цінностей – на усіх неозорих землях Української Держави повноцінне відстоювання ідеалів патріотизму, любові до всього отчого та материнського, відчуття свого *Я* без членування на Схід та Захід, Південь та Північ. Якими неповторними стали

рядки із загальновідомої поезії Василя Стуса, викарбувані на меморіальній дошці, що розміщена на фасаді першого навчального корпусу Донецького національного університету (вул. Університетська, 24):

*Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденням і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і в смерть із рідним краєм поріднюсь
(«Як добре те, що смерті не боюсь я...»).*

Логічним завершенням, звичайно, було б присвоєння імені видатного поета Донецького національного університету, та було згуртовані усі реакційні проімперські сили на спротив, а тих, кого не вдавалося переконати або ж вмовити, потихеньку ізолювали різноманітними методами. У цей час у повітрі стало відчутним: щось змінюється, щось відбувається, чогось добиваються ті сили, що свого часу затихли і притихли для того, аби взяти повний реванш. Усе було продумано до найменших дрібниць – від дискредитації імені поета Василя Стуса на всьому просторі України, особливо ж на Донеччині, витворення асоціації з бандерівцями, фашистами... Усе вдалося, усе вийшло: на засіданні Вченої ради Донецького національного університету тільки один голос було подано на підтримку присвоєння імені Василя Стуса (див.: Панич Олена. Як Донецький національний університет не дав присвоїти собі ім'я Василя Стуса // <http://www.istpravda.com.ua/blogs/2014/08/16/144028/>). До цього треба додати зустріч в актовій залі університету Миколи Жулинського та В'ячеслава Кириленка, що відбулася за

кілька днів до засідання вченої ради вищого навчального закладу. Цей захід треба згадати з кількох причин. Насамперед тому, що саме тут вперше один зі студентів біля відкритого мікрофону в залі почав кричати: «Я шкодую, що не маю автомата-калаша, який би зараз із задоволенням використав би для пострілу у Вас (мова про В'ячеслава Кириленка)!» Знову провокація вдалася – пролунали слова, в яких засобом розв'язання конфлікту було названо повноцінну зброю. Ще одне... З усіх виступів, а вони були підготовлені заздалегідь, жодного на підтримку ідеї присвоєння імені Василю Стусу університету. Створювалося силове поле агресивного несприйняття будь-якої ідеї української влади про включення в цілісний спектр освітнього простору університетів Донеччини. Сумним було також те, що окремі відомі науковці, викладачі Донецького національного університету (дехто вже пішов у засвіти) виступали на різного рівня зібраннях проти самої ідеї присвоєння імені Василя Стуса. Їм сьогодні судити, чи досягли бажаного, піддавшись спокусі пошуку компромісів. Таким компромісом виявилось присвоєння імені Василя Стуса навчальній аудиторії 334 (на третьому поверсі) першого навчального корпусу – філологічного – університету. Така ретроспектива про не зовсім давні часи дозволяє побачити витoki окремих речей, які поступово закрутізувалися під час інспірованих подій у Донецькій області.

Якщо продовжити розгляд українського складника Донеччини, то треба також додати повноцінне функціонування літературно-мистецьких часописів «Донбас» (з тривалою історією), «Кальміус» та цілої низки інших, організація та проведення великих літературно-мистецьких свят різного рівня. А також неповторний малюнок українських степових говірок зі своєю багатою історією формування, розвитку. Недаремно постала ідея створення цілісного Словника східностепових українських говірок, для чого було напрацьовано цілісну картотку лексикографічного матеріалу, сформовано методологічну базу Словника (див.: [Східностепові українські говірки: Науково-навчальний посібник / Рекомендовано Міністерством освіти України / За заг. ред. д-ра філол. наук проф. А.П. Загнітка. –

Донецьк : ДонДУ, 1998. – 114 с.]). Уперше в Україні опрацьовано програму оцифрування аудіо записів (автор ідеї та розробник програми І.Г. Данилюк), укладено перспективний план видання, що уможливило з'яву першого випуску [Омельченко З.Л., Клименко Н.Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок / Відп. ред. А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 294 с.], повністю упорядковано другий випуск (відомі події стали на заваді). Розгорнуто роботу з популяризації дослідження степових говірок, що і стимулювало ініціювання спочатку міжрегіонального, а згодом всеукраїнського конкурсу студентських науково-дослідних робіт з діалектології (2012, 2013, 2014). Перелік справ можна продовжити, якщо дати сюди також авторитетні технічні, економічні та інші напрацювання, що повністю були вмонтовані в цілісний простір Української Держави, кожний вимір якої сприймався тільки цілісно. Ніхто навіть і не думав про якийсь особливий статус Донеччини, а коли окремі псевдонауковці почали говорити про федералізацію, автономізацію, то їхні підходи й аргументи були сприйняті не лише з настоженістю, але й з відчутним осудом.

Українськість Донеччини ніколи не давала спокою тим, хто хотів завжди досягати активізації відцентровості, реалізації власних амбіцій, не зважаючи на відсутність підтримки в того самого народу, від імені якого вони прагнуть виступати. Безперечно, сьогодні мовна карта Донеччини зазнає непоправних втрат, що зумовлені не природним розвитком територіальних говорів, видозмінами в системі мовних ситуацій, еволюцією мовних портретів малих і великих міст краю, а через силові спроби вирішити увесь комплекс надзвичайно діткливих у морально-етичному та психолого-естетичному вимірах проблем. Насамперед це пов'язано з нав'язуваною зверху ідеологією суцільної одномовності – російськомовності та переведення усіх, без винятку, загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів різних форм власності на російськомовний режим. Навіть там, де наявні класи з українською мовою викладання (українські класи), проводиться «активне опрацювання» батьківського загалу на закриття таких класів. Видано цілу низ-

ку різного статусу, гатунку нормативно-правових наказів, розпоряджень про перегляд усіх наявних загальнодержавних програм і стандартів викладання блоку гуманітарних дисциплін для вияву в них ідеологічно «слабких» місць, тобто вилучення з курсів української мови, української літератури (вони не матимуть навіть такого найменування, бо їх називатимуть щось на зразок література рідного краю) того, що нагадувало про історію України, спонукало б до асоціацій із великою Україною [Загнітко 2014, с. 120-145]. Навіть більше – повністю вилучити будь-які сторінки, пов’язані з героїзацією України. І не істотно – мова йде про сьогочасні виміри чи оповідається далека історія козаччини, чи описана вона в художньо-прозових, художньо-поетичний та художньо-драматургічних творах, чи це суворий двобій героїв Крут, чи це освоєння українцями новітніх технологій, чи щось інше. Усе це та багато-багато не згаданого позбавлене права на існування лише тому, що пов’язано з Цілісністю, Соборністю, Незалежністю Української Держави. Логічними такі дії не можна вважати, та й, більше того, вони не можуть бути піддані якому-небудь ґрунтовному аналізу, бо немає чого розглядати. Водночас на тлі того, що відбувається в Криму, можна сконструювати певну модель такої цілком керованої та ідеологічно вивіреної поведінкової лінії. Для цього слід справді згадати нещодавні розпорядження в окупованому та односторонньо анексованому Криму: надіслано ємні списки (обсягом до тисячі найменувань), у яких недвозначно вказано, що підлягає негайному вилученню з освітніх програм. З-поміж імен і Василь Стус, і Володимир Сосюра, і Василь Голобородько, і Дмитро Павличко та ін. Звичайно, уже цей ряд показовий, але річ у тому, що стає страшно: у двадцять першому столітті активно використовують методи середньовіччя, підходи нацистської Німеччини, аргументуючи постійно захистом загальнолюдських цінностей, якими виступають носії ідеї «русского мира». А як тоді бути із постійно доповнюваним списком кримськотатарської художньої та релігійної літератури, зберігання якої в себе вдома загрожує ув’язненням. Слушною є думка кримської татарки Ельзари, батьки якої вірять, що Крим по-

вернеться в Україну. *«Але будьмо чесними – Україна просто злила Крим у березні, – говорить дівчина. – Зараз там ведеться така потужна пропаганда, що я не уявляю, як буде за п'ять років. Молоді люди все ще виїжджають, бо не витримують морального тиску. Залишаються ті, які завжди хотіли жити в Росії»* [<http://socportal.info/2014/11/27/krim-povernuti-ne-mozhna-vidpustiti.html>]. Поза усяким сумнівом, моральне та психологічне, етичне та естетичне знищення людини є найжорстокішим, тому що заторкує людську душу в усіх її вимірах.

Сайт «День Сварога», на якому розміщують усі новини так званої «Донецької народної республіки», містить епіграф, що відсилає читача до вчення Перуна: «Хто втече із землі своєї на чужину в пошуках життя легкого, той відступник Роду свого, та й не буде прощення Родом своїм, тому що відвернуться Боги від нього» [<http://www.svarogday.com/ukraina-novosti-odnoji-strokoj-obnovlyaetsya/>], що свідчить про прагнення створювачів сайту апелювати до пам'яті, берегти її. Та водночас пам'ять така повинна бути спрямована тільки у возвеличення Росії, упровадження її освітніх стандартів у загальноосвітніх школах та вищих навчальних закладах на всьому просторі так званої «ДНР». Такі реалії сьогодення, що, безперечно, мають тільки фрагментарне висвітлення.

Складним у всьому цьому постає питання про наявність видозмін у мовному ландшафті України загалом і Донеччини зокрема. Будь-яка економічна, технічна, фінансова ідея без її опертя на мовне підґрунтя втрачає своє навантаження. Так, існує твердження, проголошене неодноразово низкою відомих вчених, що наука, економіка та багато-багато іншого мають бути поза політикою, поза національно-мовними ідеями [Больман 2007]. У таких твердженнях, на жаль, є словесний обман. Як це не прикро, на такі твердження часто покликаються не зовсім чисті на руку політики [Загнітко 2014, с. 140-159]. Перебіг людської цивілізації не відбувався, а сьогодні тим паче, поза національно-мовними зацікавленнями – спочатку фінанси, економіка, а за ними відразу включення будь-якої території в національно-мовні інтереси. Ідеї на зразок «Русского мира»

грунтовані якраз на визначальних пріоритетах національно-мовної єдності з проголошенням спільноти віросповідання, історії, морально-етичних цінностей та ін. Тому держава без національно-мовної доктрини не може мати перспектив для розвитку та успішно розвиватися. Якщо поглянути тільки на перелік нормативних документів, прийнятих останніх часом так званим «Міністерством освіти і науки» так званої «ДНР», легко переконатися в послідовності дій щодо створення цілісності її національно-мовного простору, на що спрямовані відповідні директивні документи, в яких схарактеризовано прийняті директивні документи з їхнім орієнтуванням на зняття певних ідеологічних перекосів в окремих навчальних закладах і для забезпечення прав громадянам на навчання рідної мови наголошено. До останніх належать: 1) «Про організацію справочинства у закладах освіти усіх рівнів, типів і форм власності», в якому наказано керівникам усіх освітніх закладів, що перебувають на території так званої «ДНР», у термін до 15 жовтня організувати провадження справочинства російською мовою (ніяких перехідних періодів, компромісів навіть не зазначено); 2) «Про мову навчання в закладах освіти Донецької Народної Республіки»; де констатовано статус російської мови як мови викладання, навчання та виховання у всіх освітніх закладах, незалежно від їхнього рівня, типу і форми власності (див.: [<http://dnr.today/news/yazykovej-vopros-i-obrazovanie-v-dnr>; <http://dnr.today>]). До цього треба додати ще низку розпорядчих документів, у яких в імперативній формі чітко наголошено, що основним завданням постає формування так званих нових цінностей, у яких не може бути місця ані Україні, ані Донеччині у складі цілісної соборної незалежної європейської України. Підтвердження легко виявлювані у таких і подібних рядках численних наказів у галузі освіти й науки: *«Пропонуємо вчителям підходити до вивчення української літератури з позицій розкриття художньої цінності текстів різних жанрів. При цьому не акцентувати увагу на змісті творів, які мають політичний підтекст, замінивши їх на інші, наприклад: 5 клас – замість легенди «Як виникли Карпати» запропонувати учням легенду*

про Савур-Могилу; **6 клас** – із розділу «Пісні літературного походження» бажано вилучити твори націоналістичного спрямування, а саме: пісні-гімни, стрілецькі пісні; години, що вивільняються, використати на пісні літературного походження рідного краю за вибором учителя; **7 клас** – замість творів Василя Голобородька «Наша мова», «Ми йдемо» запропонувати 2 інші поезії за вибором учителя; **8 клас** – замість твору «Ти ніколи не вмиреш, Україно» С. Литвина ознайомитися з поезією В. Черепкова «Донбас» або «Батьківщині»; замість твору "Ой та зажурились стрільці січові" запропонувати козацьку пісню за вибором учителя; замість поезії В. Сосюри «Любіть Україну!» запропонувати учням вірш В. Сосюри «Донеччино моя!»; замість твору О. Назарука «Роксоляна» запропонувати роман П.Загребельного «Роксолана» (уривки за вибором учителя); **9 клас** – замість творів Юрія Федьковича запропонувати учням вивчення творчості поета-романтика Михайла Петренка; **10 клас** (академічний рівень): замість творів Василя Стефаника запропонувати учням твори Спиридона Черкасенка про учительську працю в шахтарському середовищі. Збірки: «На шахті», «Хвилини» (твори за вибором учителя); **11 клас** (академічний рівень): замість поезії П.Тичини «Пам'яті тридцяти» запропонувати один вірш за вибором учителя із зб. «Сонячні кларнети»; **10 – 11 класи** (профільний рівень): **10 клас** – замість драматичного твору «Бояриня» Лесі Українки запропонувати інший драматичний твір поетеси (за вибором учителя); вірш «Україна» В.Самійленка замінити іншою поезією (за вибором учителя); **11 клас** – замість поезії П.Тичини «Пам'яті тридцяти» запропонувати один вірш за вибором учителя із зб. «Сонячні кларнети»» (див.: Там само). До цього треба додати, що усі питання вилучення усього українсько наголошеного, державно виваженого, історично тяглого, усього того, що становить осердя доцентровості усього освітнього простору України, намагаються вирішити руками самих учителів-фахівців, на що спрямовано створення проблемних груп у школах. Перед ними поставлено завдання не просто скоротити кількість годин на вивчення української мови, української літератури та інших дисциплін

державно-гуманітарного циклу, але й вилучення усіх сторінок державно зорієнтованого виховання.

Сьогодні освітній та науковий, історичний та культурно-мистецький простори Донеччини травмовано, триває психологічне нищення напрацьованої за два з лишком десятиліття Української Державності мовної толерантності, національної взаємоповаги на територіях, що окуповані сепаратистами. Водночас активізовано усіма різноманітними засобами відцентрованість таких територій, їхнього ізолювання. Усе здійснювано тільки з однією метою, аби легко керувати людьми, в яких «розмито» пам'ять минулого, перекинуто піраміду національних цінностей, відкидання усього державно-українського як ворожого та неприйняттого, виховання на цьому нового покоління. Втрати мовно-діалектного багатства Амвросіївського, Сніжниського, Тельманівського та інших окупованих районів є неоправною тому, що унеможлиблює встановлення цілісного тла заселення усіх земель Донеччини, простеження особливостей збереження українськомовного тла багатих донецьких земель. Нищення традицій української літературно-культурної спадщини Донеччини звужують насичення її цінностями не тільки власне-донецьких земель, але створюють прецедент силового переривання традицій, нищення тяглості процесу (захоплення приміщення Донецької організації Національної спілки письменників України та прагнення окремих «творчих особистостей» перейняти дух письменництва, проводити в цьому приміщенні свої засідання ще аж ніяк не свідчить про «творчі злети»), формування і плекання якого є завжди тривалим. Те саме стосується і науково-педагогічних шкіл, у методологію та організацію яких втручаються інколи люди, в яких аніякогісінької уяви про це немає. Водночас ті, хто змушений покинути Донеччину, зберігає на підсвідомому рівні зв'язок з традиціями, науковими теоріями й ідеями, на яких вони сформувалися. Проблема українськості Донеччини, як багатьох інших земель України, певною мірою, пояснювано споконвічним прагненням українців до толерантності (я й можу російською розмовляти за потреби [Грушевський 2010, с. 15-16],

перейду на російську, аби не вважали мене неінтелігентним [Загнітко 2013а; 2013б]), відсутності централізованої мовної політики, а сповідування принципів доцільності розбудови української мови [Мовна 2008]. До цього належить також відсутність консолідованої позиції усіх органів загальнодержавної влади та органів місцевого самоуправління в напрацювання цілісної мовної доктрини – програми (усі ухвалювані до цього різноманітні програми (їх було кілька) не мали загальнотеоретичного підґрунтя та національної ідеї) з відбиттям у ній усіх складників національно-мовного співжиття – засоби масової інформації (телевізія, радіо), політика, армія, законодавство, судочинство, наука, конфесії та ін. Рецептів національно-мовного будівництва завжди багато, їхня ж реалізація постає індивідуальною. На таку індивідуальність проекту розбудови івриту (гебрайської мови) в Ізраїлі спрямовано діяльність Академії гебрайської мови як головного органу вивчення, дослідження та регулювання національної мови Ізраїлю (створена в 1920 р.). Академія складається з 23 членів: лінгвістів, викладачів івриту, юдаїзму, біблійних студій, поетів, прозаїків, драматургів, перекладачів, а постанови й ухвали її щодо вжитку та норм мови іврит є обов'язковими для виконання в країні. Важливою була б також реалізація чогось подібного в Україні, що уможливило б напрацювання цілісної моделі національно-мовного будівництва в Україні загалом та Донеччині зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

Большан 2007: Большан І. Мовні війни в Європі : Європейська хартія регіональних або меншин них мов / Пер. з фр. С. Гринцевич [Текст] / Івон Большан. – К.: К. І. С., 2007. – 280 с.

Грушевський 2010: Грушевський М. Про українську мову і українську школу [Текст] / Михайло Грушевський. – К.: Веселка, 2010. – 50 с.

Загнітко 2013: Загнітко Анатолій. Мовні стратегії на мовній карті України : реалії сьогодення [Текст] / Анатолій Загнітко // Слово Просвіти. – 2013. – 1 – 7 серпня (Ч. 30 (719)). – С. 1, 5-6.

Загнітко 2013а: Загнітко Анатолій. Єдність світів у житті

[Текст] / Анатолій Загнітко // Україна козацька. – 2013. – Ч. 13-14 (203 – 204). – Липень. – С. 11.

Загнітко 2013б: Загнітко Анатолій. Внутрішній та зовнішній світ мовного Его сучасника [Текст] / Анатолій Загнітко // Слово Просвіти. – 2013. – 7 – 13 листопада. – С. 2-3.

Загнітко 2014: Загнітко А. Подих рідного слова : [монографія] [Текст] / Анатолій Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2014. – 236 с.

Мовна 2008: Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз та рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільтер [Текст]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с.

Фішман 2009: Фішман Дж. Не кидайте свою мову напризволяще. Приховані статусні наміри в корпуснопланувальній мовній політиці / Пер. з англ. О. Гурц [Текст] / Джошуа Фішман. – К.: К. І. С., 2009. – 200 с.

Anatoliy Zahnitko

Language space of Donetsk region : realities of our time

The article deals with the peculiarities of the language space of Donetsk region with traceability of realities of the past and their modifications in the present. The main factors of coercive interference in language-energy space of Donetsk region have been characterized. The main trends of the national-language deconstructivism have been determined, and priorities of the national-language development in Ukraine in general and Donetsk region in particular have been found out.

Keywords: language space, language realities, language development, national-language priority, steppe subdialects.

МОВА ЯК ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Володимир БІЛЕЦЬКИЙ,

*доктор технічних наук, професор, дійсний член НТШ,
шеф-редактор аналітично-інформаційного журналу "Схід",
голова Донецького обласного відділення
Товариства «Україна-Світ»*

СВІТОВЕ УКРАЇНСТВО: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У огляді, виконаному на матеріалах конференцій, інтернет-сайтів та порталів, літератури, енциклопедичних та ін. даних, присвячених питанням української діаспори, подана загальна характеристика закордонного українства на поточний момент, коротка характеристика української діаспори в ряді країн Європи, Америки та Австралії, а також громадських організацій, які консолідують зв'язки і співпрацю українців за кордоном та в Україні.

1. Загальна характеристика української діаспори

Географічне перебування українського народу в центрі Європи, ряд торговельних шляхів, що проходять землями нашої держави, нарешті тривалі війни, а також, напевно, природна відкритість українців до світу спричинили таке явище як **українська діаспора**. Цей термін означає всю сукупність українців або ж осіб українського походження, що проживають за межами території України і охоплює різні категорії людей українського походження з різним ступенем зв'язків з історичною батьківщиною: українське населення на суміжних українських етнічних землях, які нині не входять до складу України; соціально-економічну еміграцію з України колонізаційного типу від початку XIX ст. до 1960-х-1970-х рр. спрямовану на Схід, головно, в межах території колишнього СРСР; соціально-економічну (заробітчанську) еміграцію з кінця XIX ст. – переважно в західну півкулю; політичну еміграцію після 1917-1920 рр. та від кінця

Другої світової війни; трудову імміграцію від 1990-1991 років. Нині широко вживаними є терміни "**закордонне українство**", "**закордонні українці**", "**українці зарубіжжя**", які включають всю українську людність поза межами України. Українці в місцевостях свого перебування прагнуть зберегти етнічну ідентичність та підтримувати зв'язки з Україною.

Вже у 1880 році, українська діаспора налічувала близько 1,2 млн осіб:

- 0,7 млн українців в європейській Росії;
- 0,2 млн українців в Австро-Угорщині;
- 0,1 млн українців в Азійській Росії;
- 0,1 млн українців в Америці.

Це становило 4,6% всіх українців у світі. Тобто, всіх українців в 1880 р. було біля 24 млн. ос., в т.ч. на українських етнічних землях проживало 22,8 млн. ос., решта – за кордоном.

Станом на 2004 р. за межами України мешкає від 10 до 15 млн. українців, тобто **біля третини нації**. Розселення українців по країнах світу за даними вікі-енциклопедії показано в таблиці 1.

Таблиця 1. Українська діаспора (2004 рік)

Країна	Чисельність (тисяч)	Регіони проживання
<u>Росія</u>	4 363-5 000	У <u>Москві</u> , <u>Санкт-Петербурзі</u> , в районах Курська, Воронежа, Саратова, Самари, Астрахані, Владивостока, Кубані (Краснодарський край), Дону, від Оренбурга до Тихого океану, в Закаспійській області, в Приморському Краї над рікою Усурі, в Амурській області («Зелений Клин»)
<u>Казахстан</u>	896,2-2 400	На півночі, промислові центри.
<u>США</u>	500-2 000	Штати: <u>Пенсильванія</u> , <u>Нью-Йорк</u> , <u>Нью-Джерсі</u> , <u>Массачусетс</u> , <u>Коннектикут</u> , <u>Огайо</u> , <u>Іллінойс</u> , <u>Мічиган</u> , <u>Міннесота</u> , <u>Меріленд</u> , <u>Флорида</u> , <u>Каліфорнія</u> , <u>Техас</u> , <u>Вісконсін</u>
<u>Канада</u>	1 000	Провінції: <u>Онтаріо</u> , <u>Альберта</u> , <u>Манітоба</u> , <u>Саскачеван</u> , <u>Квебек</u> , <u>Британська Колумбія</u>
<u>Молдова</u>	600,4-650	<u>Придністров'я</u> , <u>Кишинів</u>

<u>Польща</u>	360-500	Регіони: західна і північна частини Польщі (воєводство Ольштинське, Щецинське, Вроцлавське, Гданське, Познаньське)
<u>Білорусь</u>	291-500	Брестська, Гомельська області.
<u>Аргентина</u>	100-250	Провінції: Буенос-Айрес- Місійонес, Чако, Мендоса, Формоса, Кордова, Ріо-Негро
<u>Бразилія</u>	50-350	Штати: Парана, Сан-Пауло, Санта-Катеріна, Ріу-Гранді-ду-Сул
<u>Узбекистан</u>	153,2	Промислові центри.
<u>Румунія</u>	70-250	Регіони: Південна Буковина (Сучавщина), Мармарошина, Банат, Південна Добруджа.
<u>Киргизстан</u>	108	Промислові центри.
<u>Словаччина</u>	40-100	Регіони: Східна Словаччина, місто <u>Пряшів</u>
<u>Латвія</u>	92	Промислові центри.
<u>Португалія</u>	66	Промислові центри.
колишня <u>Югославія</u>	60	Регіони: Воєводіна (Бака), Боснія, Хорватія, (Славонія)
<u>Грузія</u>	52,4	Промислові центри.
<u>Чехія</u>	50	Судети.
<u>Естонія</u>	48	Промислові центри.
<u>Литва</u>	44	Промислові центри.
<u>Туркменістан</u>	35,6	Промислові центри.
<u>Франція</u>	35	Регіони: Центральна, Східна, Південно-Західна і Північно-Західна Франція.
<u>Великобританія</u>	35	Графства: Ланкашір, Йоркшір, Центральна Англія, Південна Англія, Шотландія.
<u>Австралія</u>	35	Штати: Новий Південний Уельс, Вікторія, Південна і Західна Австралія.
<u>Азербайджан</u>	32,3	Промислові центри.
<u>Німеччина</u>	22	Землі: Баварія, Баден-Вюртемберг, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія, Нижня Саксонія.
<u>Парагвай</u>	12	Регіони: поблизу колонії Фрам, Сандови, Нової Волині, Богданівки, Тарасівки.
<u>Уругвай</u>	10	Регіони: Монтевідео, Сан-Хосе, Пайсанду.
<u>Вірменія</u>	8,3	Промислові центри.
<u>Австрія</u>	6	Регіони: Відень і його околиці.
<u>Бельгія</u>	5	Регіони: Середня і Східна Бельгія.
<u>Угорщина</u>	3,00	Регіони: басейн середньої течії річки Тиса.
<u>Венесуела</u>	3,00	Регіони: Каракас, Валенсія, Маракан.
<u>Нідерланди</u>	0,6	Регіони: поблизу кордону з Німеччиною.
<u>Нова Зеландія</u>	0,5	Регіони: Крайстчерч, Окленд, Веллінгтон.

2. Українці в окремих країнах світу

Кількісні характеристики українців за кордоном завжди були дискутабельними. В цілому можна, думаю, зупинитися на оцінці в 5-7 мільйонів осіб, що мають хоча б частково українське походження у західному світі і близько 8-12 мільйонів ідентифікуючих себе з українським корінням у країнах СНД. Тобто загалом за межами України постійно проживає близько 13-18 млн людей українського походження. Звичайно, ці оцінки досить відносні, але показують *кількісну* вагомість діаспори. Що стосується її *якісного* складу, то це, в основному, так званий "середній клас" як у західному, так і східному світі. При цьому зорганізованість закордонних українців Заходу і Сходу сильно відрізняється – якщо перші майже всі є членами національних громадських організацій або партій, то другі охоплені ними ледь на 5-10 %.

Зупинимося на короткому “портреті” української діаспори в країнах Європи, Америки та Австралії.

Українська діаспора США. Перші українці з’явилися у Північній Америці ще в 17-18 ст. Відомо, що у Громадянській війні брав участь генерал Василь Турчин – особистий друг президента А.Лінкольна. У 1865 р. з Києва прибув сюди Андрій Гончаренко, який видав газету “Аляска Геральд”. Його вважали одним з перших українських емігрантів у США. Початком трудової еміграції українців до США вважається 1877 р. Саме тоді група селян-русинів із Закарпаття прибула на шахти східної Пенсильванії. Основна частина наступної хвилі еміграції прибула до США в другій половині 1920-х років. У післявоєнний період розпочалася третя хвиля еміграції (друга половина 1940-х років). Основну частину її становили “переміщені особи” та біженці із таборів західних зон окупації Німеччини і Австрії, а також з Італії.

Одними з перших українських переселенців з України, які в США одержали землю і почали займатися сільським господарством, були протестанти із східних районів України, які втекли від релігійних переслідувань. Вони осіли в штаті Вірджинії

(1892 р.), пізніше (1898 р.) – в Північній Дакоті. Згодом і в штаті Північна Дакота всі вони створили село, назване “Україною”.

В 1884 р. у штаті Пенсильванія була збудована перша українська церква.

У 20-х роках ХХ століття в США почали виникати перші організації, що об’єднували українців.

У 1989 р. у США створили громадянські організації, які надають матеріальну допомогу Україні, а також підтримують діяльність окремих громадських організацій. Серед них “Народний фонд допомоги Україні”, “Фонд допомоги дітям Чорнобиля”.

Американські вчені налічують близько 2 млн. українців у США. Українська мова, географія, література, історія, соціологія України викладаються у 28 університетах та коледжах США. Утворилися і діють різноманітні українські громади політичного, релігійного та культурно-освітнього спрямування. У США діють Українська католицька церква (майже 250 тис. віруючих), Карпато-руська католицька церква (близько 200 тис. віруючих). Понад 150 тис. українців відвідує Руську православну церкву. Налічується майже 40 тис. українців-протестантів. Тепер майже 90% американських українців живе в містах; 20,6% з них працює в промисловості, організації фінансів і в торгівлі, 13% – в армії, 12% – у школах, 11,5% – у закладах охорони здоров’я.

Найбільш відомі громадські організації українців у США: 1. *Український Конгресовий Комітет Америки (КУК)*, Голова – Михайло Савків (Член Президії УВКР); 2. *Світовий Конгрес Українців (США)*, Голова – Євген Чолій (у 1998-2008 рр. Аскольд Лозинський); 3. *Українська Американська Координаційна Рада*; 4. *Союз Українок Америки (СУА)*; 7. *Український Народний Союз*; 8. *Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ-А)*; 9. *Пласт (Нью-Йорк, США)*; 10. *Федерація допомоги дітям Чорнобиля*; 11. *Асоціація Українців Америки* та ін.

Українська діаспора Канади. Початковий період еміграції до Канади був наймасовіший. У 1896-1914 рр. сюди переселилося 170 тис. українців. Головним чином це були вихідці з Галичини, Буковини і Закарпаття, які перебували під владою

Австро-Угорщини. Люди тікали від матеріальної скрути й від політичної сваволі, сподіваючись за океаном знайти достаток і довгождану волю. За переписом 1981 р. українці становили 3,1% населення країни, що складає 755 тис. осіб. А за оцінюванням у 1989 р. близько 1 млн. осіб. Канада займає друге місце у світі за чисельністю українців, що становить 4% усього населення Канади. Українці направлялися переважно в степові провінції – Манітобу, Саскачеван та Альберту, де канадський уряд надавав поселенцям земельні ділянки площею 65 гектарів. Українські іммігранти прагнули селитися на нових місцях компактно й заснували цілий ряд етнічно-однорідних поселень-колоній. До 1905 р. українські поселення вирости по всій території прерій Західної Канади, перетворивши ці цілині, мало заселені корінними жителями землі в освоєну й економічно продуктивну зону.

Сьогодні головні райони населення канадських українців знаходяться на півдні країни, поблизу кордону зі США. Більше половини українців проживають в провінціях Манітоба, Саскачеван і Альберта. Українська мова, література і культура вивчаються у широкій мережі громадських суботніх і недільних шкіл, а також у двомовних школах, де є класи з українською мовою навчання. Усього в Канаді близько 6 тис. дітей вивчають українську мову. Українці навчаються майже в 100 університетах Канади і 200 коледжах. Українська мова викладається в 28 університетах. Перепис населення Канади 1991 р. зафіксував 1 млн. 54 тис. осіб українського походження, що становить 3,8 % всього канадського населення – це п'яте місце серед етнічних спільнот цієї країни після британців, французів, німців та італійців.

Найбільші українські громадські організації Канади:

1. Світовий Конгрес Українців (СКУ); 2. Ліга Українців Канади; 3. Світова Федерація Українських Жіночих Організацій (СФУЖО); 4. Союз Українок Канади; 5. Конгрес Українців Канади (КУК); 6. Ліга Українок Канади; 7. Ліга Українських Католицьких Жінок Канади; 9. Канадське товариство приятелів України; 10. Канадський фонд – Дітям Чорнобиля; 12. Світова Ліга Українських Політичних В'язнів (СЛУПВ) та ін.

Українська діаспора Аргентини. Під час другої еміграційної хвилі у кінці XIX ст., більшість новоприбулих осіла в Буенос-Айресі та околицях столиці, решта подалася вглиб країни на сільськогосподарські поселення. Емігранти, які приїхали до Аргентини в 1945-1950 роках – це, в основному, особи, які були насильно вивезені на роботи до Німеччини під час окупації України, а також вояки УПА, бійці дивізії СС “Галичина”, котрі боролися проти сталінського режиму. Аргентинська Республіка була однією з перших держав, які визнали Українську Народну Республіку. Це сталося 5 лютого 1921 року. 5 грудня 2001 р. Президент Аргентини Менем прийняв делегацію аргентинських українців і показав документ, відповідно до якого Аргентина визнала Україну як незалежну державу.

Нині в Аргентині налічується понад 200 тисяч українців. Вони переважно розселені в північних провінціях – у столиці та провінції Буенос-Айрес, Місійонез, Чако, Мендоса, Формоса, Кордова, Ріо-Негро і займаються головним чином землеробством. Мають хорошу репутацію за працьовитість, спокійну вдачу, пісненність і толерантність. Хоча вони вже є громадянами іншої країни, мають достаток гроші, більшість з них ніколи не бувала на землі своїх предків, всі вони з одержимістю і святістю вболівають за майбутнє України. На півночі Аргентини і в прилеглих до неї південних районах Бразилії, а також у Парагваї та Уругваї українці та громадяни українського походження проживають компактними групами, що зближує їх, сповільнює процес асиміляції.

Українські громадські організації Аргентини: 1. *Українська Центральна Репрезентація*; 2. *Українське культурне товариство “Просвіта”*; 3. *Українське товариство “Відродження”*; 4. *Союз українок Аргентини*; 7. *“Пласт” Організація української молоді в Аргентині*; 8. *Фундація ім. Тараса Шевченка* та ін.

Українська діаспора Бразилії. В Бразилії українці належать до найстаріших етнічних груп. Перші українські емігранти з’явилися ще до державного оформлення Бразилії, наприкінці XIX століття. Масове переселення розпочалося з 1895 року, коли агенти Італійських пароплавних ліній привезли сюди

15 тис. найбільшій галичан. Більшість іммігрантів кінця XIX століття облаштувалася в районі Прудентополіса (у глибині Парани). Після Другої світової війни більш як 200 тис. осіб, колишніх захоплених Німеччиною “остарбайтерів”, військовополонених, політичних біженців, вояків Української дивізії СС та інших військових формувань, що воювали проти Росії, прибули до Парани. Окрім Парани, українські емігранти розташувалися також у штаті Сан-Пауло, у місті Іан-Каetano-до-Сул та у кварталі, що межує з Віла-Зеліна, у столиці штату.

Нині кількість українців у Бразилії сягає 250-400 тис. Лише 7-8% з них народжені в Україні, решта – в Бразилії. 85% українців живуть в сільській місцевості. Інша частина українців працює у промисловості, здебільшого меблевій та металообробній, та зайнялася вільними професіями (адвокати, лікарі тощо). У країні відомі художники Мігел Бакун та поетеса Олена Колодій, інженер Серафим Волошин, археолог Ігор Швець та нейрохірург Афонсо Антонюк. 70% українців мешкає в районі Преденіополіса. У місті діє Церква Св. Йосафата, побудована у 1928 р. у центрі міста, – це чудовий зразок впливу візантійського стилю. Є асоціації митців, такі як ансамбль народного танцю “Веселка”, ансамбль бандуристів “Соловейко”, які зберігають спадщину предків – бандура вже протягом століть є символом української народної музики. 26 жовтня 1995 р. урочисто відкритий **Меморіал української імміграції** – він віддає данину одній з основних етнічних груп Куритиби (столиця Парани).

Українські громадські організації Бразилії: 1. *Українсько-Бразильська Центральна Репрезентація*; 2. *Українське Товариство Бразилії (УТБ)*; 3. *Українсько-Бразильське Товариство “Соборність”*; 4. *Товариство Прихильників Української Культури*; 5. *Музей української імміграції при Українському товаристві Бразилії (УТБ)*; 6. *Українсько-Бразильський Клуб*; 7. *Український меморіал*; 8. *Музей української імміграції в Прудентополісі (Пам’ятник Тарасу Шевченку)*; 9. *Меморіал іммігранта*; 10. *Асоціація Українсько-Бразильської Молоді (АУБМ)* та ін.

Українська діаспора Австралії. За офіційними даними в Австралії проживає понад 40 тисяч українців. Перші вихідці з

України в цьому регіоні – Миклухо Маклай та кілька інших перших емігрантів. Масова еміграція в Австралію розпочалася наприкінці 40-х років, а найбільшого розмаху набула 1949 року – з Німеччини, з так званих таборів переміщених осіб (ДіПі). Відразу після прибуття до Австралії, українці згуртувалися, розпочалося громадське і церковне життя. У столицях всіх шести штатів утворилися об'єднання, які називалися українськими громадами Вікторії, Тасманії тощо. Для координації дій і співпраці всі громади об'єдналися в Союз українських організацій в Австралії. Окрім того, розпочав діяльність Союз українок Австралії, молодіжні організації "Пласт" і СУМ, утворилися спортивні товариства "Копаного м'яча" і "Відбиванки". Ветерани двох світових воєн, колишні вояки УПА також створили свої організації. Місцями розселення українців є штати Новий Південний Уельс, Вікторія, Південна Австралія. У більшості місцевостей, де існували українські громади, діяли хори та театри, в яких, окрім одного-двох професійних акторів, брали участь аматори. Жінки вишивали, різьбили і навчали молодь цим ремеслам. Діяли суботні школи, де діти навчалися українознавчих предметів. Греко-католики, протестанти та православні утворили свої церковні громади. Були побудовані народні доми, часто з приміщеннями для суботніх шкіл. Церкви споруджувалися без допомоги держави на кошти українців. Деякі з тих громад, які будували храми, мали усього близько 200 активних членів. Українці в Австралії організовували концерти, театральні вистави, відзначали історичні дати, проводили літературні вечори, спортивні змагання, дискусії, семінари. Все це можна назвати святами, які йшли в ногу із приватним життям. Цей період можна назвати "золотим віком української спільноти в Австралії".

Сьогодні старша генерація, яку можна назвати будівничими українського життя в Австралії, поступово вимирає, а покоління, народжене в цій країні, має інші інтереси. Тепер в Австралії немає жодного українського театру, а громади в деяких провінційних містах взагалі припинили існувати. За останніх 40 років тут не було жодного припливу свіжої крові – еміграції з України. Лише незначна частина теперішніх емігрантів долучається до старої української громади. Українсь-

ка громада має хороші стосунки із Генеральним консульством України в Австралії.

Українські громадські організації Австралії: 1. *Союз Українських Організацій Австралії (СУОА)*; 2. *Союз Українок Австралії*; 3. *Союз Українок Вікторії*; 4. *Союз Українок ім. кн. Ольги*; 5. *Союз Українок ім. Лесі Українки*; 6. *Союз Українок ім. Оксани Мешк*; 7. *Організація української молоді “Пласт”*; 8. *Спілка української молоді (СУМ)*; 9. *Спілка Української Молоді в Австралії*.

2.1. Українці в країнах Європи

У країнах Європи українці розселені зокрема у: Австрії, Бельгії, Чехії, Італії, Польщі, Румунії, Хорватії, Боснії та Герцеговині, Угорщині, Іспанії.

Українська діаспора Австрії. Українці почали селитися в Австрії наприкінці XVII ст., коли до її складу ввійшли Галичина, Буковина, а також Холмщина і Підляшшя (в 1772, 1775 і 1795-1809 рр., відповідно). З початком Першої світової війни сюди прибували біженці з Галичини й Буковини, військові, українська інтелігенція, іммігранти зі східноукраїнських земель. Після поразки національно-визвольної боротьби в Україні (1917-1920 рр.) столиця Австрії певний час залишалася центром політичної та культурної активності українських емігрантів. Тут не було жодних обмежень на політичну та партійну діяльність, перенесену сюди з України. Після розпаду Австро-Угорської імперії українська колонія у Відні зменшилась, але невдовзі знову різко зросла після приїзду сюди уряду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Після Першої світової війни в Австрії нараховувалося приблизно 50 тисяч українців, наприкінці Другої світової війни – вже понад 100 тисяч. Коли радянські війська зайняли частини Австрії, значну частину українців було депортовано до Радянського Союзу. У радянській окупації залишалася близько 30 тис. українців. Більшість із них згодом емігрувала далі в Західну Європу та за океан. До часу, коли радянські війська не пішли з Австрії, все громадсько-політичне, культурне й релігійне життя української громади

зосереджувалось у Західній Австрії, зокрема в таких містах, як Зальцбург, Інсбрук, Лінц, Грац, Клагенфурт-Віллах і Брегенц.

За оцінками фахівців, тут нараховується близько 5-6 тисяч осіб українського походження. Абсолютна більшість із них проживає в містах, зокрема у Відні та його околицях – 2 тисячі осіб, у Зальцбурзі – 460, у Клагенфурт-Вілласі – 430, Граці – 340, Інсбруку – 330. Кюстіні – 270, Лінці – 210, Брегенці – 160. Невелике число українців та їхніх нащадків є сільськими жителями.

Українські громадські організації Австрії: 1. Австрійсько-українське товариство (АУТ); 2. Українське греко-католицьке Братство ім. Св. Варвари; 3. Спілка українських філателістів Австрії (СУФА).

Українська діаспора Бельгії. До Першої світової війни чисельність українців у Бельгії була незначною. Це були вихідці переважно з західної частини України, які об'єднувалися тут у Руську безсторонню громаду. Протягом 1919-1923 років у Бельгії діяла українська дипломатична місія, очолювана професором А. Яковлевим і генералом-хоружним О. Осеницьким. Після поразки національно-визвольної боротьби в Бельгію прибули українці – вояки армій УНР та УГА, політичні емігранти. У міжвоєнний період українська громада поповнилася також емігрантами-заробітчанами із Закарпаття. Після закінчення Другої світової війни з таборів для біженців і переміщених осіб у Німеччині й Австрії до Бельгії прибуло понад 10 тисяч українців. Практично всі вони працювали у вугільних шахтах цієї країни. Виникли десятки різних організацій та установ, які розгорнули активну культурно-освітню, політичну та церковну діяльність. У 1945 році в Брюсселі утворено *Український допомогивий комітет (УДК)*. Він мав 26 філій, підтримував діяльність більш як десятка хорів, багатьох танцювальних колективів та драматичних гуртків. У жовтні 1948 року відбувся перший конгрес українців у Бельгії. Багато молодих людей із числа переміщених осіб вступили до університетів цієї країни. Тільки у Лювенському університеті в 1947-1953 роках навчалось понад 70 українських студентів, а українська студентська громада відіграла помітну роль у суспільно-культурному житті університету й міста. У ці

роки у Лювені було відкрито Український студентський дім. Після масового виїзду в 1950-х роках в Канаду і США, чисельність української громади в Бельгії зменшилася до приблизно 5 тисяч осіб. Без значного припливу ззовні, цей процес тривав і згодом. Значна частина покоління українців, яке народилося в Бельгії, особливо від змішаних шлюбів, відійшла від української громади. Знизилась активність українського культурно-громадського життя.

На початку 1990-х років у Бельгії проживало понад 2 тисячі осіб українського походження. Більшість населяє центральну частину країни (Брюссель і Лювен). Значна частина української громади (близько 40%) – люди пенсійного віку, 25 – кваліфіковані робітники, 8,9 – службовці різних установ, 1,6 – студенти, 16,2 – школярі середніх і професійних шкіл.

Українські громадські організації Бельгії: 1. *Головна Рада Українських Громадських Організацій в Бельгії (ГРУ-ГОВ); 2. Український допомоговий комітет (УДК); 3. Союз українців Бельгії; 4. Бельгійсько-українська асоціація “Заради кращого життя” в м. Монс.*

Українська діаспора Чехії. Українська громада протягом останнього десятиліття зросла більш ніж удвічі. У Чеській Республіці українська національна меншина посідає 4-е місце за кількістю її членів після словацької, польської та німецької. Вона нараховує близько 50 тис. осіб. Церква для українців є об’єднуючим чинником: здебільшого українці підтримують між собою контакти завдяки церкві.

Українські громадські організації Чехії: 1. *Українська ініціатива в Чеській Республіці; 2. Об’єднання українців та прихильників України в Чеській Республіці; 3. Форум українців в Чеській Республіці; 4. Об’єднання українок в Чеській Республіці.*

Українська діаспора Італії. Про українську присутність у Ватикані та Італії існують історичні свідчення. У Ватиканській бібліотеці зберігаються найдавніші українські пам’ятки: листи Папи Григорія VII до Київського князя Ізяслава, датовані 1075 роком, служебник і будинок Київського митрополита Ізи-

дора XV століття, документи Берестейської унії. Ректором Болонського університету був у XIV ст. Юрій Дрогобич, в Італії навчався Петро Могила та багато інших відомих українців. В університеті Падуї з XIV по XVIII століття навчалось близько 600 студентів з України. Серед них – полковник Богдана Хмельницького – Станіслав Морозенко. Перша українська колонія в Римі з'явилася наприкінці XVI століття. Це були студенти, що навчалися в Грецькій колегії (поблизу площі Іспанії). Серед них – Феофан Прокопович. Багато місць у Ватикані та в Італії пов'язано з іменами митрополита Андрея Шептицького та кардинала Йосипа Сліпого. У передмісті Палермо на Сицилії є цікава згадка про українських козаків. Вона датується 1622 роком. Врятувавшись із турецької неволі, українські козаки прибули сюди на тривесельному човні. Оселились, збудували церкву на честь покровительниці Сицилії Святої Розалії. Про цю подію нагадує відповідний напис на мармуровій дошці і прикріплена поруч срібна модель тривесельного козацького човна. Багато українців перебувало у Флоренції. Серед них: Михайло Драгоманов та Семен Гулак-Артемівський. У Мілані навчалася славетна Соломія Крушельницька. У Римі на вулиці Сістіна в 1838 – 1842 рр. жив Микола Гоголь. В елітному кафе Греко, що було місцем зустрічей письменників та художників, зберігається його мініатюрний портрет.

Центром духовного життя сучасної Української громади в Римі є комплекс інституцій на північно-західній околиці міста. Передусім це – розбудований стараннями патріарха Йосипа Сліпого в 1967 – 1969 рр. собор Святої Софії, за стилем та мозаїчним оздобленням близький до Святої Софії Київської. Поруч – Український католицький університет (УКУ) імені Папи Климента та Українська Мала Семінарія. У приміщенні УКУ є архів, де зберігаються рукописи та інші цінні документи, наприклад, особистий паспорт родини Михайла Грушевського. У Святій Софії проводяться богослужіння, які відвідують українські мігранти-заробітчани. У співпраці з Католицькою Церквою Українська Греко-Католицька Церква опікується українськими заробітчанами, проводячи богослужіння українською мовою в католицьких храмах більш як 50 міст Італії. Богослужіння відп-

равляють українські студенти римських університетів, які поєднують навчання з пасторською діяльністю.

Українські громадські організації Італії: *1. Християнське товариство українців в Італії; 2. Апостольська візитура Української Греко-Католицької церкви в Італії.*

Українська діаспора Польщі. У Польщі проживає 300-350 тисяч українців. Вони становлять тут національну меншину, предки якої споконвіку проживали в історичних областях Бойківщини, Лемківщини, Підляшші, Холмщині, Надсянні. У 1947 році за рішенням польського уряду була проведена акція “Вісла” – примусове переселення українців з південно-східних земель вглиб Польщі: на північні та північно-західні землі. Акція мотивувалася тим, що українське населення становило для загонів УПА велику матеріальну і людську базу, що утруднювало їхню ліквідацію. Основна маса українського населення ще й досі живе розсіяно на західних і особливо північних територіях – в Ольштинському, Гданському, Кошалінському та інших воєводствах. Українці Польщі дбають про свої національні корені. Тут діють українські громадські організації, видається газета “Наше слово”, українознавчі факультети у вищих навчальних закладах. Основна частина українського населення, 5-10 тис. українців, живе у Варшаві, близько 3 тис. – у Кракові.

Українські громадські організації Польщі: *1. Об'єднання українців у Польщі (ОУП); 2. Союз українців Підляшшя (СУП); 3. Об'єднання лемків (ОЛ); 4. Союз українок Польщі; 5. Організація української молоді Пласт у Польщі; 6. Союз незалежної української молоді (СНУМ).*

Українська діаспора Румунії. З історичного погляду українське населення Румунії поділяється на декілька категорій. Найдавнішою і найчисельнішою з них є автохтонне українське населення повітів Марамуреш і Сучава, яке проживає на цій території приблизно з XII століття, про що свідчать різноманітні історичні пам'ятки. Основу другої групи українців Румунії складають запорозькі козаки: перша хвиля імміграції виникла після Полтавської битви 1709 року, коли російський цар Петро I, розпочавши репресії, використовував полонених козаків на ро-

ботах зі спорудження Санкт-Петербургу. Ті, хто врятувався, частково осіли в Добруджі (територія, що знаходилася під отаманським протекторатом). Друга хвиля міграції козаків утворилася після 1775 року, коли цариця Катерина II зруйнувала Запорозьку Січ. Близько 8000 запорозьких козаків втекли в район Дунайської Дельти, але не дійшовши згоди з турецькою владою, вони на запрошення Австро-Угорської імперії оселилися в зоні впадіння в Дунай річки Тиси (нинішня Воєводина). Третю категорію українського населення в Румунії складають жителі 8-10 сіл Східного Банату. В основному це – вихідці з Закарпаття – лемки, бойки, гуцули – які мігрували сюди в другій половині XVII століття в пошуках вільної землі після того, як Австрійська імперія змусила Туреччину залишити цю територію. Ще одна група українців з'явилася в Румунії внаслідок поразки національно-визвольного руху 1917-1920 років в Україні. Румунія наприкінці 1920 року стала одним з центрів української політичної еміграції з території Наддніпрянської України.

Нині, більша частина українського населення Румунії компактно проживає у регіонах країни – Південній Буковині, Мараморщині, Східному Банаті та Північній Добруджі. За даними 1992 року в Румунії проживає 65764 українця, що становить 0,3% від усього населення країни.

Українські громадські організації в Румунії: Демократичний союз українців Румунії (член УВКР), Союз українців Румунії (член УВКР). Періодичні видання: Український вісник (Ukrainskey Visnek), Вільне Слово (Vilne Slovo), Наш голос (Nas Holos), Curierul Ukrainean.

Українська діаспора Хорватії. Перші поселення українців у Хорватії датовано 1745 роком, з моменту переселення русинів-українців у Бачку, пізніше у Срієм, Славонію та Боснію. Наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. відбувся другий етап переселень, тоді в основному з Галичини, які поселилися на сучасній території Славонії, а саме Бродсько-Посавської та Сісачко-Мославачкої жупанії (області). Всі переселенці обох періодів були греко-католики. За переписом 1991 року в Хорватії проживає 3253 русинів, які до сьогоднішнього дня зберегли свою регіональну культурну ідентифікацію з сильно або слабше

помітною українською самосвідомістю, та 2494 українців з третьої хвилі переселень XIX-XX ст. вже з українською свідомістю та мовою.

Українські громадські організації Хорватії: 1. Союз русинів і українців Республіки Хорватія; 2. Культурно-мистецьке товариство ім. Якіма Гарді.

Українська діаспора Угорщини. За угорськими історичними архівами українці-русини (рутени) почали переселятися на територію сучасної Угорщини з Галичини у XII столітті. Грамота 1326 року свідчить про те, що жителів селища Надьоросі (область Новградська) запросив до Угорщини сам король Кальман. У XVIII столітті в місті Макко була окрема частина міста, де проживали українці (рутенці) – переселенці з Галичини, про це свідчать старі назви вулиць і так зване “руське кладовище”. За переписом населення у XVIII ст. тільки в області Саболч в 13-ти поселеннях проживали українці, що складала більшість населення. Загалом в Угорщині тоді проживало 30 тисяч українців. Згідно з Законом 1993 року про національні та етнічні меншини в Угорщині українці та русини були розділені на дві окремі меншини. Сьогодні українська діаспора складає близько 3 тис. чол.

Українські громадські організації Угорщини: 1. Товариство української культури Угорщини; 2. Товариство угорських русинів; 3. Товариство української інтелігенції в Угорщині; 4. Державний орган самоврядування українців Угорщини; 5. Наукове товариство україністики в Угорщині.

Українська діаспора в Іспанії. Формування української діаспори в Іспанії розпочалося після Другої світової війни, коли у важкі повоєнні роки перша група українців-студентів прибула до Мадрида в пошуках кращої долі. Саме тоді утворилося перше українське товариство “Обнова” релігійно-конфесійного спрямування. У період так званих „застійних” років еміграція в Іспанію мала здебільшого політичний характер і була нечисленною. На початку 1990-х років, піля розвалу СРСР, виникла нова хвиля міграції на захід, в тому числі до Іспанії, яка набувала вже економічних ознак. Остання „четверта” хвиля припадає прибли-

зно на середину 1990-х років і зумовлюється економічними причинами – втратою робочих місць, доходів населення, особливо в сільській місцевості, комерціалізацією відносин тощо.

Останнім часом іспанське законодавство значно обмежило іноземну присутність у країні, проте українська діаспора чисельно зростає, в першу чергу за рахунок „трудових” мігрантів, та вже нараховує за оцінками іспанської сторони понад 100 тис. осіб (жінки – 65%, чоловіки – 35%). З цієї кількості 50% мають легальний статус, інші є нелегалами. Близько 70% – вихідці з Західної України. Найбільше українців у містах: Мадрид, Барселона, Валенсія, Альбасете, Аліканте, Торев'єха, Мурсія, Малага, Марбелья, Уельва, Севілья, Хіхон. **Українські організації в Іспанії: Федерація українських асоціацій Іспанії (ФУАІ).**

Українці в Росії. Присутність українців на території сучасної Росії починається від часів Київської Русі. По суті, це власне руси (русичі)-українці з берегів Дніпра принесли на північні і східні терени Русі християнську культуру. Але тоді вони виступали частіше як завойовники і підкорювачі нових земель і народів, а священники – як місіонери. Зрозуміло, що частина княжих дружинників-дніпрян, священнослужителі-християни часто назавжди залишалися на північно-східних землях Київської Русі. З приходом татаро-монгол (1243-1480 рр.) цей потік людей та культури з Дніпра на Північний-Схід практично припинився. Друга хвиля русько-української людності на землі тепер уже Московського царства припадає на добу Козаччини. Українські козаки у різні часи і ходили походами на цю державу (похід 20-тисячного війська Гетьмана Петра Сагайдачного на Москву у 1618 р.), і виступали як союзні війська разом з московськими стрільцями (війни проти Польщі та Туреччини), інколи назавжди переселялися на вільні землі на схід, несли військову службу за винагороду. Крім того, Україна виступала культурним і науковим донором для Московії, бо саме тут знаходилися єдині в Східній Європі вищі школи – Острозька (з 1576 р.) та Києво-Могилянська Академії (з 1632 р.), вихованці яких часто жили і діяли на сучасних російських землях. Запрошуючи з України "лучших людей", тобто кваліфікованих спеціалістів, російська адміністрація заохочувала їх переїздити зі всім своїм

статком, назавжди. Після Переяславської угоди з'являються і політичні в'язні – полковник Іван Нечай, зять Богдана Хмельницького, гетьмани Петро Дорошенко, Дем'ян Многогрішний, Іван Самойлович, козацькі старшини, особливо ті, хто підтримав Гетьмана Івана Мазепу і незалежність України.

За даними російського дослідника К.В.Харламовича серед 127 архиєреїв, які в 1700-1762 роках обіймали російські кафедри – 70 – українці, 43 – росіяни, 3 – греки, 3 – румуни, 2 – серби, 2 – грузини. П'ять українців були митрополитами, причому Дмитрія Ростовського, Іосафа Білгородського, Інокентія Іркутського канонізовано, як святих. До 1758 р. на 10 кафедр призначено 9 українців і лише 1 росіянин. За статистичними підрахунками О. Брюкнера, український вплив європеїзував Москву. Але відірвані від основного народного українського дерева переселенці самі асимілювали. Однак, саме їхня копітка праця на широких просторах Російської імперії визначила саме європейський шлях розвитку Росії.

За офіційними статистичними джерелами у 1719 р., чисельність українців в Росії становила 262,9 тис. ос., у 1795 р. вона зросла до 810,9 тис. ос. Згідно перепису число українців в Росії у 1897 р. досягло 3,6211 млн, а у 1926 р. – 7,873 млн. У повоєнні роки українці чисельно становили всього 3,359 млн, у 1989 р. – 4,4 млн. Найбільше українців проживає у Москві, Санкт-Петербурзі, в районах Курська, Воронежа, Саратова, Самари, Астрахані, Владивостока, Кубані (Краснодарський край), Дону, від Оренбурга до Тихого океану, в Закаспійській області, в Приморському Краї над рікою Усурі, в Амурській області («Зелений Клин»).

Ряд авторів та організацій вважають офіційні оцінки чисельності українців в Росії заниженими. Альтернативні джерела (газета "Лига Наций", 2000 р.) дають приблизно 5 млн українців. Триває швидка асиміляція українців. Найбільш стародавні компактні поселення українців – у Воронежській, Курській і Білгородській областях. Після "розкуркулювання" в 1930-х роках їх число з 800 тис. – 1 млн. населення тут сильно змінилось і сьогодні складає 200 тис. українців. На Північному Кавказі проживає 460 тис. українців. Найбільш компактно в цьому регіоні українці проживають в Краснодарському краї та Ростовській

обл. У нафтових і газових районах Півночі та Західному Сибіру проживають: В Тюменській обл. – 260 тис.; Ханти-Мансійському автономному округу – 150 тис.; Республіці Комі – 100 тис.; Всього в Сибіру та на Далекому Сході проживає 1,5 млн. українців. В областях і республіках Урало-Поволзького регіону (Челябінська, Оренбургська, Саратовська обл.) – 800 тис. українців. У Москві та Московській області проживають до 500 тис. українців. В Санкт-Петербурзі та Ленінградській області до 250 тис. українців. З 1991 року триває процес трудової еміграції українців до Росії. Офіційно за період 1991-2002 рр. це 1,244 млн чол. Неофіційно у Росії сьогодні оціночно близько 7 млн українців.

Практично в усіх регіонах створені українські культурно-національні організації. Всі ці регіональні організації входять у **"Об'єднання українців в Росії"**.

Українська діаспора в Грузії. Стародавній літопис свідчить, що знайомство українського й грузинського народів відбулося ще в X – XI століттях. У взаємному зацікавленні та зближенні двох народів велику роль відіграли політичні, воєнні, релігійні та інші фактори. Поява перших українців, які поселилися в Грузії, датується другою половиною XVIII століття, коли російська цариця Катерина II розігнала непокірну Запорозьку Січ. Тоді чимало козаків були змушені тікати на Південь, а частина з них опинилася в Грузії. У другій половині XIX століття в Грузії відбулися події, які привели до появи вільних земельних територій і, зокрема, в Абхазії. Внаслідок їх заселення тут з'явилися російські, українські, вірменські, грецькі та інші села.

За даними першого загального перепису населення російської імперії 1897 року, на території Грузії мешкало близько 8,5 тисяч українців, з яких близько 64% у містах, а 36% – у сільській місцевості. Притік українського населення до Грузії не стихав і продовжувалося переселення українців різних верств, у тому числі й інтелігенції. Із середини XIX століття у Тбілісі існувала невелика українська колонія. У 1917 році тут відбувся Український Військовий з'їзд, на якому було створено Українську Військову Раду Закавказзя й Українську Раду в м. Тбілісі. З 1926 року починається новий, більш насичений етап пересе-

лення українців до Грузії. Він охоплює роки довоєнних п'ятирічок. Цьому сприяли високі темпи розвитку господарства, промисловості, розширення мереж курортних установ і залучення до цього значної кількості кваліфікованих спеціалістів з України.

У 1992 р. створено Асоціацію Українців – мешканців Грузії. У 2001 р. в Тбілісі відбувся Форум представників українських організацій в Грузії. Форум створив Координаційну Раду Українців Грузії. Однією зі знакових подій останніх років для української діаспори в Грузії стало відкриття Першої української школи імені Михайла Грушевського. Школа фінансується з бюджету Грузії. Програма у школі – українська. Міністерство освіти України надіслало з Києва букварі, підручники, методички, карти. Випускники отримують два дипломи про середню освіту – українського та грузинського зразків.

Українські громадські організації Грузії: 1. *Культурно-просвітнє товариство українців “Славутич”*; 2. *Міжнародний український Центр дружби і культури “Світлиця”*; 3. *Товариство українців м. Зугдіді “Олеся”*; 4. *Товариство українців м. Каспі “Червона калина”*; 5. *Грузино-українська культурно-просвітня асоціація “Дружба”*; 6. *Грузино-українське культурно-просвітнє товариство ім. Л.Українки*; 7. *Українська Жіноча Рада Грузії* та ін.

Українська діаспора в Казахстані за своєю чисельністю одна з найбільших серед українських громад світу (після української діаспори в Російській Федерації та США). У 1989 р. в Казахстані проживало 896,2 тис. українців (5,4% населення республіки). У 1998 р. близько 796 тис. громадян Казахстану самоідентифікували себе українцями. Українці розселені переважно на півночі Казахстану. Значний відсоток їх проживає в Караганді, Астані, Павлодарі, Семипалатинську, Талди-Кургані, Шортанді й Алмати, а також у місцевостях навколо цих міст.

Першими українцями на казахській землі вважаються заслані до північного Казахстану (Західного Сибіру) учасники придушеного 1768 р. гайдамацького руху, відомого в історії під назвою "Коліїщина". Більш активне формування української етнічної групи в Казахстані починається з другої половини XIX ст., коли сюди в пошуках вільних земель стали прибувати

переселенці з Таврійської, Катеринославської, Херсонської, Харківської, Полтавської, Київської, Чернігівської, Подільської та Волинської губерній. На початок ХХ ст. до Казахстану й Середньої Азії переселилося понад 100 тис. українців. Значно посилювався український переселенський рух до Казахстану після столипінської аграрної реформи. Питома вага українців у всьому населенні Казахстану зростає з 1,9% в 1897 р. до 10,5% в 1917, причому переважна їх більшість концентрувалася в Акмолинській (7,5% населення в 1897 р. і 29,5% – в 1917) і Тургайській (відповідно 1,0 та 21,6%) областях.

У 1930-і рр. значні міграційні потоки спрямовувалися в новостворювані промислові центри Казахстану. З розгортанням суцільної колективізації розпочався також процес примусового виселення з України так званих розкуркулених селян. Протягом 1930-1931 рр. у північні та східні райони СРСР, зокрема до Казахстану, було виселено майже 64 тис. українських родин. Значна кількість українців була переселена до Казахстану в 1939-1940 рр. внаслідок депортації із Західної України. 1941 р. з України евакуйовано чимало заводів та десятки тисяч фахівців. Багато з них залишилися в Казахстані на постійне проживання. Протягом 1941-1942 рр. з України евакуйовано до Казахстану також 52 дитбудинки. Частина дітей було передано на патрунування та всиновлення, інших працевлаштовано – в колгоспах, радгоспах, на промислових підприємствах. Наприкінці Другої світової війни тюрми й концтабори Караганди, Джекказгана поповнювалися в'язнями-українцями, переважно тими, хто звинувачувався в належності до ОУН-УПА. На січень 1953 р. на спецпоселенні в Казахстані, переважно в Карагандинській області, перебувало 7,9 тис. українців. Чимало українців залишилися в Казахстані в період освоєння цілини в 1954-1960 рр. Робітничі колективи ряду новостворених радгоспів у Кустанайській та Акмолинській областях майже повністю склалися з українців.

На початку 1930 р. в республіці на українську мову викладання переводилося 400 шкіл, готувалися до випуску підручники, стали виходити українські газети. В Октябринському районі, де абсолютно переважали українці, всі школи мали бути переведені на українську мову навчання. Однак невдовзі політика українізації в Казахстані була згорнута, школи в українських

селах переведено на російську мову викладання, українські газети закрито. За відсутності практично будь-яких умов для національно-культурного розвитку українська спільнота Казахстану поступово втрачала свою етнічність. Найбільш виразно це проявлялося в ставленні до мови: своєю рідною мовою назвали українську в 1926 р. 78,7% українців Казахстану, у 1959 – 60,4%, у 1970 – 51,5%, у 1979 – 41,3%, у 1989 – 36,6%. Соціологічне дослідження засвідчило, що, незважаючи на тривале перебування українців в іншоетнічному середовищі (а 27% їх народилися вже в Казахстані), вони в цілому зберегли етнічну самобутність. Так, українською мовою володіє переважна більшість опитаних: 36% – вільно, 24 – досить вільно, 16 – із певними труднощами, 15 – можуть порозумітися і лише 8 не володіють зовсім. 61% опитаних зазначив, що хотів би мати можливість дати своїм дітям середню освіту в школах із українською мовою навчання.

Сьогодні відбувається активний процес національно-культурного відродження української спільноти, яке спирається на положення Конституції (ухвалена Верховною Радою Республіки Казахстан у січні 1993 р.) щодо вільного розвитку культур етносів країни. Найбільш активні громади українців діють в Астані, Караганді, Павлодарі й Семипалатинську.

Громадські організації Українців у Казахстані об'єднує Асоціація “Українці Казахстану”, у складі якої понад 10 культурних центрів та товариств, 6 творчих колективів, українська гімназія в Астані, українські школи, бібліотеки. Виходить тижневик українською мовою „Українські новини”.

Українська діаспора в Узбекистані. У 1989 р., в Узбекистані проживало 153,2 тис. українців (0,8% населення країни). Це найбільша за чисельністю українська діаспора в країнах Центральної (Середньої) Азії. Більше половини українців проживало в Ташкенті (60,0 тис.; 2,9% населення столиці) та в столичній області (26,6 тис.; 1,2% населення). Відносно мало українців було в інших областях. Українці проживають в Самаркандській (14,2 тис.), Бухарській (12,9 тис.), Ферганській (11,1 тис.) областях. Вважало своєю рідною мовою українську 49,2% українців Узбекистану.

Українська діаспора в Узбекистані сформувалася в основному в ХХ ст., переважно в період після Другої світової війни. Перші українці починають оселятися тут ще в 1860-х рр., коли почалася колонізація цієї території Росією. Окремі українські поселення з'являються на передгірських землях переважно поблизу Ташкента після спорудження в 1900-х рр. залізниці Оренбург-Арись, завдяки чому згодом переселення стало масовим. Значне число українців у 1920-х-1930-х рр. було примусово переселено до Узбекистану за опір колективізації та інші форми неприйняття політики радянської влади. У період індустріалізації республіки сюди стали прибувати великі групи українських робітників і спеціалістів для роботи на машинобудівних заводах та інших промислових підприємствах. За радянських часів умов для національно-культурного розвитку українців в Узбекистані не було. Ситуація стала змінюватися в 1990-х рр. після розпаду СРСР і здобуття Узбекистаном незалежності. Протягом 1992-1996 рр. з Узбекистану в Україну на постійне місце проживання прибуло 93,8 тис. осіб, виїхало у зворотному напрямі 13,2 тис. Позитивне для України сальдо за результатами міграційного обміну населенням з Узбекистаном сягнуло за ці роки 80,5 тис. чоловік. Абсолютну більшість їх становили українці.

У 1993 р. в Ташкенті було засновано Український культурний центр "Батьківщина", який з 1996 р. випускає вісник "Батьківщина". Значну частину ефірного часу телебачення присвячує популяризації української культури. У Ташкенті відкрито українську недільну школу. В середній школі імені Т.Шевченка, збудованій після землетрусу українськими будівельниками, здійснюється викладання української мови та літератури.

Українські громадські організації Узбекистану: 1. *Республіканський український культурний центр "Славутич"*; 2. *Товариство дружби "Узбекистан-Україна"*; 3. *Український культурний центр "Батьківщина" в м. Ташкенті*; 4. *Український культурний центр "Надія"* та ін.

Українська діаспора в Киргизстані – друга за чисельністю серед країн Центральної (Середньої) Азії – колишніх республік СРСР. У 1989 р. тут проживало 108,3 тис., а в 1997 р. 71,2 тис. українців. В основному це місто Бішкек (34,3 тис.), Ошська (18,4 тис.) та Іссик-Кульська (7,7 тис.) області. Тільки

34,1% українців вважали українську мову своєю рідною і ще 5,9% вільно нею володіли.

Українці починають оселятися на території Киргизстану в другій половині XIX ст. одночасно з росіянами, відразу ж після прийняття киргизами підданства Росії в кінці 1860-х рр. Масове переселення українських селян до Киргизстану починається в другій половині 1890-х рр. Певний час до цього регіону спрямовується основний потік аграрних переселенців із Росії та України. У 1897 р. на території Киргизстану вже нараховувалося 18,6 тис. українців. Перепис 1926 р. зафіксував у Киргизстані 64,1 тис. українців, які становили 6,5% всього населення тодішньої Киргизької АРСР, а в районах їх проживання – 29% населення. Українці, як і росіяни, зосереджувалися переважно в містах – Бішкеку, Токмаку, Караколі, а також у долині річки Чу та Іссик-Кульській улоговині. Тут проживало понад 4/5 всього російського й українського населення. Воно становило 65,2% міського населення північних районів (основну масу городян на півдні Киргизстану становили узбеки). Фактор індустріалізації збільшив частку українців – у 1939 – 137,3 тис. (9,4% населення). За браком будь-яких умов для національно-культурного розвитку етнічна ідентичність українців втрачалася. Внаслідок цього частка осіб, які вважають українську мову своєю рідною, неухильно скорочувалась: якщо в 1926 р. вона становила 97,1%, то в 1959 – вже 49,2%, у 1989 – 34,1%.

Протягом 1989-1997 рр. із Киргизстану емігрувало майже півмільйона осіб, головно слов'янських національностей, а також німців і євреїв. Незважаючи на втрату поважною частиною українців Киргизстану своїх етнічних особливостей, існує зацікавленість у відродженні української етнічної культури й мови. 52,4% українців висловили бажання, щоб їхні діти вільно володіли українською мовою, 38,2% хотіли б, щоб у їхньому населеному пункті був український дитячий садочок, 41,2% схвалюють включення до шкільної програми уроків української мови, літератури, історії, народознавства. Крім того, майже половина опитаних (48,8%) висловили бажання, щоб їхні діти отримали вищу освіту в Україні. **Українські організації в Киргизстані: Український культурний центр "Берегиня".**

Висновки

Резюмуючи загальний стан справ в українському зарубіжжі, зауважимо, що трансформаційні процеси української діаспори в основному пов'язані з *прискореною асиміляцією*, яка стимулюється, *по-перше*, фактором появи (як то не здається парадоксально на перший погляд) незалежної держави України, що призвело до **втрати основної місії української діаспори – носія національної ідеї та репрезентанта вільного українства, борця за державність, незалежність, за цивілізоване місце України, українського народу, держави, нації в світі**. Всі ці функції (не будемо зупинятися, наскільки успішно) перебрала на себе незалежна Україна, а сучасна діаспора не виробила іншої нової *надідеї* свого існування.

По-друге, прискорена асиміляція стимулюється настроями розчарування західної діаспори сучасними українським реаліями, відсутністю суттєвих успіхів України в економіці, політиці, скочуванням країни до рівня посередніх держав.

По-третє, асиміляція українців обумовлюється природними процесами зміни поколінь.

По-четверте, слід констатувати незацікавленість (якщо не більше) ряду державних чиновників на Сході і Заході (у Росії, Польщі, Словаччині і т.д.) розвитком української діаспори. Показово, що асиміляційні процеси в середовищі західної і східної діаспор відмінні – в східній діаспорі, зокрема, в останнє десятиліття спостерігається активізація деяких центрів (приклад – Москва).

У цілому можна констатувати, що сьогодні, на жаль, триває процес *вмирання старої української діаспори Заходу* з політико-культурними і ностальгічними домінантами і *народження нової її генерації*, заангажованої на Україну швидше прагматично, економічно і дещо політично, без яскравої ознаки українського етновизначення. На Сході тривають аналогічні процеси. При цьому слід очікувати, що етновизначення, політично-економічна заангажованість на Україну в новій генерації діаспори як на Сході, так і на Заході *буде пропорційною успіхам України як держави*.

Марина ЄВСЄЄВА,

*старший викладач кафедри менеджменту освіти і психології
Донецького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, кандидат філологічних наук*

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ МОВИ В АНТРОПОГЕНЕЗІ

Загальновідомо, що будь яке пізнання, пролонговане у часі та інтерпольоване на антропогенетичне формування когнітивного апарату людини, є процесом складним і багатовимірним. Закономірним наслідком цієї багатовимірності є факт дослідження відповідного спектру проблем кількома суміжними науками одразу, або однією, але такою, що виникла на стику кількох існуючих. Отже, метою даної роботи є огляд специфічних рис вивчення мови у антропогенезі з позицій психолінгвістики.

Щодо самої цієї досить молодой науки, то її оформлення у самостійну гностично-дослідницьку галузь пізнання в пов'язано з іменами А.А. Леонтьєва, А.Р. Лурії, І.А. Зимньої та ін. Для становлення психолінгвістичної методики важливі також погляди зарубіжних вчених, таких як Ч Осгуд та Дж. Міллер на системну природу взаємовідношень мови і свідомості, мови і мислення.

Якщо виокремити предмет спостереження та дослідження, у нашому випадку це буде антропогенетичний лінгвогенез – природний поступовий розвиток вербально-логічних мовних засобів аналізу у конкретної людини, який протікає у постійній взаємозалежності із процесом формування когнітивного апарату цієї людини.

Відомо, що органом мислення є головний мозок. Ліва півкуля головного мозку є «мовленневою»: вона відповідає за мову, її зв'язність, абстрактне, логічне мислення, розуміння абстрактної лексики. Це «вербальна», а точніше – абстрактно-поняттєва півкуля. Права півкуля пов'язана з наочно-образним мисленням, з предметним значенням слів. Це півкуля «невербальна», вона відповідає за просторове сприйняття, управляє жестами. Вона ж є джерелом уяви, фантазії та інтуїції, дозволяє розрізнати голоси

людей, статеву приналежність мовців, мелодику, ритм, наголоси в словах і реченнях.

Отже, першою конститутивною характеристикою лінгвогенезу людини є тип її мислення, який детермінується надбаним у перші роки життя та пожиттєвим співвідношенням активності півкуль головного мозку у конкретної людини. Вже при народженні існують передумови до функціональної асиметрії головного мозку. Але дослідження підтвердили, що розвиток тієї чи іншої півкулі, незважаючи на генетичну зумовленість до домінування, пов'язаний з особливостями освіти та розвитку. Тобто вроджені передумови – це тільки початкові умови, а сама асиметрія формується в процесі індивідуального розвитку під впливом соціальних контактів

Щодо термінів формування типу мислення у антропогенезі, існують різні точки зору. Загальновідомо лише, що дозрівання правої півкулі йде більш швидкими темпами, ніж лівого, і тому в ранній період розвитку його внесок у забезпечення психологічного функціонування перевищує внесок лівої півкулі. Деякі дослідники навіть стверджують, що до 9-10 років дитина є правопівкульною істотою. За іншими даними, істотні зміни в міжпівкульній взаємодії відбуваються до 6-7 років, тобто до школи приходить вже сталий носій певного типу мислення. Ми схилиємося до думки, що діагностику типу мислення учнів та надання результатів цієї діагностики вчителям доцільно здійснити двічі: при вступі дитини до початкової школи та перед переходом у середню ланку.

Метод діагностики типу мислення досить простий і відомий кожному психологу загальноосвітнього навчального закладу, тому ми не будемо зупинятися на цьому методі окремо, а лише зауважимо доцільність володіння результатами даної діагностики учнів для вчителя-мовника. Учні з комбінованим типом мислення (однаковою активністю обох півкуль головного мозку) однаково успішно засвоюють як абстрактно-поняттєвий, так і образний континуум мови. Домінування ж однієї з півкуль за рахунок іншої робить процес засвоєння учнем мови індивідуально специфічним. Лівопівкульні учні більш успішно оволодівають структурою мови, граматиною та синтаксисом. В той же

час, у них можуть виникати ускладнення із механічним завчанням іншомовного вокабуляру, адже раціональний мозок лівопівкульника не вбачає необхідності запам'ятовувати нові слова для називання предметів та явищ, коли йому вже відомі назви цих реалій рідною мовою. Правопівкульні діти краще оволодівають асоціативно-образними аспектами мови, словниковим запасом, багатство якого забезпечує належну виразність мовлення, фонетикою.

Другою конститутивною характеристикою лінгвогенезу, особливо важливою при вивченні української мови російськомовними учнями є білінгвізм, який на більшості території Донбасу представлений близькоспорідненою двомовністю. Вивчення української мови в у школах де більшість учнів є російськомовними, здійснюється в специфічних мовних умовах. Як відомо, українська та російська мови належать до однієї мовної групи, тобто вони є близькоспорідненими.

У ході навчання російськомовних дітей українській мові слід враховувати інтерференцію (лексичну, фонетичну, фонемну, орфографічну) і транспозицію (перенесення), за М.М. Шанським, позитивний перенос умінь і навичок у вимові на іншій мові. М.М. Шанський вважає, що при вивченні української мови російськомовними учнями є великі можливості для транспозиції, для опори на аналогічні знання, уміння і навички з рідної мови. Це дозволяє використовувати на уроках української мови багато методів і прийомів, ефективних при навчанні українській мові як рідній [9; 27].

Місце і роль інтерференції і транспозиції при оволодінні дітьми двома мовами залежать від співвідношення систем рідної та української мов і від рівня знань рідної мови.

Відомо, що в близькоспоріднених мовах (російській, українській) звукові системи мають багато спільного, зокрема, спостерігаються подібні, частково подібні (такі, що перемешуються), протилежні і специфічні мовні факти. Значні труднощі у російськомовних дітей викликають частково подібні і специфічні мовні факти, що призводить до неправильної артикуляції звуків української мови, а потім до фонетичним помилок, ускладнює розуміння і спілкування українською мовою.

Зі сказаного видно, наскільки велика роль рідної мови в умовах близькоспорідненого двомовності.

З досліджень психологів і лінгвістів (Л.С. Виготський, О.О. Леонтьєв, І.В. Баранніков, А.М. Богуш, М.Б. Успенський, М.М. Шанський та інші) відомо, що в умовах близькоспорідненого двомовності опора на рідну мову значно полегшує процес оволодіння українською мовою російськомовними школярами. Під опорою на рідну мову на сучасному етапі розвитку розуміються відповідні побудови, програми підручників, методичних посібників і підготовки вчителів, які навчають російськомовних дітей українській мові.

Принципово важливим, на наш погляд, є зауваження А.М. Богуш про те, що чим раніше починається навчання другій мові, тим вище у свідомості дитини питома вага рідної мови. При введенні нового слова чи граматичної конструкції використовуються зіставлення з рідною мовою дітей. Використовуючи це зіставлення як опору в оволодінні учнями українською мовою, слід пам'ятати про те, що навчальний матеріал рідної мови повинен трохи випереджати в часі відповідний матеріал української мови.

Третьою конститутивною характеристикою лінгвогенезу, власне антропогенетичною, є зумовлена віковими особливостями психології учнів мотивація.

Г.В. Рогова, досліджуючи внутрішню мотивацію до вивчення нерідної мови, акцентує увагу на її різновидах:

1) комунікативна мотивація – передбачає інтерес до предмету з точки зору вираження власної думки учнями на уроках мови;

2) лінгвопізнавальна мотивація – полягає в позитивному ставленні учнів до самого мовного матеріалу, до вивчення основних властивостей мовних знаків;

3) інструментальна мотивація – мотивація, яка впливає з позитивного ставлення учнів до певних видів роботи. [7; 9]

Інтерполюючи цю класифікацію на вікові особливості формування когнітивної сфери дитини шкільного віку, отримуємо наступне співвідношення. Молодшим школярам притаманне активне оволодіння гностикою репродуктивного рівня. Провід-

ною діяльністю і новоутвореннями цього вікового періоду є: навчальна діяльність та довільність всіх психічних процесів, крім інтелекту. Отже, для молодших школярів ведучою при вивченні мови є інструментальна мотивація – оволодіння механізмами мовлення та мовоутворення, яка найбільш успішно протікає за умови підтримування вчителем позитивного емоційного фону та створення ситуації успіху на уроці.

У середньому шкільному віці провідною діяльністю і новоутворенням є міжособистісне спілкування у навчальній та інших видах діяльності, почуття "дорослості", виникнення уявлення про себе "не як про дитину", тобто, як про повноправного члена соціуму. Таким чином, у середній школі на перший план виступає комунікативна мотивація вивчення мови. А найдієвішим засобом формування та використання цього виду мотивації є дидактичні ігри, які моделюють на уроці ситуації живого спілкування.

Для старших школярів провідною є навчально-професійна діяльність, професійне і особистісне самовизначення. Отже, на цьому етапі мотиваційні вектори розділяються. Для старшокласників, що пов'язують своє професійне майбутнє із нефілологічними спеціальностями, провідною залишається комунікативна мотивація, для майбутніх мовників до неї додається мотивація лінгвопізнавальна.

Отже, існує три основні конститутивні характеристики антропогенетичного лінгвогенезу, значимі при вивченні української мови у школах нашого регіону: тип мислення учня, близькоспоріднена двомовність та зумовлена віковими особливостями психології учнів мотивація. Ці дані впливають на ефективність процесу оволодіння українською мовою. Узагальнюючи сказане, вважаємо за необхідне зазначити, що актуальне співвідношення цих характеристик у кожному конкретному випадку, тобто, для кожного класу і кожного учня, визначається індивідуально вчителем-мовником у співпраці із психологом навчального закладу

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. М., 1996.
2. Давыдов В.В. Образования начального понятия о количестве у детей // Вопр. психол. 2007. № 2.

3. Жинкин Н.И. Сенсорная абстракция // Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии. М., 2008.
4. Жуйков С.Ф. Психологические основы повышения эффективности обучения младших школьников родному языку. М., 2009.
5. Жуйков С.Ф. К проблеме интенсификации обучения русскому языку в национальной школе // Вопр. психол. 1998. № 2.
6. Мельниченко И.Н. Осуществление взаимосвязи украинского и русского языков в обучении орфографии русского языка. Киев, 2006.
7. Рогова Г.В., Рабинович Ф.М., Сахарова Т.Е. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М.:Просвещение,1991. – 287 с.
8. Рубинштейн. С.Л. О мышлении и путях его исследования. М., 1998.
9. Шанский Н.М., Успенский М.Б. Основные направления в развитии методики русского языка в национальной школе // Русский язык в национальной школе. 1977. № 6.
10. Шеварев П.Н. Обобщение ассоциации в учебной работе школьников. М., 1959.

Аннотация

Данная публикация посвящена обзору и анализу специфических характеристик изучения языка в антропогенезе с позиций психолингвистики.

Ключевые слова: язык, речь, антропогенез, лингвогенез, мышление, тип мышления, мотив, мотивация.

Summary

This publication provides an overview and analysis of the specific characteristics of language learning in anthropology from the point of psycholinguistics.

Keywords: language, speech, anthropogenesis, lingvogenesis, thinking, way of thinking, motive, motivation.

*Любов ВОРОБІЙОВА,
учитель української мови та літератури
Донецької спеціалізованої школи №18*

МОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄДНУВАЛЬНА СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Величезна культурна спадщина українського народу, його традиції й цінності – особливо мова – становлять засади для подальшого формування української нації. На кожному з етапів націогенезу мовні питання відіграють провідну роль і є своєрідним стрижнем національно-державного будівництва. Мова, як головна ознака нації, забезпечує нормальне функціонування етнонаціонального організму у всіх його виявах. Академік С.Рудницький наголошував на великому значенні мови як ідентифікаційного чинника нації, ознаки національної ідентичності. Він підкреслював, що без утвердження панівного становища української мови є неможливим елементарне виживання українців як етносу [3, 94].

Одна з основних функцій мови етноідентифікаційна, що полягає в розпізнаванні за мовою як першою зовнішньою ознакою етнонаціональної групи представника своєї групи. Мова виконує роль розпізнавального засобу у визначенні етнічної належності. Ця функція сприяє консолідації й формуванню української політичної нації, її етномовної ідентифікації. Мова відіграє роль самоототожнення з усіма людьми, що розмовляють єдиною з тобою мовою, а також роль самоототожнення з усіма попередніми генераціями носіїв цієї мови.

Відомо, що мова надзвичайно тісно переплітається з національною культурою та національною ідентичністю, адже історія будь-якої мови збігається з історією конкретного народу та його культури, а будь-яка мова є національною ознакою.

Загалом, ідентичність – усвідомлення індивідом належності до свого народу. Українська національна ідентичність пов'язана з почуттям приналежності та співпричетності України до її національних інтересів та базових цінностей етносу.

Оскільки дитина оволодіває мовою саме своїх батьків, свого соціального оточення, то етнонаціональний чинник проникає в ці процеси від перших днів після народження дитини. Відомий психолог Л.Виготський наголошував, що засвоєння рідної мови відбувається неусвідомлено і мимовільно.

Мова відображає етнонаціональну специфіку як окремої особистості, так і культури народів світу. «Національна мова» є категорією історичною. З формуванням української нації (XVII–XVIII ст.) відбувається становлення єдиної літературної мови на загальнонародній основі; мови, яка буде обслуговувати усі сфери письмового, а потім і усного спілкування. В епоху націєтворення припиняється розвиток нових діалектних особливостей у мові, а розвиток нової літературної мови супроводжується посиленням функцій письмової мови, виникненням різних форм усної мови, зміцненням позиції художньої літератури серед інших форм писемності. Під впливом регламентації та нормування усна літературна мова поступово перетворюється на таку форму національної мови, яка потенційно готова стати єдиним засобом усного спілкування людей. Потрібно зауважити, що нормованість є однією з найважливіших особливостей вищої форми національної мови, причому національні норми виробляються спочатку у граматиці, словнику й орфографії, а пізніше – в орфоєпії. Таким чином, розвиток мови у національну епоху перетворює літературну мову нації на опрацьований, унормований вищий тип національної мови, що має як письмову, так і усно-розмовну форму.

Отже, мова постає як один із найважливіших феноменів національної культури. І. Огієнко у своїй праці «Українська культура» зазначав: «Мова – це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб ... І поки живе мова – житиме й народ як національність» [2, 14].

Незважаючи на відсутність належної підтримки української мови з боку української держави, серед громадськості поступово утверджується думка, що українська мова є одним із

атрибутів державності, що престиж цієї мови має бути вищим. Тут потрібно зауважити, що офіційного статусу російської мови прагнуть лише 22 % етнічних росіян, а 59 % респондентів усіх національностей вважають, що підвищення статусу російської мови може призвести до загострення міжнаціональних стосунків в Україні [2, 16].

Мова – це консолідуючий націю чинник, тому мовне питання є одним із стратегічних питань державної політики України. Державна політика стосовно української мови має базуватися на таких пріоритетах: українська мова є мовою освіти, науки і технологій, суспільного життя, ЗМІ, бізнесу та реклами.

Потрібно розмежувати процес спілкування в родинних, особистих, інтимних ситуаціях і комунікативний процес в офіційному мовленні. В Україні (як і в інших європейських країнах) кожен громадянин має право розмовляти у приватному житті будь-якою мовою, має право належати до будь-яких релігійних і культурних спільнот, але одночасно він є представником конкретної політичної нації, що внутрішньо зобов'язує його, як патріота своєї держави, вільно володіти та користуватись (як мінімум – в офіційних ситуаціях) державною мовою. Отже, знання української мови для всіх мешканців України є показником їхньої високої культури.

Мова складається зі слів – матеріалізованих понять. Якщо поняття за своєю природою універсальні, то власне слова роблять їх національними. А словами є звуки нашого мовлення як неповторні знаки для мислення і для вираження наших думок і відчуттів. Всяке ж відчуття, зрозуміло, передбачає фізичні зміни у нервовій системі. Отож мова є матеріально-ідеальним явищем, у якому мислення ідеальне й універсальне, а мова – його національне втілення; образно кажучи, вона той ключ, котрим можна відчинити «чорну скриньку» національного характеру. Точніше, єдність ідеального й матеріального в мові означимо словами П. Мовчана: «Мова... – річ не матеріальна, але постійно матеріалізована. Мова – це живе функціонування народного духу, а не одних мертвих знаків» [6, 1.2].

На думку О. Потебні, «Мова – містичне ядро нації, тобто щось об'єктивно дане, що живе у підсвідомих глибинах етног-

рафічної маси, те, що може видобутися на поверхню свідомості й стати керманічем усіх національних змагань у всіх ділянках життя» [6, 1.4]. Без збереження своєї самобутньої культури нація втрачає своє обличчя (свою ідентичність) і приречена зникнути.

Мова – це духовна скарбниця нації, її серце, словом людина може передати найпотаємніше, свої мрії, бажання, сподівання, надії... Але чи замислюємося ми над всією значущістю цієї скарбниці, і тим, що саме по ній сприймають народ, його звичаї, традиції? На мою думку, українська мова – відображення нашої національної культури, адже вона пройшла крізь всі заборони разом із народом, який, на жаль, тепер цурається її, показуючи неповагу, передусім до самого себе.

Підтвердженням, що саме у слові культурна сила народу є те, що наша мова мала складний шлях розвитку й численні заборони з приводу її визнання. Проте українці об'єднувалися й робили все, аби їхнє слово вдосконалювалося та передавалося нащадкам із покоління в покоління. Саме таким чином до нашого часу дійшли культура, досвід, мудрість, звичаї пращурів, бо вони занесли до мовної скарбниці все те, чим маємо пишатися зараз ми.

Мова – це відображення нашої національної ідентичності. Мова лежить в основі духовного єднання людей у певну спільноту, вона є найдосконалішим, незамінним засобом етнічної (національної) єдності, найголовнішим і найміцнішим цементом, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю. У ній виявляється генотип нації, досвід її буття, закладено код нації, її ментальність.

Отже, одним із найважливіших факторів формування української політичної нації є об'єднання її навколо певного етнічного ядра й на підставі мовних принципів. За відсутності єдиної національної мови саме існування нації є сумнівним, а формування її у соціально-політичному напрямі малоімовірним, оскільки залишається нерозв'язаною її етнонаціональна основа.

Так сталося, що в українському суспільстві етнонаціональна та мовна більшість не співпадають, і це залишається серйозною етнополітичною проблемою та джерелом можливого кон-

флікту на мовному ґрунті. Так, на сході України 59% громадян вважають себе етнічними українцями, проте лише 14% з них спілкуються українською мовою[2, 15].

Механізмом, котрий може змінити подібні настрої в суспільстві, є державна політика, направлена на самоусвідомлення громадянами України національної ідентичності. Насамперед – це політика в галузі культури та освіти. Мова ж у свою чергу має стати як предметом, так і засобом досягнення цієї мети. Саме нівелювання негативних антидержавницьких процесів, створення передумов до «націоналізації» усіх українських громадян незалежно від етносу, до якого вони належать, об'єднання їх навколо національної самоідентифікації стане передумовою для домінування української мови в суспільстві і відкине деструктивні процеси, пов'язані з мовними протиріччями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Л. Роль етнічної і культурної ідентичності в динаміці мовних зрушень // Вісник Львівського університету. – Серія філологічна. Львів, 2004.
2. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності // Українознавство.- К.: Київський університет, 1994.
3. Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України. – Л.: Світ, 1994.
4. Рябчук М. Феномен української ідентичності: культурний аспект. – culturalstudies.in.ua
5. Сміт Е.Д. Національна ідентичність. – К.: Основи,1994. – litopys.org/ua
6. Фаріон І. Мова як духовно-національний феномен. – ukrlife/org>main/tribuna
7. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). – Львів, Місіонер, 2000

Світлана НОРМАТОВА,
учитель української мови і літератури
Зугреської ЗОШ № 10 м. Харцизька

УПРОВАДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Григорій Сковорода писав: «Своє виховання зберігається в природі кожного народу, як вогонь і світло невидимо зберігається в кремені. Притули ж губку або трут, не пошкодує ж руки: удар кресалом і викреси вогонь у себе вдома». Ці слова якнайточніше передають ідею національного виховання в сучасній українській школі, становим хребтом якого має бути виховання національно свідомого громадянина-патріота. Адже зберегти й зміцнити нашу державу можуть громадяни, які люблять свою Батьківщину, свій народ, готові жити в Україні, зв'язати свою долю з її долею, успішно самореалізовуватись. В. Сухомлинський стверджував, що «... найважливіше виховне завдання полягає в тому, щоб слово з його багатогранною, радісною, облагороджуючою красою стало невичерпним джерелом і засобом пізнання прекрасного, внутрішнім духовним багатством і водночас засобом вираження цього багатства». Думка про те, що саме навчання рідної мови передбачає формування національної свідомості школярів, створює сприятливі умови для формування та розвитку високопатріотичної та активної особистості, висловлена в працях багатьох педагогів, мовознавців, методистів: К. Ушинського, М. Драгоманова, В. Сухомлинського, О. Потебні, С. Русової, І. Огієнка, М. Пентиліюк.

Я погоджуюся з професором І. Ющуком, що найголовнішою метою уроків української мови в школі має бути виховання поваги до неї, замилування нею й потреби повсюдно користуватися нею. У цьому поєднуються інтереси як окремої особистості, так і всього суспільства. Кожен, хто має справу з навчально-виховною роботою, погодиться, що виховний процес набагато складніший за навчальний, хоч навчальних істин у стократ більше, аніж істин виховних. Останні сконденсовані, по суті, у заповідях Божих. Які ж можливості в учителя мови для виховного впливу на учнів? Я вважаю, що за умови, коли педагог ко-

ристується авторитетом, усвідомлює свою суспільну роль, знає, якими хоче виховати своїх учнів, то в процесі викладання мови (не кажу вже про літературу) таких можливостей знайдеться чимало.

По-перше, це дидактичний матеріал. Але необхідно уникати надмірної патетики, витлумачування, аналізування, бо це часто нівелює виховний потенціал. Думки, до яких учитель хоче прихилити дитячі душі, мають бути прийнятними для них. Патріотичні ідеї варто опредмечувати в такі зрозумілі учням поняття, як «материнська мова», «рідний край», «материнська колисанка», «родина». Тому на своїх уроках звертаюся до уривків із текстів краєзнавчого характеру В. Скуратівського «Берегиня» як засобу виховання патріотичної свідомості учнів. Використання текстів краєзнавчого характеру допомагає підтримувати інтерес до мови, культури, формує національну самосвідомість, без якої не буває справжнього патріотизму. Шкода, що в багатьох збірниках диктантів важко знайти незаяложені речення, що допомагають прищеплювати любов до материнської пісні, мови, до землі батьків, тому, добираючи дидактичний матеріал, широко користуюся місцевою тематикою. У речення вкраплюю топоніми: назви річок, сіл, ставків, балок.

По-друге, тексти для диктантів та переказів – теж благодатний матеріал, але не варто використовувати надто заідеологізовані тексти. Мовний матеріал намагаюся добирати цікавий, який би залучав до співпереживання, розкривав виразність та красу мови, пов'язаний з історією держави, її символами, життям та культурою українського народу. Тексти патріотичного наповнення допомагають формувати такі важливі якості, як-от: громадянська відповідальність, суспільна ініціативність і активність, бажання працювати для розбудови Батьківщини, піднесення її міжнародного статусу.

По-третє, зберегти надбання предків, підтримувати традиції національної культури неможливо без досконалого знання мови – невід'ємного складника громадянської свідомості справжнього патріота. Сухомлинський про це висловлювався так: «Чуйність до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чуйності – одне з джерел людської культури». На своїх уроках намагаюся створити таку психологі-

чну атмосферу, яка сприятиме інтересу до навчання, викликати-
ме готовність до сприймання й засвоєння предмета. Тому на-
вчання мови будує на гуманістичних засадах (учень – основна
фігура в навчально-виховному процесі). Ефективним я вважаю
той урок, на якому вдається досягти високої мовленнєвої актив-
ності учнів.

По-четверте, виховання патріотизму реалізується в змісті
вміщених у підручнику й дібраних мною практичних завдань і
вправ, у тематиці усних висловлювань та учнівських творів.
Вона підпорядкована вихованню свідомого громадянина. На-
приклад, «Ой, яка чудова українська мова», «Як тебе не любити,
Києве мій...»(6 клас),«Спішу у храм святого слова», «Душа бо-
лить за рідну Україну», «Я вірю в майбутнє твоє, Україно!»,
«Без пісні, що мені співала мати, я навіть дня прожити би не
зміг»(9 клас), «Подаруй нам, Боже, козацьку відвагу, через терни
йдучи, досягти мети!», «Земле, чужиною оповита, цей наркоз, я
знаю, промине», «Коли в людині є народ, тоді вона уже люди-
на», «Україно, ти моя єдина! Я – твоя краплина, ти – ріка!»,
«Дай , Боже, Україні – Україні», «Пам'ятай, що слово – буме-
ранг»(11 клас).Мої учні – активні учасники конференції «Роль
мови у формуванні національної свідомості учнів»,дипломанти
й лауреати конкурсів «Вірю в майбутнє твоє, Україно!», «Без-
смертний подвиг українського народу»

По-п'яте, свої уроки будує й за епіграфом. Це зазвичай
уривок із поезії, народної пісні, крилатий вираз, які узагальню-
ють тематику дібраного матеріалу. Завдяки розгорнутій роботі
навколо епіграфа він стає духовним стрижнем уроку, ефектив-
ним засобом патріотичного виховання.

Отже, викладання мови – це, як стверджував В. Сухом-
линський, майстерність творення людської душі. Мовне вихо-
вання ж є основою розвитку національно свідомої, патріотично
спрямованої, активної особистості. В основу патріотичного ви-
ховання потрібно покласти правдиве слово про свій народ, треба
навчити любити своє, а з любов'ю прийде й гордість, і патріо-
тизм, і громадянська позиція. Тільки розумне виховання може
сформувати людину – громадянина, людину – патріота.

Т.В. ТКАЧУК,

*методист відділу української мови та літератури
Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

ОСОБЛИВОСТІ РІЗНОПРОФІЛЬНОЇ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ СТАРШОКЛАСНИКІВ, ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНО-ПОШУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

У статті розглядаються питання щодо особливостей різнопрофільної мовно-літературної освіти. Автором приділяється увага провідним принципам профільної освіти з української мови та літератури в Донецькій області.

Ключові слова: *особистісно орієнтоване навчання, допрофільне та профільне навчання, диференціація, варіативність, багатопрофільність, інновації, дослідницька діяльність.*

Одним із найважливіших складників модернізації національної освіти є профілізація. Профільна школа найбільш здатна реалізувати особистісно орієнтоване навчання, що дає можливість найповнішого задоволення освітніх потреб учнів, здійснення їх свідомого підходу до вибору майбутньої професії, розвитку здібностей, що відповідають життєвій цілеспрямованості старшокласників.

Загальними тенденціями профільного навчання є орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної, допрофільної та профільної підготовки старшокласників.

Профільне навчання – це різновид диференційованого навчання, що враховує освітні потреби, схильності й здібності учнів. Воно забезпечується відповідними умовами: матеріально-технічною базою, спеціально підготовленими кадрами, навчально-методичною оснащеністю тощо.

Мета профільної освіти – забезпечення загальноосвітньої профільної та початкової допрофільної підготовки учнів; формування навичок самостійної науково-дослідної та пошукової діяльності, необхідних для саморозвитку та самоосвіти; удоско-

налення інтелектуальних, психічних, творчих, моральних та соціальних якостей особистості.

Серед **провідних принципів** профільної освіти виділяють:

- діагностико-прогностичний;
- принцип наступності та перспективності;
- принцип варіативності та альтернативності;
- принцип гнучкості.

У системі **основних напрямків** профілізації освіти (гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний), виділених у нормативних документах, окреме місце відводиться суспільно-гуманітарному, одним з основних навчальних профілів якого є **філологічний**. Профіль включає базові та профільні предмети, курси за вибором. Профільні предмети вивчаються поглиблено.

Функціонування допрофільної підготовки та профільного навчання ґрунтується на позитивному принципі. Це створює сприятливі умови для формування духовно багатой особистості, здатної орієнтуватися в професійному просторі, бути конкурентоспроможною на ринку праці, повноцінно реалізувати свої інтереси, індивідуальні потреби та здібності в подальшому житті. Такий підхід забезпечує реалізацію особистісно зорієнтованого принципу навчання в системі наскрізної профілізації закладів освіти, що значно розширює можливості учня в підготовці до вибору та побудови власної освітньої траєкторії.

Саме мистецтво слова є тим засобом, який допомагає формувати, збагачувати духовно-естетичний світ дитини, позитивно впливати на ціннісні орієнтації, розвивати інтелект, літературно-мистецькі здібності незалежно від обраного профілю.

Процеси реформування загальноосвітньої школи орієнтують сучасного вчителя-словесника на широку диференціацію, варіативність, профільність, інтеграційність як у змісті філологічної освіти, так і у формах організації навчального процесу.

Актуальними залишаються традиційні форми організації навчального процесу, а саме: класно-урочна система навчання з **традиційною** класифікацією уроків (*уроки засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь та навичок, уроки узагальнення та систематизації знань, уроки контролю знань, умінь і*

навичок із літератури); модифікована, яка враховує дидактичну мету та специфіку предмета (настановно-мотиваційний урок, урок вивчення життєпису письменника, урок вивчення та аналізу художнього твору, урок вивчення теорії літератури та літературно-мистецьких явищ, урок розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності, урок позакласного читання та літератури рідного краю, урок системно-узагальнювального повторення матеріалу, урок рефлексивно-корекційного контролю знань, норм і цінностей); **новаційна** (урок-заняття із змінною нестандартною структурою: лекція, семінар, учнівська конференція, лабораторне заняття, практикум, консультація, залік, колоквиум, факультатив, індивідуальна робота з учнем тощо); **урок-заняття з нетрадиційною структурою** (інтегровані, міжпредметні, бінарні, театралізація, інсценізація, візуалізація, кіно-, теле-, відеоурок, дослідження), **імітаційно-дидактична гра** (аукціон, турнір, прес-конференція, інтерв'ю, подорож), етюд, есе, дискусія, коментар; урок-молитва, -пристрассть, -пам'ять, -плач, -ніжність, -любов тощо); **інноваційна** (урок-заняття з використанням педагогічних технологій; особистісно орієнтоване навчання, модульно розвивальне навчання, проектно-модельне навчання; адаптивне навчання; інформаційні технології навчання, предметні персонал-технології тощо).

Актуальним для профільної школи є створення умов для розвитку творчого, аналітико-синтетичного, логічного й образного мислення учнів шляхом вироблення системи позакласної дослідно-пошукової й літературно-творчої роботи школярів.

Важливо витримати принцип наступності у формуванні креативного учня як в урочній, так і в позакласній діяльності. Тому треба продовжувати **формування вмінь і навичок дослідницької діяльності учнів шляхом:**

- * постановки проблемних питань та створення проблемних ситуацій на всіх етапах уроку;

- * творчого використання суперечностей, що закладені були самим змістом чи формою художнього твору, літературно-критичним матеріалом тощо;

- * ефективного застосування візуальних засобів навчання на семінарсько-практичних заняттях, уроці-конференції чи на

етапі вироблення навичок, узагальнення й систематизації набутих знань;

* доречного використання інформаційних і педагогічних технологій навчання в процесі мовної, літературно-мистецької освіти школярів.

Організація дослідної роботи школярів у профільній школі потребує формування специфічних навичок пошукової діяльності.

Зважаючи на те, що учні лише розпочинають свій шлях на науковій ниві, призначається науковий керівник – учитель, який займається науковою діяльністю. До обов'язків наукового керівника входить: надання наукової та методичної допомоги учню, систематичний контроль виконання роботи, внесення необхідних коректив у дослідження. Крім того, науковий керівник допомагає школяру в остаточному формулюванні теми дослідження, укладанні плану наукової роботи, рекомендує для опрацювання необхідні джерела, складає календарний графік роботи учня, консультує, оцінює зміст роботи, а також робить висновки щодо її готовності до захисту.

Розвитку творчих здібностей і логічного мислення учнів сприяє проєктивна (або проєктна) діяльність. Остання є одним з методів розвивального навчання, спрямована на вироблення самостійних дослідницьких умінь (постановка проблеми, збір і обробка інформації, проведення експериментів, аналіз отриманих результатів).

Завдяки залученню до проєктної діяльності учні вчаться плануванню, формуванню навичок збору й обробки інформації, умінню аналізувати (розвиток критичного мислення), складати письмовий звіт тощо.

Підвищення мотивації й розвиток творчих здібностей відбувається за умов наявності в проєктній діяльності ключової ознаки – самостійного вибору. Формування почуття відповідальності відбувається підсвідомо: учень прагне довести, у першу чергу, самому собі, що він зробив правильний вибір. Слід зазначити, що прагнення самоствердитися є головним фактором ефективності проєктної діяльності.

Дослідницька робота спонукає учнів до пошуку, що вже є творчістю, активно формує вміння і навички, бажання самоосві-

ти, самовдосконалення. Навчившись писати філологічні роботи методом проектів, учні набувають знань не тільки з мови й літератури, а й щодо орієнтації в суспільному вирі подій, соціальних, економічних, інформаційних, оволодіння досвідом життя в громаді. Адже метод проектів можна застосовувати в будь-якій галузі життя, діяльності.

Яскравим прикладом є активна участь учнів Донецького медичного ліцею з поглибленим вивченням природничих наук у заочному та очному етапах Міжнародного конкурсу з українознавства, адже як можна вивчити біологію людини, не враховуючи національних рис та генетичних особливостей організму – раса, діяльність мовного центру, характерна вимова [г] тощо. Цікавими виявилися проекти: «Медичні теми, мотиви, образи у творах Івана Франка та Лесі Українки», «Образ медичного працівника у творах письменників Донбасу», «Українські лікувальні замовляння: аналіз сучасної історіографії», «Магічно-оберегові мотиви та образи в українських колискових піснях», «Символіка смерті в голосіннях українського народу» тощо.

Висновок. Побудова системи профільної освіти в старшій школі неможлива без належного налагодження підготовки й перепідготовки вчительських кадрів. Учителю профільної школи має бути не просто спеціалістом вищого рівня підготовки, а володіти такими компетентностями, які сприятимуть підготовці учня як конкурентоспроможного суб'єкта на ринку праці.

Оскільки креативність суб'єктів педагогічного процесу розвивається протягом усієї їхньої діяльності, то вона є вирішальним фактором просування вчителів до вершин педагогічної майстерності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайов О.І. Диференціація навчання учнів у загальноосвітній школі: методичні рекомендації/ О.І. Бугайов, Д.І. Дейкун– К., 1992. – 31 с.
2. Концепція профільного навчання в старшій школі: Затв. рішенням колеції М-ва освіти і науки України від 25.09.03 №10/12-2 /АПН України. Ін-т педагогіки; уклад.: Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда та ін. // Інформаційний збірник МОН України. – 2003. – № 24. – С. 3 – 15.
3. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури

(креативно-інноваційна стратегія): навчальний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – 464 с.

4. Медицина в художніх образах: Статті. Вип. 5 / Уклад. і гол. ред. Заблоцька К.В. – Донецьк: Норд-прес, 2007. – 386 с.

5. Шуляр В.І. Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання: [монографія]. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 348 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. URL: http://doslidniks.at.ua/blog/coma_v_d_problemi_organizaciji_profilnogo

2. URL: <http://kiev.convdocs.org/docs/1130/index-112251.html>

В.І. СТРЕЛЬЧЕНКО,

*учитель української мови і літератури
Харцизького різнопрофільного ліцею № 2*

ЕКОЛОГІЯ ДУХУ Й ЕКОЛОГІЯ МОВИ

З кожним роком наше життя стає все більш досконалим, невпинно крокують уперед наука і техніка, з'являються нові поняття, такі як: екологічне мислення, екологічні потреби, екологічна свідомість і т.д. Що ж таке екологія взагалі? Чи правильно ми розуміємо суть даного терміну?

Екологія (від гр. oikos – оселя, родина і logos – поняття, вчення) – наука про взаємовідношення, зв'язок живих організмів із навколишнім середовищем. Екологи вивчають, як середовище впливає на живі організми і як організми впливають на середовище.

Поняття «екологія» розповсюджене дуже широко. Під екологією у більшості випадків розуміють будь-яку взаємодію людини і природи або, частіше за все, погіршення якості оточуючого середовища, викликане господарською діяльністю. У цьому значенні екологія стосується кожного із членів суспільства. З цієї позиції екологію слід розглядати як світогляд, як бережливе ставлення до всього живого й до всього, що оточує

людину – до людей, природи, тварин, до планети, врешті-решт, що подарувала нам життя. Однак екологію не можна обмежувати лише задачами збереження біосфери, адже для життя людини не менше значення має середовище, створене культурою його пращурів або ним самим. Якщо природна сфера необхідна для біологічного життя людини, то культура настільки ж необхідна для її духовного життя. Екологія природи, екологія культури, екологія мови й духу, нарешті, – це сторони однієї проблеми – збереження в людині людяності.

Людство і природа – вічний потяг до злиття і водночас вічне протистояння, непорозуміння. Люди постійно прагнуть гармонійних стосунків з природою, зі світом, із самими собою, але не знаходять їх. Екологічні проблеми озиваються стоголосою луною в кожному із нас. Відомий німецький письменник Ф. Шиллер стверджував, що цивілізація мала для людства не тільки позитивні наслідки, а й негативні – людина ставала надто раціональною, втрачала кращі моральні риси (простоту, щирість, сердечність, віру). Отже, ось він взаємозв'язок: висохлі річки – спустошена душа, забруднене повітря – засмічена мова. Екологія духу й екологія мови – ось ті проблеми, які є першорядними в наш час. І якщо людство не буде спроможне вирішити їх якомога швидше, воно буде приречене на загибель. Людину оточує певне моральне і мовне середовище, будь-які вади, недоліки виховання роблять людину нікчемною, безсилою, безвідповідальною, брутальною, а все це може бути загрозою для людства.

Першою покликана вирішувати проблеми екології духу й мови школа. На неї покладено велику відповідальність виховати людину в єдності з природою. Гуманізація – це залучення науки до загальнолюдських критеріїв. Учитель – та людина, яка через зміст свого предмета повинна виховувати в учнях благородство, гуманізм, відповідальність за себе і природу. Важлива роль у цьому належить учителям гуманітарного циклу, бо література і мистецтво – найпотужніші інструменти виховання моральності.

У наш час у суспільстві спостерігається перенасичення вульгаризмів, жаргонізмів, прикладів десемантизації не тільки у розмовному стилі, але й у мовленні державних діячів, у текстах, створених радіо-і тележурналістами, в газетних і журнальних

публікаціях. Окрім того, сучасна економічна і політична ситуація в Україні сприяє тому, що процес проникнення іншомовної лексики відрізняється непередбачуваним характером. Таке ставлення до мови швидко віддзеркалилось на мовленні школярів (підлітків). Воно характеризується відсутністю лексичного багатства, різноманітності синтаксичних конструкцій, бідністю та невиразністю. Іноді підлітки для вираження всього спектра почуттів, переживань, вражень використовують десяток жаргонізмів. Це не може не вплинути на свідомість і культуру кожного учня, часто втілюється в елементарному невігластві, що торкається як історії нашої Батьківщини, так і сучасності. Нехтування традиціями, звичаями призводить до того, що сучасні українці своїми руками руйнують не тільки культуру, що створювалася тисячоліттями, а й природне середовище, в якому мешкали наші пращури і яке перейшло нам у спадок.

У цих умовах перед школою стоїть глобальна задача – підготовка культурного, високоосвіченого громадянина, творчої особистості, відповідальної за стан навколишнього середовища. Вирішення цієї проблеми направлене на відродження духовних і мовних традицій, залучення учнів до культури українського народу.

Для учителя-словесника головним знаряддям у відновленні духовності, здорового мислення є слово. *«Мова народу, – писав відомий російський педагог-демократ К. Ушинський, – є найкращий, що ніколи не в'яне й вічно розвивається, цвіт його духовного життя, яке починається далеко за межами історії. У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина; в ній перетворюється силою народного духу на думку, на картину й звук небо вітчизни, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори й долини, її ліси й річки, її бурі й грози – весь той глибокий, сповнений думки й почуття голос рідної природи, який промовляє так гучно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який висловлюється так яскраво в рідній пісні, в рідних мелодіях, у вустах народних поетів»*. Мова не тільки зберігає світлі спогади з життя людини й зв'язує її з сучасниками, – в рідній мові чується голос предків, у ній відлунюють перегорнені сторінки історії народу.

«Найбільше й найдорожче добро в кожного народу, – казав колись класик української літератури Панас Мирний, – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування». Цю думку розвиває К.Ушинський: «Покоління народу проходять одне за одним, але наслідки життя кожного покоління лишаються в мові спадщиною нащадкам. До скарбниці рідного слова складає одне покоління за одним плоди глибоких сердечних порухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя й пережитої радості, – одне слово, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові».

З усього сказаного ми бачимо, що мова – це щось далеко більше за механічний зв'язок між людьми, це – відбиток свідомості людини, це – прояв її.

З того, як говорить та чи інша людина, можна уявити собі загальний розвиток цієї людини, її освіту й культурний рівень. Що культурнішою є людина, то розвиненішою є її мова, багатшою на лексичний запас, розмаїтішою епітетами, метафорами, влучними порівняннями, барвистішою вживанням прислів'їв, приказок і приповідок.

У природі не буває людей, що визначились би високим інтелектом і водночас, примітивною, як у первісного дикуна, мовою. І разом с тим, як часто зустрічаємо людей, байдужих і неохайних до своєї мови й до мови свого народу взагалі! Хіба не доводиться іноді чути: *«Чи не однаково, як я говорю? Вправно чи недолуго – то байдуже, аби лиш інші зрозуміли мене, що я хотів сказати»*. Ні! Не байдуже. Російський письменник К. Паустовський писав: *«Людина, байдужа до рідної мови, – дикун. Вона шкідлива своїм єством уже тому, що байдужість до мови пояснюється цілковитою байдужістю до минулого, теперішнього й майбутнього народу»*. Видатний український поет, учений і великий громадський діяч М. Рильський писав:

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіше від сльози
Вона хай буде.*

Боротьба за чистоту й високу мовну культуру – це боротьба за культуру взагалі. Дбати про очищення мови від усякого засмічення й за подальше піднесення її культурного рівня – це обов’язок усього суспільства, не кажучи вже про тих людей, що безпосередньо працюють над мовою – вчених-мовознавців, письменників, журналістів, дикторів, викладачів рідної мови. Адже від мови наших підручників, газет, науково-популярної й художньої літератури багато залежить, чи мова мільйонів читачів удосконалюватиметься й збагачуватиметься, чи, – як іноді, на жаль, трапляється, – засмічуватиметься.

Мова – тонкий інструмент. В одних устах вона звучить із такою силою, що, кажучи словами І. Франка, «мов трубою, мільйони зве з собою», в інших – тільки ріже слух, вона – мов те лушпиння без животворного зерна...

Якої великої ваги надавав наш народ у своїх приказках і повір’ях мові, людському слову! У народі вірили колись, що певним словом, яке мало хто й знає, можна й скарби в землі знаходити, й хвороби та всякі недуги лікувати, й від лихої людини та звіра боронитись.

«Ласкавими словами й гадюк чарують», – каже одна українська приказка, а друга додає: «Слово – не стріла, а глибше ранить». «Гостре словечко коле сердечко», «Сказаного й сокирою не вирубаєш», «Що вимовиш язиком, того не витягнеш волон», – запевняє народна мудрість. Та буває часом і таке, що могутній чинник дії на людський розум і серце обертається на ніщо, – тоді в народі кажуть: «Меле таке, що й купи не держиться», «Лепече, як той пустий млин», «Не тямить голова, що язик лепече».

Іван Франко писав в одному вірші:

*Слова – полова,
Але вогонь в одежі слова –
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометя.*

Однією й тією ж мовою, незважаючи на красу її чи милозвучність, можна, виходить, і полову віяти й святий вогонь викрешувати. Усе залежить від того, як хто вміє володіти цим

чарівним інструментом, що ним є мова. Основна турбота вчителя-словесника – навчити учнів грамотно користуватися цим інструментом. Використовуючи на уроках мови чи літератури приклади з усної народної творчості, треба давати наступні завдання: пояснити зміст прислів'я чи приказки, скласти власний твір відповідного жанру; написати твір-мініатюру, розвиваючи певну мовну тему, і т.д. Вдаючись до таких видів роботи, можна вирішити такі задачі:

- Поглиблення знання про народну моральну культуру.
- Засвоєння культурних цінностей, що закріпилися в традиційній культурі.
- Виховання поважного ставлення до мови, культури власного етносу та навколишнього середовища, в якому вони формувались.
- Розвиток творчих здібностей, фантазії та уяви в процесі сприйняття традиційно-поетичних творів і реалізації особистих виконавчих навичок.

Ці задачі реалізуються в таких видах діяльності учнів:

- Пізнавальна – робота над фольклорними творами.
- Ціннісна – моделювання різних ставлень до мови, культури, навколишнього середовища.
- Естетична – розвиток здібностей виражати свої емоції, почуття у віршах, малюнках і т.д.
- Комунікативна.

Не тільки уроки рідної мови, а й літератури сприяють формуванню мовної культури. Мистецтво слова – художня література – є джерелом думки, тим незримим дотиком, що будить емоції, примушує співпереживати, замислюватись, аналізувати, робити висновки. Вдумливий, уважний читач не може не володіти словом. На уроках літератури важливо навчити грамотно й красиво висловлюватись з приводу прочитаного. Такі форми роботи, як переказ художнього твору, визначення теми, ідеї твору, характеристика образів-персонажів допомагають учням оволодіти мовленнєвою культурою. У процесі роботи над твором мистецтва вони неначе відшліфовують своє мовлення, робить його багатшим, змістовнішим, послідовним і доречним. Отже, спробуймо узагальнити все вище зазначене словами

відомого педагога В. О. Сухомлинського: *«Без поваги, без любові до рідного слова не може бути не всебічної людської вихованості, ні духовної культури... Мовна культура – це живо-дайний корінь культури розумової, всього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності».*

Ще один аспект, на якому треба зупинитися, без якого неможливо виховати людину, відповідальну за себе і природу, благородну і гуманну, яка буде невід'ємною частинкою всього живого, – це почуття патріотизму. Високоморальна людина характеризується не тільки знанням рідної мови, а й чуттям Батьківщини.

Життя народу на нашій землі із сивих глибин віків і до сьогодні; зусилля багатьох поколінь наших пращурів, які створили всі блага культури матеріальної і духовної; їхня мрія про краще життя і досконалість світу, їхня кров і їхній піт, котрими вони густо зрошували нашу землю, – все це Батьківщина.

Чуття Батьківщини – чуття особливе. Вдумаймося, як нерозривно з'єднанні з ним такі поняття, як добро, справедливість, правда, совість, обов'язок. Безперечно, саме любов до своєї землі лежить в основі своєї моральності. Вона, ця любов, робить людей дужими і яскравими, цілеспрямованими й талановитими. *«Сумно й смутно людині, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись д найдорожчих джерел дитинства і юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості ані людяного суму».* Так освідчувався в любові до рідного краю Олександр Довженко в *«Зачарованій Десні»*.

Природа творчої діяльності людини і, зокрема, художньої творчості завжди цікавила науку. А в наш час – особливо. Можна цілком певно твердити, що серед багатьох стимулів, котрі спонукають людину творити, дають їй снагу й натхнення, одне з чільних місць належить патріотичному почуттю. Ні література, ні мистецтво не здатні створити щось більш-менш значне, вартісне поза національним ґрунтом.

Світові шедеври, котрі вже стали здобутком усього людства, завжди глибоко національні, і саме завдяки цьому їм судилося довге життя. Може, це звучить занадто прямолінійно, але

відчуття любові до Батьківщини завжди є незаперечним свідченням високої духовності людини, її моральної досконалості.

Є безліч творів літератури, які виховують почуття патріотизму. Бажано, щоб уроки, на яких вивчаються подібні твори, мали певну цілеспрямованість – зробити учнів співучасниками подій, розвивати активну життєву позицію. Візьмемо, наприклад, урок літератури в 7 класі на тему «Іван Франко. «Захар Беркут»». На ньому можна провести міні-диспут «Проблема вибору людини у вирішальній ситуації. Даний метод роботи дасть можливість кожному учню визначити свою життєву позицію, ставлення до питань патріотизму, зради, відданості і т.д. З'ясувати, що вище, моральніше – самозречення, подвиг в ім'я вітчизни (образ Захара Беркута), чи свої власні меркантильні інтереси, відчуття непотрібності світові і собі самому, втрата гідності й честі (образ Тугара Вовка).

Отже, людина починається з любові до Батьківщини, з любові до рідного слова. Плекання цих цінностей – важлива задача школи, вчителів. Але не треба забувати про сімейне виховання. Згадаймо, екологія – вчення про родину, оселю. Яким буде наш дім, наша оселя залежить від того, яких людей, господарів готує нам кожна сім'я. Саме батьки із своєю мудрістю, досвідом життя стають для дітей першоджерелом знань. Своїм прикладом, заснованим на традиціях, вони виховують душу, створюють людину. Важливішою місією на землі не існує: дати життя і дати право на продовження його. Підготовка майбутніх господарів – спільна турбота сім'ї та школи. Бездіяльність, небажання вчитись, ледарство – це ті вади, які ведуть до бездуховності. Щоб кимось стати в житті, треба багато працювати. Змалечку в українських оселях дітей привчали до праці. У небажанні вчитися і працювати таїться велика небезпека. Всім відома аксіома, що природа не терпить пустоти. Отже, коли дитина не бере в голову розумного і доброго, лихе й нерозумне само знаходить його і заповнює порожнечу. Саме ті, хто байдикує, найчастіше зазнають негативного впливу вулиці, потрапляють у сумнівні компанії, привчаються до шкідливих звичок.

Добрий господар чи господиня – це ідеал з погляду нашої національної народної педагогіки. У жодних джерелах народної творчості не знайдеш схвалення ледарства, нецтва, а навпаки, – «Наука в ліс не веде, а з лісу виводить». А хто сказав, що господареві дому не потрібні освіченість, кмітливість, працьовитість, відповідальність за сім'ю, наполегливість у досягненні своєї мети і врешті-решт повага від людей?! Добрий господар – це той, хто зуміє забезпечити добробут своєї сім'ї, вивести в люди дітей, доглянути у старості батьків. А для цього, погодьтеся, треба навчитися долати труднощі, треба вміти працювати. Це треба розвивати змалечку, особливо в отрочтві та юності, коли людина прагне до самоствердження як особистість. «Люби дитину, як душу, а тряси, як грушу», – говорили наші діди та прадіди. Цим вони не проповідували жорстокості, чи, не дай, Боже, насильства над дитиною. Але під цим розуміли поєднання любові з вимогливістю, привчаючи дітей до відповідальності.

Добрий господар, господиня – це дбайливий батько – опора й годувальник сім'ї, мати – її Берегиня.

Добрий господар – це хороший громадянин. Він не лише хазяїн у своїй хаті й на своєму шматку землі, а й не дозволить собі і сміття висипати в лісі, на полі чи десь на дорозі, аби лише ніхто не бачив. Йому не байдуже, що по-варварськи винищують ліси і забруднюють водоймища, руйнують те, що створено людською працею і розумом.

Розумний господар не голосуватиме за могорич чи за гроші, бо він розуміє: від того, хто вирішуватиме долю держави, залежить доля його дітей, онуків, правнуків.

Не всі батьки розуміють і знають, як правильно виховувати дитину, як не зіпсувати її надмірною любов'ю чи, на навпаки, безмежною авторитарністю. Роль учителя полягає в тому, щоб ознайомити батьків з основними засадами й принципами виховного процесу. Необхідно розкривати питання інтересу до навчання, ставлення до праці, відповідальності, культури бажань під час проведення батьківських зборів (на всеобучах), консультацій, індивідуальних бесід, семінарів і т.д.

Отже, коли ми говоримо про екологію духу і мови, маємо на увазі культурне середовище, створене досвідом і мудрістю поколінь. Центральне місце в ньому належить людині. І від того, наскільки високоморальною, гуманною, освіченою буде ця людина, залежить і стан цього середовища і місце людини в ньому.

Знання мови, традицій і звичаїв народу, глибоке почуття патріотизму, розуміння того, що тільки наполеглива праця дає гарні результати – все це врятує світ від жорстокості і насильства, приниження і невігластва.

Порядність і освіченість, доброта і щирість, патріотизм і відданість – це ті чинники, без яких не може бути щасливого майбутнього і життя взагалі!

ЛІТЕРАТУРА

1. Общая биология: учеб. для 10-11 кл. сред. шк. / Д.К. Беляев, А.О. Рувинский, Н.Н. Воронцов и др.; Под ред. Д.К. Беляева, А.О. Рувинского. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1992. – 271 с.: ил.
2. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо / Уклад. Я.Б. Тимошенко. – К.: Либідь, 1991. – 256 с.
3. Час Є.Д.Барви нашого слова. – К.: Рад. шк., 1989. – 176 с.
4. Моральне та громадянське виховання. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 256 с.
5. Культура укр. мови: Довідник / С.Я. Єрмоленко, Н.Я. Дзюбишина-Мельник, К.В. Ленець та ін.; За ред. В.М. Русанівського. – К.: Либідь, 1990. – 304 с.
6. М.Н. Коломієць, Я.В. Молодова. Словник іншомовних слів. – К.: Освіта, 1998. – 180 с.
7. Мусієнко М.М., Серебряков В.В.. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 624 с.
8. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів почат. Навч. / О.Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн; переробл; К.: Богданова А. М., 2009. – 226 с.

*Інна ГАННЕНКО,
учитель української мови і літератури
Макіївської ЗОШ № 27*

МОВА ТА ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Народи планети Земля в основному відрізняються між собою мовою, побутом, звичаями, характером, темпераментом, релігійними поглядами.

Український народ має чудову мову, слова якої переливаються в мелодійних чарівних піснях. Ця мова прадавня і самобутня. Вона вже звучала в епоху слов'ян, у Київській Русі, у період козацької доби й далі протягом творення державності, яке проходило у складних історичних обставинах.

Українську мову проголошено державною, але за 18 років незалежності владні чиновники не спромоглися забезпечити відповідні їй статусові функціонування. У державних установах документація ведеться переважно українською мовою, проте службовці далеко не завжди говорять нею, не кажучи вже про бізнесовців, військовиків, спортсменів, працівників багатьох інших сфер, де її використання й далі залишається обмеженим. Один з елементів громадського життя, що активно реагує на суспільні процеси і віддзеркалює їх, - це засоби масової інформації. Тому актуальним є питання про мову нашого телебачення. Якою мовою спілкується телепростір? Якою мовою ЗМІ звертаються до глядачів? Це питання потребує докладного вивчення.

Мововжиток провідних каналів

Телебачення з кожним роком все більше входить у наше життя. З нього ми дізнаємося про всі події в Україні та за її межами. Чимало зараз на телебаченні й різних програм: музичних («Бадьорого ранку» – «Інтер», «Караоке на майдані» – «1+1», «Крок до зірок» – УТ-1), комедійних («Файна Україна» – «Новий канал», «Городок» – «Інтер»), інтелектуальних («Найрозумніший» – «Інтер», «Я люблю Україну» – «1+1»), які розрахо-

вані в основному на молоде покоління. А саме діти та молодь мають ще не зовсім сформовані погляди, і мова, якою розмовляють ведучі та учасники телепрограм, має найбільший вплив на глядачів. З огляду на це важливим є питання про те, якою мовою звертається телебачення до своїх глядачів.

За даними соціологічного опитування, найбільшу популярність серед постійних глядачів мають канали «Інтер» – 49%, «1+1» – 48%, УТ-1 – 33%. За ними ідуть місцеві канали – 24%. Така ситуація не дивує, якщо врахувати, яку частину території України охоплюють ці телеканали. Так, УТ-1 і «1+1» охоплюють 100% території України, «Інтер»-70%. Усі інші канали мають значно меншу територію трансляції. Але чи провідні канали використовують українську мову у своєму ефірі і чи взагалі державна мова має місце на телебаченні? Отже, проаналізуємо мовну ситуацію на провідних каналах.

На найпопулярнішому телеканалі «Інтер» у будні 318-ти годин трансляції 5,8 години припадає на україномовні передачі, тобто лише 35,3% ефірного часу відведено для державної мови. У неділю українська мова звучить 7 годин із сукупних 17-ти годин трансляції, тобто 41,1%. Середній відсоток україномовних телепередач становить 38.

На телеканалі «1+1» у будні трансляція триває 19 годин, з них 9,6 години – українською мовою, тобто близько 50%. Ще 26% відведено для російськомовної продукції з українськими субтитрами. У неділю, коли кількість глядачів найбільша, частка україномовної продукції на цьому телеканалі суттєво зменшується. Лише 6,75 години лунає українська мова в ефірі, тобто 39%. Якщо говорити про середній показник, то близько 45% продукції виходить українською мовою.

Щодо національного телеканалу УТ-1, то тут ситуація значно краща: близько 96% ефірного часу зайнято українською мовою. Тільки російські фільми й мультфільми транслюються без перекладу. Отже, лише телеканал УТ-1 намагається якнайбільше використовувати українську мову. Проте він не має популярності серед молоді й глядачів середнього віку. Основну аудиторію Першого національного телеканалу становлять передусім люди старшого віку.

Щодня або кілька разів на тиждень передачі УТ-1 дивляться 75% глядачів віком від 51 року.

Звичайно, це та категорія глядачів, чиї стереотипи мислення, погляди, звички змінити майже неможливо. Для них мовне питання не надто принципове, тому наші телеканали повинні пропагувати українську мову, використовуючи її у своїх програмах принаймні для дітей та молоді. Треба зацікавити такими програмами саме цю частину аудиторії.

На сьогодні в телепросторі деякі телевізійні програми взагалі важко залучити до україно- чи російськомовних. Це в основному стосується музичних програм і ток-шоу. У музичних програмах, скажімо, ведучі говорять українською мовою, але більшість лунає російською, почасти – англійською. Для української пісні практично немає місця. Така ситуація, наприклад, у програмах: «Караоке на майдані» («1+1»), «Фабрика зірок» (ICTV). Те саме можна сказати і про всілякі ток-шоу. Найчастіше гості цих телепередач (політики, зірки шоу-бізнесу чи звичайні люди) розмовляють російською попри те, що ведучі звертаються українською («Я так думаю» – «5канал», «Ключовий момент» – «Інтер», «Саме той» – УТ-1). Буває й так, що ведучі переходять на мову гостя – російську («Сніданок з «1+1» – «1+1»). Хоч як це не дивно, але складаються й протилежні ситуації: ведучий звертається російською мовою, а гості відповідають українською. Так, програма «Подробиці» на каналі «Інтер» виходить російською мовою і навіть тоді, коли ведучий звертається російською, дехто із запрошених відповідає українською.

На сьогодні можемо говорити про симбіоз мов на телебаченні, адже у практиці телевізійних каналів існує така категорія програм, у яких один ведучий говорить українською мовою, другий – російською. Ця тенденція найхарактерніша для каналів «Інтер» та «1+1». Глядачі по-різному ставляться до цих експериментів. Така синтеза – це намагання керівництва каналу загравати як з україномовною, так і з російськомовною частиною аудиторії, тимчасом, як українські телеканали повинні дотримуватися єдиної мовної політики, спрямованої на утвердження державної мови. Отже, для всіх трьох каналів характерна двомовність, яка виявляється не лише в чергуванні україно- і росій-

ськомовних передач, а й в одночасному використанні двох мов в одній телепередачі.

А переклад українською(державною) мовою російських (іноземних) фільмів узагалі викликає обурення частини аудиторії. Якщо таке ставлення закріпиться як норма для українського соціокультурного середовища, тоді стратегічно важливий, з погляду національної ідеології, телепростір України можна буде вважати остаточно відданим сусідній державі.

Ще одну тенденцію можна відзначити, переглядаючи гумористичні програми. На першому місці в рейтингу – Верка Сердючка, «Камеді клуб» чи ще одне дитя цього ж творчого колективу – «Файна Україна». Скрізь культивується суржик. Безперечно, це дуже негативно впливає на глядацьку аудиторію. Замість поширення і розповсюдження державної мови пропагується суржик. Дехто вважає, що в цей спосіб таке потворне явище, як суміш двох мов, висміюється, проте на більшість глядачів це справляє протилежний ефект. Наше телебачення повинне позбутися суржика. Невже ми не вміємо жартувати рідною мовою? Тим часом складається абсурдна ситуація: на українському телебаченні немає жодної гумористичної передачі українською мовою.

Інноваційні процеси в мові телебачення

Лексична система мови засобів масової інформації – найдинамічніша система української літературної мови. Загальновідомо, що у сфері ЗМІ найрізкіше і найсильніше виявляються процеси, які характеризують саме життя мовного організму; тут найбільше зосереджені інновації, під якими розуміють новотвори, запозичення, включення в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення або відродженням з минулих періодів розвитку мови. І це природно, адже однією з основних функцій ЗМІ є інформативність, новизна.

Мова сучасних українських ЗМІ привертає до себе увагу багатьох лінгвістів. Це – багатюще джерело для дослідження новітніх тенденцій у розвитку сучасної літературної мови. Одним із найпомітніших процесів, що відбуваються в нашій мові сьогодні, є процес активного поповнення лексики української

мови, розширення меж сполучуваності слів, актуалізація лексем, що досі були на периферії.

У мові ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ ст. виразно виявляється прагнення якнайдалі відійти від мови тоталітарної і навіть посттоталітарної доби, максимально заперечити «високий», стилістично монотонний радянський стиль, позбутися мовних кліше минулого, які для багатьох стали «штампами свідомості».

Відчутно змінюється й потрактування поняття «культура мовлення». Нині рівень мовностилістичної грамотності став, безперечно, вищим, маємо чимало вишуканих, естетично довершених текстів. Українська мова поступово і впевнено засвідчує, що може і прагне бути конкурентоспроможною.

У сучасній мові засобів масової інформації відбуваються також процеси лібералізації й демократизації, характерні для мов усіх посттоталітарних суспільств. На лексичному рівні це простежується в руйнуванні бар'єрів між так званими стилістичними категоріями слів.

Зазнає змін і сама структура тексту, автори, не обтяжуючи себе жодними дотепер усталеними нормами і рамками, шукають потрібної їм тональності своїх повідомлень. Просторіччя, жаргонізми, арготизми, яким раніше визначали місце на периферії, «вирвалися» з неї й опановують різні, навіть «поважні» тексти. Щораз частіше чуємо на наших телеканалах слова і вирази, які колись уживали лише на вулиці, у спілкуванні серед певних, соціально маркованих груп, або новотвори. Це:

1. Жаргон кримінального середовища (*пахан, глухар, стрілка*). Такі донедавна не зрозумілі для загалу, вживані лише певними групами мовців, слова стали тепер відомими чи не всім. Їх чують діти, школярі, молодь; вони вже не викликають здивування, обурення. Найчастіше вони лунають у телесеріалах і фільмах на кшталт «Менти», «Бандитський Петербург», «Бригада», «Кріт» (Слід зазначити, що найчастіше ці фільми – російського виробництва).

2. Молодіжний сленг. Найчастіше ним послуговуються перекладачі іноземних фільмів, а також ведучі та гості розважальних молодіжних програм. Так, уже звичним стало чути *прико-*

льно, класно, кльово, балдіти. Помітно насичується сленгом і реклама («*Чері – прикольна вишня*» і под.).

3. Неологізми, що їх створюють журналісти, піарівці, рекламисти: депутати *тузляться* (про події навколо острова Тузла), *більшовики* (більшість у парламенті); *снікерсни* у своєму форматі; *шейканемо, бейбі*.

4. Нецензурна лексика. Вона, здається, вирвалася з підвалів і під'їздів і набула «офіційного статусу», передусім у численних художніх фільмах, особливо популярних серед молоді. Безперечно, це далеко не позитивні зміни.

Сфера сучасних українських ЗМІ засвідчує: мова живе, еволюціонує, і завдання небайдужих до її долі журналістів-інтелігентів – вони ж бо належать до основних творців найрізноманітніших текстів – дбати, щоб мова за цих складних обставин залишалася собою, зберігала свої генетико-типологічні риси. На часі є слухна пересторога Юрія Шевельова, висловлена ще на початку 1990-х років: «Чи багато з тих, хто активно оперує мовою, усвідомлює, що мова перебуває сьогодні на роздоріжжі не лише в тому, бути їй чи не бути, а й у виборі своєї майбутньої структури, і що кожен з нас, виробляючи ті чи інші слова і форми, голосує за те, якою вона буде структурно».

На функційну нішу української мови дедалі більше претендує не лише російська, а й англійська мова, стаючи учасником боротьби за вплив на мовну свідомість і мовну діяльність у комунікативних середовищах України. Одна з форм англійської мовної присутності – це паралельне звучання англійського і перекладного українського текстів у численних кінофільмах і телесеріалах. Ми весь час чуємо з наших телеекранів англомовні пісні, причому частину з них виконують українські співаки.

Поширенню латині в нас дали поштовх власні назви іноземних торговельних марок – McDonald's, Sony, Coca-Cola, Motorola тощо. Такими назвами рясніє й телереклама. Деякі з них нічого не означають, являючи собою просто набір літер (Shauma, Persil, Rex), інші мають змістове навантаження, розраховане на знання глядачами англійської мови – orbit winter fresh (зимова свіжість), rex blue power (блакитна сила), only you (тільки ти). Англомовні назви пишуть іноді навіть кирилицею

або комбінують обидві абетки – Skoda Єврокар (європейська машина).

Культура мови

Навіть, якщо на телебаченні лунає українська мова, якість її не найкраща. Здебільшого відчувається, що повсякденно диктори, актори, ведучі користуються російською мовою, а тому дуже часто допускають помилки в українському мовленні. Найтипівіші з них такі:

1. Фонетичні. Зокрема вимова звуків з російським акцентом (акання,цекання,оглушення приголосних та ін.): *пакупка, вцім, танцуй*; діалектна орфоепія: *пругноз пугоди*.

2. Граматичні:

а) неправильне вживання відмінкових закінчень – *в Ригі* (у Ризі), *в Ямайкі* (в Ямайці), *по двом законам* (за двома законами);

б) уживання роду і числа іменників за російським зразком – *біль стає все відчутнішою* (біль стає дедалі відчутнішим),*блок зупинили через витік пару* (блок зупинили через витікання пари);

в) використання невідповідних суфіксів і префіксів – *10 тисяч евакуїровано* (евакуйовано), *відчутно похолодає* (похолоднішає), *комедія італьянського театру* (італійського театру), *відпрасувати сукню* (випрасувати);

г) уживання невластивих українській мові активних дієприкметників – *самовирівнюючі* покриття (самовирівнювальні, саморівняльні), *шпалери миючі* (змивні),*самоклеючі обої* (самоклеїні шпалери), *один із виступаючих* (один із промовців), *переважаюча* частина (переважна частина);

д) неправильне використання прийменникових конструкцій – *звертатися за адресою* (звертатися на адресу), оцінки *по предметах* (оцінки з предметів), працюють *по обраним спеціальностям* (за обраними спеціальностями), виплата відсотків *по залишкам* (із залишків).

Не володіючи вільно українською мовою, телеведучі й запрошені на передачі вдаються до калькування, на власний смак творять штучні терміни, заступаючи такими принагідними

саморобками давно усталені в нормативній українській мові відповідники.

Наприклад: *попереджає з'явлення запаху поту* (запобігає появі запаху поту), *пожежозагрозливий* (вогнебезпечний), *режисер озвучання* (режисер озвучення).

Трапляються й просто парадоксальні ситуації, коли ведучі, вживаючи українські слова, не розуміють їхнього значення, тому фрази втрачають сенс. Наприклад: злочин *не минув марне* – злочин *не минув безкарно* (марно означає даремно, марне – те, що не дає користі); ви бачите *цілком другу половину лота* – бачите повністю *другу половину лота* (цілком другу – означає зовсім іншу).

Найбільше кульгає культура мови спортивних телекоментаторів. Це особливо прикро, адже саме спортивні трансляції збирають величезну глядацьку аудиторію, яка, не маючи альтернативи, мусить слухати потоки «перлів» з уст мовних недбальців. Обуреними відгуками з приводу їхніх мовних і мовленнєвих помилок рясніє преса.

Працівники провідних телеканалів демонструють з екрана надзвичайно вбоге знання української лексики. Їм бракує українських слів, і вони замінюють їх звичними для них російськими: вона *походила* на маму (була схожа, скидалася, нагадувала), *окрас* собаки (колір шерсті, масть), відчуває *безнаказаність* (безкарність), пристрасті *накаляються* (вирують).

Отже, сучасне телебачення не є зразком української літературної мови. У кожній телепередачі, у фільмах і телесеріалах допускається безліч помилок. Це, безперечно, дуже негативна тенденція, бо ж для багатьох людей телебачення – джерело української мови, іноді навіть єдине.

Мовні уподобання телеаудиторії

Яку мову хоче чути зі своїх телеекранів глядацька аудиторія? Адже багато хто пояснює панування російської мови на телебаченні тим, що нині в Україні є певна частина населення, яка не сприймає і не приймає української мови, і тому, щоб не втратити популярності, треба підлаштовуватися під неї. Мовні уподобання глядачів з'ясовували, провівши соціологічне опиту-

вання, НРТР та НТГ «Віталіс». Вони дістали результати, яких, власне, і треба було сподіватися. Переважна більшість (55,7%) хоче дивитися телепередачі як українською, так і російською мовами. Помітні й позитивні тенденції: глядачів, які воліють чути виключно українську мову з телеприймача, більше, ніж тих, хто хоче чути лише російську (12,7% і 8,9% відповідно).

Мимоволі виникає думка про потребу створення на телебаченні мовних служб, які б відповідали за якість мови, що виходить в ефір. До цих служб слід залучити фонетистів, фахівців з культури мови, мовознавців, які б працювали з дикторами, ведучими. Тобто телеканали мають дбати не лише про те, що давати в ефір, а й про те, як це буде звучати.

Посередньо проти української мови діє і те, що російськомовні програми майже завжди цікавіші, різноманітніші за україномовні. Тому у свідомості багатьох глядачів російськомовні програми привабливіші, захопливіші. Природно, що глядачі віддають їм перевагу.

Певні надії на поліпшення ситуації вселяють рішення державних органів, ухвалені не так давно. Так постановою Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року затверджено Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки. У Програмі зазначається, що «існує гостра потреба в активізації цілеспрямованої роботи над забезпеченням використання української мови у засобах масової інформації...».

Для розв'язання цієї проблеми заплановано:

- висвітлення в державних друкованих та аудіовізуальних засобах масової інформації актуальних питань розвитку і функціонування української мови та завдань щодо піднесення її престижу;

розроблення і здійснення заходів щодо тиражування найкращих українських фільмів, а також озвучення українською мовою творів світового кіномистецтва;

увідповіднення засновниками ЗМІ їхньої діяльності з вимогами законодавства про мову.

Ця Програма має забезпечити «розширення функціонування української мови у ЗМІ».

14 квітня 2004 року Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення, «дбаючи про конституційний захист української мови як державної та про розширення сфери її застосування в суверенній Україні» прийняла відповідне рішення. Вона ухвалила «вважати виконання законодавства України щодо мови теле- і радіопрограм та передач незадовільним» і у зв'язку з цим вказала телерадіоорганізаціям «на нагальну необхідність забезпечення належних обсягів ефірного мовлення українською мовою та на невідкладне приведення своєї інформаційної діяльності у відповідність з вимогами чинного законодавства щодо мови програм і передач».

У затверджених Національною Радою Рекомендаціях визначено, що українська має бути мовою програм і передач при мовленні на загальнонаціональних каналах, а також трансляції телерадіопрограм більш як на половину адміністративно-територіальних утворень (Автономна Республіка Крим, області, міста Київ і Севастополь); так само українська або російська (не менше як 50%) та інші – при регіональному мовленні; програми і передачі власного виробництва ведуться державною мовою.

Подальший перебіг подій покаже, чи дійде до практичної реалізації цих ухвал, а чи – як це не раз було досі з попередніми правильними рішеннями – вони залишалися тільки на папері, а українська мова на своїй батьківщині, на українських телеканалах і далі зоставатиметься нелюбою уполіуджованою пасербицею.

Вивчивши наведені факти, можна сказати наступне: українська мова на багатьох телеканалах уживається з грубими порушеннями закону України «Про телебачення і радіомовлення». Як впливає з результатів аналізу, лише канал УТ-1 близький до виконання закону, усі інші канали грубо порушують чинне законодавство й ніяк не намагаються змінити ситуацію, а держава фактично не втручається в цей процес.

Сподіватися позитивних змін у телеефірі можна тільки за умови, що зміниться один з таких чинників: або держава чи патріотичні організації почнуть вкладати гроші в розвиток справжнього, сучасного, цікавого, динамічного, українського своїм духом і змістом телебачення, або відбудеться зрушення в само-

му суспільстві, з'явиться соціальне замовлення. Тоді українська мова сприйматиметься не як реверанс у бік законодавчих вимог щодо вжитку її на телебаченні, а стане органічною частиною живого процесу.

Українським телеканалам треба створити свої передачі – видовищні, сучасні, а не просто ретранслювати російські або продуктувати – знову ж таки – російськомовні копії їх. Тоді телеаудиторія, навіть російськомовна її частина, буде охоче дивитися такі конкурентоспроможні програми. Глядача передусім цікавить якість телепродукції. У такий спосіб українська мова має можливість утвердитися на телебаченні, не повторюючи історії каналу УТ-1, де функціонує українська мова (хай не надто досконала й розмаїта), але сам канал має порівняно невелику аудиторію, переважно з людей похилого віку. Проте, очевидно, найбільша проблема полягає якраз у тому, що наші телеканали не готові до цього. Вони свідомо не беруть на себе такої відповідальності, дарма що мають для цього всі засоби. Що ж до глядачів, то їм слід активніше захищати свої мовні права, рішуче заявляти, що вони хочуть дивитися україномовне (а не російськомовне чи зросійщене) телебачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилевська О. Мовна політика в Україні 1917-1920 рр. // Дивослово. – 2004. – №6. – С.44-47
2. Довідник з історії України. – К.: Генеза, 2001. – С. 96 – 97; 234 – 235.
3. Масенко Л. Доба українізації 20-х років ХХ ст. // Дивослово. – 2004. – №5. – С.27-30
4. Матвієнко А. Найдоступніший спосіб підвищення мовної культури // Дивослово. – 2004. – №12. – С.55-56
5. Нікітіна Н. Українська мова на телебаченні: сьогочасна ситуація // Дивослово. – 2004. – №12. – С.2-7

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В УМОВАХ ОНОВЛЕНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Світлана МАКАРЕНКО,
завідувач КВРО Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Відповідно до Закону України «Про засади державної мовної політики», «Державна мовна політика України базується на визнанні і всебічному розвитку української мови як державної і гарантуванні вільного розвитку регіональних мов або мов меншин, інших мов, а також права мовного самовизначення і мовних уподобань кожної людини» (ст. 5.1.). «При здійсненні державної мовної політики Україна забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території держави із створенням можливості паралельного використання регіональних мов або мов меншин на тих територіях і в тих випадках, де це є виправданим» (ст. 5.2.2.) [1].

Саме під цим кутом зору Базовий компонент дошкільної освіти [2] як Державний стандарт рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини 6-7 років; сумарний кінцевий показник набутих випускником дошкільного навчального закладу компетенцій розглядає рівень мовленнєвої освіченості та вихованості дошкільнят. Зокрема, вперше розвиток мовлення дитини подано як самостійний напрям дошкільної освіти, одну з основних освітніх ліній, що передбачає вміння адекватно й доречно спілкуватися **рідною мовою**, т.т. наявність **мовленнєвої компетенції** –

як результату сформованості фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічної та монологічної компетенцій.

Окремим розділом «Українська мова як державна» передбачено оволодіння дошкільниками **українською мовою**: розуміння того, що в Україні українська мова є державною; інтерес та позитивне ставлення до української мови; забезпечення духовно-емоційного розвитку дитини через органічний зв'язок мовленнєвого та національного виховання; а також вивчення української мови в дошкільних навчальних закладах національних спільнот, зокрема залучення дітей інших національностей, які є громадянами України, до оволодіння українською мовою як державною на рівні «спілкування українською мовою залежно від ситуації».

Освітня лінія «Мовлення дитини» становить підґрунтя для формування мовної і мовленнєвої компетенцій дітей на подальших етапах навчання, зокрема в початковій школі, й узгоджується з Державним стандартом початкової освіти – що наочно демонструє таблиця 1.

**Таблиця 1. – Порівняльний аналіз
Базового компонента дошкільної освіти та
Державного стандарту початкової загальної освіти
щодо навчання дітей української мови**

Базовий компонент дошкільної освіти [2]	Державний стандарт початкової загальної освіти [3]
Освітня лінія «Мовлення дитини» УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ДЕРЖАВНА	Освітня галузь «Мови і літератури»
Розуміє, що в Україні українська мова є державною. Виховання інтересу та позитивного ставлення до української мови.	Формування в учнів мотивації вивчення мови.

<p>Розрізняє близькі, але не однакові звуки рідної й української мов; розпізнає нові звуки; правильно і чітко вимовляє всі звуки української мови та наголошує слова відповідно до орфоепічних норм української мови; слухає і розуміє мовлення дорослих, казки, оповідання, вірші, запам'ятовує їх.</p>	<p>Формування загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва. Опанування найважливіших функціональних складових мовної системи з урахуванням особливостей фонетичної й граматичної систем кожної з мов навчання.</p>
<p>Володіє діалогічним мовленням: ініціює, продовжує і завершує діалог, використовуючи етикетну українську лексику.</p>	<p>Формування комунікативних умінь.</p>
<p>Переказує невеличкі тексти та казки, складає різні типи розповідей (описові, сюжетні, з власного досвіду і т. ін.) як за зразком вихователя, так і самостійно.</p>	<p>Опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду.</p>
<p>Спілкується українською мовою залежно від ситуації.</p>	<p>Вільне володіння мовою. Формування в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання. Забезпечення гармонійного розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності – слухання, говоріння, читання й письма.</p>
<p>Забезпечення духовно-емоційного розвитку дитини через органічний зв'язок мовленнєвого та національного виховання.</p>	<p>Соціально-культурний розвиток особистості. Залучення до національної культури народу, мова якого вивчається. Відчуття й розуміння через мову культури, історії українського народу.</p>

На реалізацію поставлених Державними стандартами вимог нас націлює й регіональна програма «Освіта Донеччини. 2012-2016 роки» у проектах «Дошкілля», «Сходинки до школи», «Впевнений старт першокласника» та проект «Рідна мова». Отже сьогодні слід ретельно проаналізувати стан та результативність роботи з розвитку українського мовлення дітей в дошкільних навчальних закладах області, визначити проблеми та розробити детальний план подальшої роботи.

У 2012 році потреби населення Донецької області в створенні умов для навчання і виховання державною мовою дітей дошкільного віку в цілому задовольняються. У 846 дошкільних навчальних закладах (75,6% від загальної кількості) навчання і виховання дітей ведеться державною мовою (рисунок 1). У 180 дошкільних закладах з російською мовою виховання створено 621 групу з українською мовою навчання. Це дає можливість надавати освітні послуги державною мовою 94044 дітям дошкільного віку, що становить 74,5% від загального контингенту дошкільників.

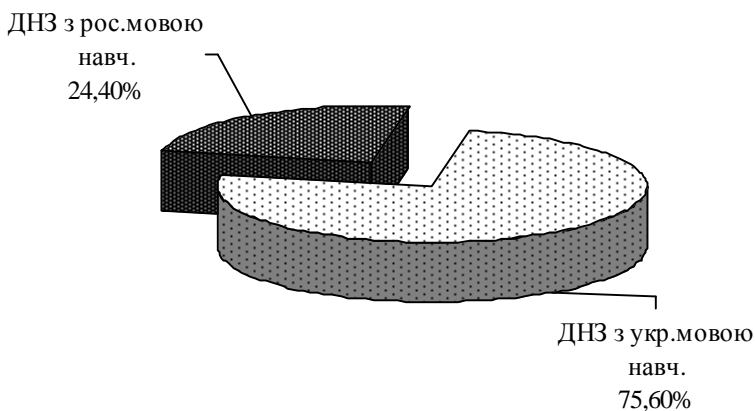

Рис. 1. Мережа дошкільних навчальних закладів області з українською та російською мовами навчання.

Упроваджуються інноваційні технології, форми, методи й прийоми навчання дітей української мови, що підвищує ефективність цього процесу. Урізноманітнюються форми співпраці

ДНЗ з батьками й початковою школою, що забезпечує розширення україномовного середовища й поліпшення результатів роботи. Удосконалюється неперервна система підготовки педагогічних кадрів до навчання дошкільників української мови – в курсовий та міжкурсний період за напрямками: навчальна діяльність, науково-методична та наукова діяльність.

Проте визначаються й певні недоліки. По-перше, не завжди в методиці навчання української мови дітей переддошкільного та дошкільного віку враховуються білінгвальні особливості нашого регіону, а саме постають питання:

- З якого віку варто починати навчання дитини другої (державної) мови?

- Які завдання щодо цього ставити – ті ж, що і з навчання рідної мови? А якщо в освітній програмі з дошкільної освіти розділ називається «Мовленнєвий розвиток дитини», то про яку мову йдеться: російську чи українську, рідну чи державну?

- Якою методикою краще користуватися для найбільш ефективного навчання дітей другої мови – повним «зануренням» у мову, поступовим «вкрапленням», технологією «одна людина – одна мова» чи іншими?

Для вирішення зазначених проблем уточнимо відповідне понятійне поле:

Державна мова – закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у **державних закладах освіти**, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо [1].

Регіональною мовою або мовою меншини вважається мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, або ж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави [1].

Рідна мова – перша мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві [1].

Зазначимо, що регіональною мовою для жителів нашої області є російська, а рідною – в різних куточках області по-

різному: російська, українська, вірменська, азербайджанська, єврейська, грецька та інші. Саме тому питання білінгвізму в навчанні української мови є дійсно актуальним.

Білінгвізм (або двомовність) – володіння людиною двома мовами на рівні їх розуміння та вільного спілкування [4, с. 43]. Аналіз досліджень та публікацій науковців доводить, що це питання досить дискусійне і сьогодні викликає багато проблем. Є прихильники й супротивники двомовного розвитку дитини.

Зокрема, представники *одної групи науковців* (Н.Імедадзе, Л.Калініна, В.Леопольд, Ж.Ронже, А.Табуре-Келлер, В.Штерн та ін.) відстоюють необхідність та ефективність навчання дітей другої мови з раннього віку. При цьому начатки усвідомлення двох мов вони відносять до кінця другого – початку третього років життя, коли зникають змішані фрази і з'являється вільне володіння двома мовами.

Представники *другої течії* вважають, що навчання дітей другої мови слід починати після трьох років, у дошкільному віці, адже саме в цей час інтенсивно функціонує природжений механізм засвоєння мови (В.Пенфільд, Д.Писарев, Е.Пулгрем та ін.).

Представники *третьої течії* обстоюють навчання другої мови після 6 років, коли стане помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння у духовну природу дитини (Я.Коменський, М.Пирогов, К.Ушинський та ін.).

Деякі зарубіжні вчені (І.Епштейн, С.Ньювенгіус та ін.) дотримуються зовсім нігілістичного підходу до вивчення другої мови в ранньому та дошкільному віці. Вони розглядають дитячу двомовність як «соціальне лихо», оскільки двомовність шкідлива для дитини, негативно впливає на розвиток мислення, засмічує його, створює перепони на шляху засвоєння рідної мови. Тому й категорично заперечують навчання дітей другої мови в ранньому та дошкільному віці.

Аналізуючи практику, ми можемо погодитися з кожним із цих положень. Проте з урахуванням багатьох умов, особливостей, та основі аналізу наукових досліджень сформулюємо особ-

ливості навчання дитини дошкільного віку другої мови в умовах білінгвізму:

- Час початку навчання другої мови залежить від **співіснування мов** у даному мовленнєвому середовищі. Мови можуть функціонувати як рівноправні або одна – основна, друга – допоміжна (наприклад, рідна та державна, рідна та іноземна).

- Час початку навчання другої мови залежить і від **умов**, у яких відбувається засвоєння дитиною цієї мови.

- Засвоєння мови залежить від **віку дітей**.

- Багато що залежить від **методики навчання**: вона має бути побудована з урахуванням випереджального розвитку рідної мови, та координування методів і прийомів навчання двом мовам.

Отже, сьогодні, коли ми вивчаємо, осмислюємо й реалізуємо оновлені Державні стандарти дошкільної та початкової освіти, у тому числі – щодо навчання дошкільників української мови, методичним службам освітніх закладів та міських (районних) методичних кабінетів слід приділити максимум уваги:

- уточненню або розробці ефективної моделі формування україномовної компетентності дітей-білінгвів в умовах російськомовного оточення;

- укладанню й виданню посібників, іншої методичної та довідникової літератури з означеного питання, у тому числі, на електронних носіях;

- поповненню бібліотечних фондів новими виданнями державною мовою;

- формуванню мовленнєвої особистості педагога ДНЗ, який має вирізнятися високим рівнем теоретичної підготовки, сформованими прикладними вміннями та навичками, а також розвиненим, образним, красивим мовленням.

Ще одна проблема – це відповідність мови навчання дитини в дошкільному закладі – мові шкільної освіти. Так, існують випадки, коли після україномовного ДНЗ дитина йде до 1-го класу з російською мовою навчання. Звичайно, що вибір мови – справа батьків. Проте необхідна серйозна мотиваційно-просвітницька робота з батьками щодо цього питання – на чому

сьогодні також необхідно зосередити увагу педагогічних колективів, керівництва дошкільними навчальними закладами та початкової школи, а також методичних служб. Важливим є й пошук раціональних шляхів узгодженості та наступності роботи з означеного питання між ДНЗ, батьками і початковою школою.

Відтак, вивчення та аналіз стану реалізації мовної політики держави щодо навчання української мови дітей дошкільного віку в умовах білінгвізму – відповідно до вимог оновленого Базового компонента дошкільної освіти, потребує подальшої роботи як на обласному, так і на місцевому, локальному рівнях. І лише тісна співпраця методичної служби міст і районів області та керівних інстанцій, всіх служб дошкільних навчальних закладів, початкової школи та батьківської громадськості; їх націленість на досягнення спільної мети стане запорукою успішного оволодіння українською мовою дітьми, починаючи з дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про засади державної мовної політики».
2. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 2012. – №7. – С. 4 – 19.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти.
4. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник. 2-ге видання, доповнене і перероблене. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2008. – 440 с.

Ірина РОДИГІНА,
*завідувач кафедри педагогіки, психології
та педагогічної творчості Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук, доцент*

**ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ «МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ»
ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ
ПОЧАТКОВОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ:
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК ДОМІНАНТА
У РЕПЕРТУАРІ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ**

Статтю присвячено визначенню провідних особливостей освітньої галузі «Мови і літератури» оновлених Державних стандартів початкової загальної освіти, порівнянню їх принципів положень з попередніми стандартами та співвіднесенню положень освітньої галузі стандартів з вимогами компетентнісного підходу в освіті.

Ключові слова: *Державний стандарт початкової загальної освіти, освітня галузь «Мови і літератури», компетентнісний підхід, ключові компетентності.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оновлення змісту освіти характеризується затвердженням нових Державних стандартів та віддзеркаленням у їх змісті головної мети навчання – формування компетентної особистості. Саме з компетентнісним підходом пов'язані всі найбільш актуальні освітні інновації.

Аналіз останніх джерел та публікацій. За Законом України «Про загальну середню освіту», Державні стандарти мають оновлюватися кожні десять років. Як зазначає О.Я.Савченко, «кожне нове покоління стандартів повинно якомога точніше віддзеркалювати зміни у соціальному запиті щодо якості освіти» [3]. Підготовка вчителя до впровадження оновленого Державного стандарту має передбачати опрацювання принципів загальних засад цього важливого документа, усвідомлення його методологічного базису та ознайомлення із змістом відповідної освітньої галузі.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є визначення провідних особливостей освітньої галузі «Мови і літератури» оновлених Державних стандартів початкової загальної освіти, порівняння їх принципових положень з попередніми стандартами та співвіднесення положень стандартів з вимогами компетентнісного підходу в освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу освітньої галузі «Мови і літератури», як і в Державний стандарт загалом, покладено компетентнісний підхід в освіті. У змісті Державного стандарту початкової загальної освіти [2] віддзеркалено головну мету навчання – формування компетентної особистості. «Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій» [3, С. 7].

Крок 1. Опрацювання змісту оновлених Державних стандартів доцільно розпочати з порівняння їх з попередніми.

Таблиця 1. – Порівняльна характеристика змісту освітньої галузі «Мови і літератури» в Державних стандартах початкової загальної освіти

Державний стандарт початкової загальної освіти (2005) [1]	Державний стандарт початкової загальної освіти (2011) [2]
Мета вивчення освітньої галузі	
Мета і завдання вивчення української мови полягає в опануванні грамоти (початкових умінь читати і писати), засвоєнні доступного кола знань з мови, у мовленнєвому розвитку молодших школярів – умінь висловлюватися в усіх доступних для них формах, типах і стилях мовлення	Метою вивчення української мови, мов національних меншин як мов навчання є формування в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду.
Як бачимо, порівняння частини «Мета вивчення освітньої галузі» переконливо свідчить про системний перегляд мети освіти як оволодіння знаннями, уміннями та навичками та вихід на розуміння мети в контексті компетентнісної парадигми.	

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Розуміти значення визначених програмою слів, усталених виразів, які стосуються народних звичаїв, традиційних ремесел, предметів побуту; знати місцеві географічні назви, власні імена, уміти пояснити їх значення, походження (у нескладних випадках), знати певне коло слів-символів, які асоціюються з тим чи іншим народом (таких, якими для українців є, наприклад, *біла хата, калина, барвінок* тощо), вміти розказати про них, знати прислів'я, приказки, загадки, лічилки, пісні; уміти порівнювати сюжети, персонажів казок, легенд, які є подібними у фольклорі рідного та українського народу; знати імена видатних людей, які є ключовими постатями в культурі, історії народу, вміти розказати про них; **дотримуватися правил мовленнєвої поведінки, що ґрунтуються на загальнолюдських та національних цінностях**

знати і вміти записувати назву держави та її столиці; знати державні символи України; розуміти і пояснювати значення слів – назв предметів побуту, народних звичаїв; **використовувати тематичні групи слів народознавчого змісту в мовленні**

знати казки, пісні, прислів'я, приказки, загадки, лічилки; **уміти доречно використовувати їх в усному і писемному мовленні для його увиразнення**

знати формули національного мовленнєвого етикету і **використовувати їх під час спілкування; дотримуватися правил етикету під час спілкування з представниками різних вікових груп і статусів** уміти встановлювати елементарні комунікативні контакти під час виконання тих чи інших соціальних ролей у різних життєвих ситуаціях

уміти організувати свою навчальну діяльність; самостійно користуватися підручником, довідковою літературою; виконувати мисленнєві операції: спостерігати, аналізувати мовні явища, порівнювати, узагальнювати, виділяти головне, робити висновки; висловлювати і доводити власну думку; переносити знання та способи діяльності в нову ситуацію; проводити перевірку та самоперевірку усних висловлювань і письмових робіт, оцінювати результати навчання

Порівнюючи оновлені Державні стандарти початкової загальної освіти з їх чинними попередниками, можна зробити висновок про суттєвий розвиток, кількісне та якісне оновлення компетентнісної ідей в їх змісті.

Абсолютно закономірними і навіть стереотипними в обох Державних стандартах виступають вимоги «знати» і «вміти». Але в оновленому стандарті, як підкреслює О.Я.Савченко, компетентнісна освіта в індивідуальних досягненнях стосується і творчої сфери (я створюю, я змінюю, я знаходжу, я доповнюю), і емоційно-ціннісної (я прагну, я хочу досягти, я дуже ціную, я схвалюю, я відчуваю, що мені потрібно) [3].

Другим кроком має стати аналіз змісту нових Державних стандартів з щодо державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів [2]	Компоненти змісту освіти
<i>Мовленнєва лінія</i>	
уміти уважно слухати і розуміти текст, запам'ятовувати з одного прослуховування його фактичний зміст, послідовність подій, визначати основну думку висловлювання	Способи діяльності Способи діяльності Способи діяльності
уміти будувати діалог з урахуванням ситуації та учасників спілкування, дотримуватися норм етикету; переказувати прослухані або прочитані тексти; створювати монологічні висловлювання комунікативного характеру	Способи діяльності Способи діяльності Способи діяльності Досвід творчої діяльності
уміти правильно та з розумінням читати тексти, які відповідають віковим можливостям учнів початкових класів	Способи діяльності
уміти будувати письмові перекази і твори з уживанням виражальних мовних засобів, висловленням власної думки, свого ставлення до того, про що йдеться в переказі або творі, дотриманням каліграфічних вимог і правописних норм у межах вивченого матеріалу	Досвід творчої діяльності Досвід емоційно-ціннісного ставлення Способи діяльності

<i>Мовна лінія</i>	
знати основні ознаки тексту, його будову; вміти визначати тему та мету тексту, практично розрізняти типи і стилеві особливості текстів; застосовувати здобуті знання про текст у процесі побудови власних висловлювань	Знання Способи діяльності Способи діяльності Досвід творчої діяльності
знати основні ознаки речення; розрізняти і правильно інтонувати види речень за метою висловлювання та інтонацією; встановлювати логіко-граматичні зв'язки між членами речення; мати уявлення про словосполучення; розпізнавати та вживати однорідні члени і звертання в реченні; практично розрізняти прості і складні речення; застосовувати здобуті синтаксичні знання та уміння у власному мовленні	Знання Способи діяльності Способи діяльності Знання Способи діяльності Способи діяльності Досвід творчої діяльності
уміти пояснювати пряме і переносне значення слів, розпізнавати в текстах і пояснювати синоніми, антоніми, омоніми, найуживаніші фразеологізми; використовувати здобуті знання з лексики у власному мовленні; уміти користуватися навчальними словниками різних типів	Способи діяльності Знання Способи діяльності Досвід творчої діяльності Способи діяльності
знати назви значущих частин слова і вміти знаходити їх у словах (у нескладних випадках); розпізнавати і добирати спільнокореневі слова; застосовувати знання про будову слова в мовленнєвій практиці	Знання Способи діяльності Знання Способи діяльності Досвід творчої діяльності
знати назви та істотні ознаки частин мови; розрізняти самостійні і службові частини мови; розпізнавати частини мови в текстах; правильно вживати граматичні форми частин мови в усних і письмових висловлюваннях	Знання Способи діяльності Знання Способи діяльності
уміти розрізняти звуки і букви; орієнтуватися у звуковій системі мови; дотримуватися найважливіших орфоепічних норм літературної мови у власному мовленні; володіти графічною навичкою і технікою письма; знати алфавіт; розташовувати слова за алфавітом і знаходити в словнику потрібне слово	Способи діяльності Знання Способи діяльності Способи діяльності Знання Способи діяльності

<p>уміти каліграфічно і грамотно списувати і писати з голосу тексти з дотриманням вивчених правил орфографії і пунктуації; дотримуватися правил правопису під час побудови письмових зв'язних висловлювань; самостійно користуватися орфографічним словником для з'ясування правильності написання слова, його окремих форм; знаходити і виправляти орфографічні та пунктуаційні помилки</p>	<p>Способи діяльності Способи діяльності Способи діяльності</p>
<p><i>Соціокультурна лінія</i></p>	
<p>знати і вміти записувати назву держави та її столиці; знати державні символи України; розуміти і пояснювати значення слів - назв предметів побуту, народних звичаїв; використовувати тематичні групи слів народознавчого змісту в мовленні</p>	<p>Знання Знання Способи діяльності Досвід творчої діяльності</p>
<p>знати казки, пісні, прислів'я, приказки, загадки, лічилки; уміти доречно використовувати їх в усному і писемному мовленні для його вираження</p>	<p>Знання Способи діяльності Досвід творчої діяльності</p>
<p>знати формули національного мовленнєвого етикету і використовувати їх під час спілкування; дотримуватися правил етикету під час спілкування з представниками різних вікових груп і статусів</p>	<p>Знання Способи діяльності Досвід творчої діяльності</p>
<p>уміти встановлювати елементарні комунікативні контакти під час виконання тих чи інших соціальних ролей у різних життєвих ситуаціях</p>	<p>Досвід творчої діяльності</p>
<p><i>Діяльнісна лінія</i></p>	
<p>уміти організовувати свою навчальну діяльність; самостійно користуватися підручником, довідковою літературою; виконувати мисленнєві операції: спостерігати, аналізувати мовні явища, порівнювати, узагальнювати, виділяти головне, робити висновки; висловлювати і доводити власну думку; переносити знання та способи діяльності в нову ситуацію; проводити перевірку та самоперевірку усних висловлювань і письмових робіт, оцінювати результати навчання</p>	<p>Способи діяльності Способи діяльності Способи діяльності Способи діяльності Способи діяльності Досвід емоційно-ціннісного ставлення Досвід творчої діяльності Способи діяльності</p>

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті початкової загальної освіти ґрунтуються на положенні про багатокомпонентний зміст освіти як комплекс знань, способів діяльності (умінь та навичок), досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення, що повною мірою відповідає специфіці компетентнісного підходу.

**Третій крок опрацювання Стандартів
передбачає співвіднесення державних вимог до рівня
загальноосвітньої підготовки учнів з ключовими
компетентностями як результатами освіти**

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів [2]	Ключова компетентність
<i>Мовленнєва лінія</i>	
уміти уважно слухати і розуміти текст, запам'ятовувати з одного прослуховування його фактичний зміст, послідовність подій, визначати основну думку висловлювання	вміння вчитися вміння вчитися вміння вчитися
уміти будувати діалог з урахуванням ситуації та учасників спілкування, дотримуватися норм етикету; переказувати прослухані або прочитані тексти; створювати монологічні висловлювання комунікативного характеру	комунікативна соціальна комунікативна комунікативна продуктивної творчої діяльності
уміти правильно та з розумінням читати тексти, які відповідають віковим можливостям учнів початкових класів	вміння вчитися
уміти будувати письмові перекази і твори з уживанням виражальних мовних засобів, висловленням власної думки, свого ставлення до того, про що йдеться в переказі або творі, дотриманням каліграфічних вимог і правописних норм у межах вивченого матеріалу	вміння вчитися продуктивної творчої діяльності громадянська вміння вчитися
<i>Мовна лінія</i>	
знати основні ознаки тексту, його будову; вміння визначати тему та мету тексту, практично розрізняти типи і стильові особливості текстів; застосовувати здобуті знання про текст у процесі побудови власних висловлювань	вміння вчитися вміння вчитися комунікативна продуктивної творчої діяльності

<p>знати основні ознаки речення; розрізняти і правильно інтонувати види речень за метою висловлювання та інтонацією; встановлювати логікограматичні зв'язки між членами речення; мати уявлення про словосполучення; розпізнавати та вживати однорідні члени і звертання в реченні; практично розрізняти прості і складні речення; застосовувати здобуті синтаксичні знання та уміння у власному мовленні</p>	<p>вміння вчитися комунікативна творчої діяльності</p>
<p>уміти пояснювати пряме і переносне значення слів, розпізнавати в текстах і пояснювати синоніми, антоніми, омоніми, найуживаніші фразеологізми; використовувати здобуті знання з лексики у власному мовленні; уміти користуватися навчальними словниками різних типів</p>	<p>вміння вчитися комунікативна інформаційна</p>
<p>знати назви значущих частин слова і вміти знаходити їх у словах (у нескладних випадках); розпізнавати і добирати спільнокореневі слова; застосовувати знання про будову слова в мовленнєвій практиці</p>	<p>вміння вчитися комунікативна</p>
<p>знати назви та істотні ознаки частин мови; розрізняти самостійні і службові частини мови; розпізнавати частини мови в текстах; правильно вживати граматичні форми частин мови в усних і письмових висловлюваннях</p>	<p>вміння вчитися комунікативна</p>
<p>уміти розрізняти звуки і букви; орієнтуватися у звуковій системі мови; дотримуватися найважливіших орфоепічних норм літературної мови у власному мовленні; володіти графічною навичкою і технікою письма; знати алфавіт; розташовувати слова за алфавітом і знаходити в словнику потрібне слово</p>	<p>вміння вчитися комунікативна загальнокультурна інформаційна</p>
<p>уміти каліграфічно і грамотно списувати і писати з голосу тексти з дотриманням вивчених правил орфографії і пунктуації; дотримуватися правил правопису під час побудови письмових зв'язних висловлювань; самостійно користуватися орфографічним словником для з'ясування правильності написання слова, його окремих форм; знаходити і виправляти орфографічні та пунктуаційні помилки</p>	<p>вміння вчитися загальнокультурна продуктивної творчої діяльності інформаційна продуктивної творчої діяльності</p>

<i>Соціокультурна лінія</i>	
знати і вміти записувати назву держави та її столиці; знати державні символи України; розуміти і пояснювати значення слів - назв предметів побуту, народних звичаїв; використовувати тематичні групи слів народознавчого змісту в мовленні	громадянська загальнокультурна комунікативна
знати казки, пісні, прислів'я, приказки, загадки, лічилки; уміти доречно використовувати їх в усному і писемному мовленні для його увиразнення	вміння вчитися загальнокультурна комунікативна
знати формули національного мовленнєвого етикету і використовувати їх під час спілкування; дотримуватися правил етикету під час спілкування з представниками різних вікових груп і статусів	загальнокультурна комунікативна соціальна
уміти встановлювати елементарні комунікативні контакти під час виконання тих чи інших соціальних ролей у різних життєвих ситуаціях	комунікативна соціальна
<i>Діяльнісна лінія</i>	
уміти організовувати свою навчальну діяльність; самостійно користуватися підручником, довідковою літературою; виконувати мисленнєві операції: спостерігати, аналізувати мовні явища, порівнювати, узагальнювати, виділяти головне, робити висновки; висловлювати і доводити власну думку; переносити знання та способи діяльності в нову ситуацію; проводити перевірку та самоперевірку усних висловлювань і письмових робіт, оцінювати результати навчання	вміння вчитися інформаційна продуктивної творчої діяльності вміння вчитися соціальна
Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів при вивченні освітньої галузі «Мови і літератури» визначають результати навчання в категоріях компетентнісного підходу і ключових компетентностей.	

Висновки

1. Методологічною основою оновлених Державних стандартів початкової загальної освіти є компетентнісний підхід як домінанта освітніх інновацій.
2. Освітня галузь «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти відображає глибинну сутність

компетентнісного підходу комплексно і системно у визначенні мети вивчення освітньої галузі, у змісті освіти та державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

3. Компетентнісна ідея набула системного розвитку в оновлених стандартах порівняно з попередніми.

4. Опрацювання змісту оновлених державних стандартів доцільно здійснювати відповідно до покрокового алгоритму.

5. Результати освіти (державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів) в освітній галузі «Мови і літератури» визначено відповідно до предметних та ключових компетентностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. // Постанова Кабінету міністрів України від 16.11.2000 року № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру та 12-річний термін навчання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1717-2000-p>

2. Державний стандарт початкової загальної освіти [Текст] // Початкова освіта. – 2011. – №18(594). – 46с.

3. Савченко О.Я. Новий держстандарт для початкової школи: від задуму до реалізації [Текст] // Педагогічна газета. – 2012. – № 1 (210). – С.4.

Статья посвящена обоснованию главных особенностей образовательной отрасли «Языки и литературы» новых Государственных стандартов начального общего образования, сравнению их принципиальных положений с предыдущими стандартами и соотношению положений образовательной отрасли стандартов с требованиями компетентностного подхода в образовании.

Ключевые слова: Государственный стандарт начального общего образования, образовательная отрасль «Языки и литературы», компетентностный подход, ключевые компетентности.

The article is devoted to the justification of the main features of the new State primary education and basic & complete secondary education standards. The author compares the fundamental positions of these standards with the previous ones, correlating these positions with the demands of the competence approach to education.

Key words: State primary education standard, the competence approach, key competences.

Тетяна ХАРАХОРИНА,
завідувач відділу української мови і літератури
Донецького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти

ДИДАКТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДНИКИ НАСТУПНОСТІ І ПЕРСПЕКТИВНОСТІ МІЖ ПОЧАТКОВОЮ І СЕРЕДНЬОЮ ОСВІТОЮ ШКОЛЯРІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Науковці визначають принципи навчання як певні нормативно-методичні складові організації та здійснення освітнього процесу, а саме: наступність, перспективність, індивідуальність, цілісність, єдність, наочність, доступність, свідомість, активність, систематичність, міцність, науковість, зв'язок теорії з практикою тощо. Серед цих складових першочерговими називаємо такі принципи освіти, як ***наступність і перспективність***. Розглянемо наукове визначення названих понять: ***наступність*** – перехід чого-небудь від попереднього до наступного; ***перспективність*** – якість за значенням «перспективний», який має великі можливості, передумови для успішного розвитку в майбутньому (Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с., с. 583).

«Принцип наступності в навчанні – один із дидактичних принципів, вихідне положення дидактики, яке передбачає послідовність і системність у структуруванні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ступенів та етапів навчального процесу. У шкільній практиці наступність забезпечується методично й психологічно обгрунтованою побудовою програм, підручників, дотриманням послідовності руху від простого до складного в навчанні та самостійній роботі учнів, загалом всією системою методичних засобів» (Професія – вчитель літератури: Словник-довідник / Упор. Т.Чередник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 140 с., с.37).

Таким чином, ми розглядаємо наступність у навчанні між початковою і основною школами як врахування того рівня роз-

витку дитини, з яким вона прийшла до основної ланки освіти, забезпечення органічного продовження розвитку, виховання і навчання, ***створення умов для успішного переходу молодшого школяра в основну школу, які передбачають закономірності психічного і фізичного розвитку*** дитини, умови реалізації безперервної освіти, принципи навчання та виховання.

Важливу роль при врахуванні принципу наступності відіграє психологічний аспект, пов'язаний із вивченням природного логічного зв'язку в розвитку дітей. Логіку наразі розглядаємо як психологічну складову наступності, що передбачає поступовість процесу навчання, пізнання, основних етапів засвоєння нових знань, самовиховання дитини. Зовні психічна особиста діяльність дитини не піддається безпосередньому спостереженню дорослих. Але вона помітна й доступна «логічному оку» педагога, який виділяє і розуміє закономірності й логіку процесу навчання, засвоювання нових знань як внутрішнього психічного явища (***сприймання, осмислення, усвідомлення, розуміння, узагальнення, систематизація, оволодіння вміннями й навичками***), а також закономірності розумової діяльності дітей. Саме педагоги здатні побачити внутрішню ***сторону наступності*** в активній пізнавальній діяльності дитини; в якісних і кількісних проявах розвитку, зокрема в психічних новоутвореннях, проявах здібностей, у здатності брати участь у різних видах діяльності; мовленні, що розвивається; позитивних рисах поведінки; емоційній культурі; етичних взаєминах і стосунках; ставленні до людей, природи, обов'язків тощо.

Серед ***проблем наступності*** варто назвати ті, що спрямовані на вдосконалення послідовних логічних зв'язків:

- знання суперечностей між навчанням і вихованням суміжних вікових етапів, що визначає успіх усього подальшого гармонійного розвитку дитини;

- з'ясування, як побудувати модель цілісного освітнього простору на перехідному етапі від початкової школи до основної;

- створення умов для реалізації єдиної лінії загального розвитку на суміжних етапах освіти.

Вирішення проблеми наступності в роботі початкової та основної ланок освіти можливе лише **за умови** відокремлення, усвідомлення та розуміння природних зв'язків у розвитку дітей. **Виділення закономірностей психічного розвитку і відповідна побудова педагогічного процесу** сприятимуть поступальному розвитку дитини без хворобливого проходження нею суміжних етапів, із використанням можливостей для кожного вікового періоду.

У педагогічній науці «наступність» і «перспективність» розглядаються як дві сторони одного й того ж педагогічного явища. **Перспективність** – це визначення пріоритетних ліній підготовки дітей, які б максимально враховували потреби основної ланки освіти в готовності дитини до оволодіння новою навчальною діяльністю, її творчим характером, вільним проявом психічних новоутворень, подальшим соціальним розвитком дітей у нових для них ролях учнів з їх постійними обов'язками опанувати зміст шкільних предметів, способи діяльності тощо.

Наразі період переходу молодших школярів до середньої ланки навчального закладу пов'язаний із певними ускладненнями. Умови навчання в середній школі висувають високі вимоги до інтелектуального та особистісного розвитку, навчальних знань. Однак рівень розвитку школярів у цьому віці не однаковий: в одних він відповідає умовам успішного навчання та розвитку, а в інших ледь досягає допустимої межі. Через це у дітей можуть з'являтися різні утруднення. Це закономірно, адже діти вступають у новий період життя, коли закінчується дитинство і починається отрочтво.

Пропонуємо розглянути характерні особливості психічного та особистісного розвитку дитини на межі цих вікових періодів.

Шкільне навчання сприяє розвитку теоретичного мислення в доступних цьому вікових формах. Завдяки розвитку нового рівня мислення змінюються інші психічні процеси, тобто «пам'ять стає мислячою, а сприйняття – думачим». Якщо в початковій школі діти тільки ознайомлювалися з навчальною діяльністю, то в середній – опанують основи самостійних форм

роботи. У них більш активно розвиваються пізнавальна й інтелектуальна сфери.

Під **готовністю до переходу в середню школу** розуміємо:

- сформованість основних компонентів навчальної діяльності щодо успішного засвоєння програмового матеріалу;

- новоутворення молодшого шкільного віку: довільність, рефлексія, планування;

- якісно інший, більш «дорослий», тип взаємин з учителем і однокласниками.

Наразі науковці пропонують орієнтовну структуру психолого-педагогічних дій щодо переходу учнів із початкової школи до середньої ланки:

I етап – початкове знайомство з класом, мета якого вивчити особливості поведінки учнів 4-х класів у реальних навчальних ситуаціях, взаємини учнів з учителем. На цьому етапі психолог відвідує уроки, спостерігає за дітьми. За результатами відвідувань обговорює з педагогом психологічні і навчальні можливості і утруднення дітей. *Педагоги – предметники* також відвідують уроки в цих класах, ознайомлюються з програмою і системою навчально-дисциплінарних вимог учителів початкових класів, співвідносять програми випускного класу за конкретним навчальним предметом і програми 5-го класу, визначають розбіжності програм.

II етап – поглиблене психологічне обстеження, метою якого передбачено діагностику суттєвих рис, за якими можна зробити висновок про ступінь готовності учнів 4-х класів до переходу в основну школу (психолог діагностує ставлення дітей до школи, сприйняття дитиною самої себе, визначає розумовий розвиток дітей, досліджує мислення, встановлює статус кожного учня в системі міжособистісних відносин у певному класному колективі).

III етап – заключний, який містить у собі батьківські збори та психолого- педагогічний консиліум. На батьківських зборах психолог оголошує результати психологічної роботи з учнями 4-х класів і плани подальшої роботи, виступають вчителі-предметними, майбутній класний керівник. Разом із батьками

вони вирішують, як подолати дитині можливі утруднення при переході до школи II ступеня. На психолого-педагогічному консиліумі підводяться підсумки роботи з підготовки учнів до переходу в середню школу, інформуються вчителі-предметники про навчальні здібності учнів 4-х класів: їхні індивідуально-типологічні особливості, прогнозування успішної адаптації в 5-му класі і можливих труднощів у дітей «групи ризику». Мова, як відомо, – це система засобів (фонетичних, лексичних, граматичних) та правил використання їх у процесі мовлення. Оскільки *сама по собі мова не існує*, вона має реальний *вияв у мовленні*. Дитина, з перших років життя опановуючи мовлення, тим самим автоматично оволодіває всіма засобами рідної мови. У школі на уроках *рідної мови* усвідомлюються мовні засоби. Інакше відбувається засвоєння *другої мови*. Зазвичай процес оволодіння нею започатковується у дитячих закладах, частіше – в школі. На відміну від рідної мови у початкових класах спеціальним предметом навчання є не мовні засоби як такі, а мовлення. Щоб процес оволодіння мовленням був усвідомленим, учнів спочатку ознайомлюють з особливостями мовних засобів та правилами їх використання у мовленні. Таким чином, у початкових класах теоретичний матеріал, який діти засвоюють, виконує хоч і важливу, але лише допоміжну функцію і підпорядковується практичним завданням, тобто оволодінню усною і писемною формами мовлення. Розглянемо *психологічні особливості* сприйняття навчального матеріалу української мови як другої, близькоспорідненої. Однією з психологічних *закономірностей* людського сприйняття є те, *що все нове пізнається через попередній досвід*. Ця особливість називається в психології аперцепцією. Акцентуючи увагу на мовному досвіді учнів початкової школи, звертаємо увагу, що з перших років життя діти оволодівають рідним мовленням. На початок навчання вони вже мають досить великий словниковий запас (від 3500 до 5500 слів). У школі учні вдосконалюють уміння усного мовлення, оволодівають уміннями й навичками писемного, а також набувають потрібних знань з мови – розрізняють поняття «звук» і «буква», вчаться робити звуковий

та звуко-буквений аналіз, позначати звуки буквами (писати) й читати. У школах з російською мовою навчання сприйняття української мови завдяки аперцепції відбувається через набутий досвід з російської. Оскільки українська і російська мови близькоспоріднені, у системах цих мов є багато спільного. Однак є і ряд відмінностей. Через це в процесі засвоєння навчального матеріалу з української мови виникає як позитивне перенесення знань, умінь і навичок (*транспозиція*), так і негативне перенесення (*інтерференція*).

Транспозиція виникає в усіх випадках, коли навчальний матеріал є спільним для обох мов. Завдяки позитивному переносу учні досить швидко опановують такий мовний матеріал на уроках української мови. Однак, як показали дослідження (Н.Хорошковська), щоб забезпечити транспозицію, необхідно додержувати певних умов. *Першою* і найважливішою з них є наявність міцних знань, сформованих на уроках рідної мови. *Другою* є оптимальне співвідношення в часі між засвоєнням навчального матеріалу на уроках першої і другої мов. Якщо матеріал вивчався давно, він може забутися і тому потребує спеціального повторення на уроках першої (російської) мови. Якщо ж він вивчався кілька уроків тому, то знання можуть виявитися недостатньо сформованими і не зможуть бути перенесеними в українську мову. *Третьою* умовою транспозиції є вміння усвідомлювати свої дії, здатність до узагальнення свого досвіду, набутого під час виконання практичних вправ, а також вміння застосовувати його в новій навчальній ситуації, на новому навчальному матеріалі. *Четвертою* умовою позитивного переносу знань є використання методів і прийомів навчання, спрямованих на перенос і застосування знань, умінь і навичок на новий навчальний матеріал. «Перенос має місце в одних випадках і не має в інших. Він не є автоматичним, механічним ефектом будь-якої вправи, а більш-менш вираженим результатом спеціально організованих вправ» (С.Рубінштейн). *П'ятою* умовою позитивного переносу є індивідуально-психологічний чинник, зокрема такі особливості дитини, як здатність до навчання, гнучкість і самостійність мислення, вміння швидко включатися в роботу.

Найвними є випадки, коли позитивний перенос виникає спонтанно (інтуїтивно), без попереднього пояснення вчителя. Він, як правило, буває у дітей, які здатні до навчання, мають гнучке мислення і оволодівають матеріалом рідної мови на досить високому рівні. Є випадки, коли транспозиція знань виникає на ґрунті самостійного усвідомлення подібності мовних фактів. Такий перенос називається асоціативно-спонтанним. Однак у навчальному процесі не можна покладатися на окремі випадки. Позитивний перенос слід організовувати, керувати ним, домагатися, щоб учні вміли використовувати здобуті знання й уміння та застосовувати їх на новому мовному матеріалі.

Під час засвоєння матеріалу, що не збігається в обох мовах, має місце інтерференція, або негативний перенос знань, умінь і навичок з російської мови в українську. Фізіологічною основою інтерференції є більша стійкість раніше утворених тимчасових нервових зв'язків порівняно з тими, що виникають пізніше, і збереження старих зв'язків, незважаючи на їх заміщення новими. Відбувається так зване нашарування нових зв'язків на старі (за І. Павловим). Психологічною основою інтерференції є наявність спільних компонентів в умовах, способах і меті виконання дій. Прикладом цього може бути позначення подібних в обох мовах звуків [і], [и], [е] (спільні компоненти) різними буквами і, и, е – в українській мові та и, ы, э – в російській, що призводить до графічних помилок (вживання букв російського алфавіту) на письмі і фонетичних – під час читання.

Спеціальні дослідження показують, що в результаті анерценції сприйняття навчального матеріалу другої мови зазнає «потрійного переломлення»:

перше – через набуті навички слухати-говорити рідною мовою;

друге – через навички буквеного позначення звуків;

третє – через засвоєні на уроках рідної мови знання й уміння правопису та граматики. Дослідження свідчать, що вухо людини, налаштоване сприймати звуки рідної мови, не розрізняє

звуків іншої мови, якщо вони подібні. Саме тому академік Л. Щерба наголошував на тому, що особливі труднощі криються не в тих звуках, яким немає аналогії в рідній мові, а в тих, для яких є аналогічні. Слухове сприйняття таких звуків, на думку професора С. Поліванова, здебільшого виявляється неправильним у силу того, що вони сприймаються через призму рідної мови, вловлюючи в них спільне і відкидаючи те, що їх різнить. Утруднення виникають через те, що на тлі значної подібності фонетичних систем української і російської мов учні неправильно сприймають зазначені звуки, їм важко засвоювати українську вимову, правопис тощо. Так само відбувається і процес сприйняття та засвоєння буквеної системи української мови, а також орфографічних та граматичних правил. Результати порівняльного аналізу мовних систем української і російської мов, проведені науковцями на різних мовних рівнях (фонетичному, лексичному, графічному й орфографічному, а також граматичному), показують наявність збігу і розбіжностей. Звідси можна зробити висновок, що процес засвоєння навчального матеріалу української мови постійно супроводжується як позитивним, так і негативним переносом. З огляду на це перед дидактикою постає завдання рекомендувати такі методи й прийоми навчання, які б ураховували психологічні особливості засвоєння української мови як другої та були спрямовані на посилення транспозиції або послаблення інтерференції.

Отже, **наступність** в освіті складається через установлення належного зв'язку і правильного співвіднесення між частинами навчального предмета на різних ступенях його вивчення. Наступність *визначає вимоги* до знань і умінь учнів на кожному етапі навчання, до форм, методів та прийомів викладання нового навчального матеріалу і до всієї подальшої роботи щодо його засвоєння. Наступність охоплює не тільки окремі навчальні предмети, а й співвіднесення між ними. Такий міжпредметний зв'язок є важливою умовою формування в учнів світогляду. **Наступність як дидактичний принцип ґрунтується на складових доступності, послідовності, вра-**

хування вікових особливостей учнів, особистісно зорієнтованого підходу до навчання.

Принцип наступності дозволяє реалізувати

- раціональне використання навчального часу;
- забезпечення психологічного комфорту учнів;
- співробітництво між колегами, вчителем та учнем;
- удосконалення педагогічного досвіду, творчої майстерності, що свідчить про творчу активність педколективу, який працює над проблемою безперервності освітнього процесу;
- реалізацію пізнавальних потреб протягом навчання в початковій школі і плановий перехід до наступних освітніх ступенів;
- формування і розвиток творчої особистості дитини.

Вирішенню проблеми наступності в роботі початкової та основної ланок освіти при вивченні української мови *сприяє впровадження інноваційних технологій*. Наприклад, технологія інтерактивного навчання, метою якої є забезпечення комфортних умов навчання, за яких учень відчуває свою успішність, інтелектуальну досконалість, що робить продуктивною навчальну діяльність. Необхідно, щоб навчальний процес відбувався за умови постійної дії та взаємодії всіх учнів. ***Діалог як міжсуб'єктна взаємодія*** спонукає учасників до особистісного розвитку, самовизначення, персоналізації, соціального ототожнення, інтеграції. Тільки у спілкуванні, у взаємодії людини з людиною розкривається «людина в людині» як для інших, так і для себе. Спілкування має змістову і формотворчу сторони. *Змістова сторона* – це сфера самоутвердження і реалізації сутнісних сил особистості, *а формотворча* – це способи, прийоми здійснення взаємодії – діалогу. Таким чином, основою інтерактивного навчання є взаємодія учасників процесу навчання, що здійснюється за допомогою методів, які активізують педагогічне спілкування – діалог.

Бажано враховувати той факт, що значення української мови як навчального предмета в школі впливає з її суспільних функцій. Вона є державною мовою українського народу, визначальною ознакою нашої держави, скарбницею культурних над-

бань нації і людства, засобом міжособистісного і міжнаціонального спілкування, єднання громадян України в суспільно-історичну спільноту. І саме розширення сфери функціонування української мови, надання їй статусу державної вимагає досконалого володіння всіма мовними засобами, що неможливе без засвоєння теоретичних основ лінгвістичних одиниць різних структурних рівнів і особливостей їх реалізації в процесі спілкування.

Перед учителями-словесниками основної і старшої школи сьогодні стоїть завдання не просто дати учням відповідні знання з української мови, а й виховати особистість, здатну комунікативно виправдано користуватися усіма мовними засобами в різних мовленнєвих ситуаціях.

Викладання української мови починається вже з першого класу. Курс української мови – важлива складова загального змісту початкової освіти, оскільки він не тільки є окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування усіх інших шкільних дисциплін. Отже, виробити основи грамотного письма молодших школярів у процесі вивчення рідної мови є однією з найважливіших проблем.

Теоретичний матеріал із правопису учні 4-річної початкової школи починають опановувати в кінці другого класу. Проте практично вони засвоюють основи орфографії з перших днів навчання в школі, оскільки оволодіння письмом спирається на усне мовлення. Власне процес письма учні засвоюють свідомо. У навчанні писати й читати йдуть від звука до букви, адже перший графічно реалізується у літері. *Починаючи з 2-го класу, учні опановують правила граматики.*

Третій клас є особливим щодо змісту й організації навчальної діяльності молодших школярів на уроках рідної мови. Саме тут відбувається активне становлення графічної навички письма: учні починають писати в зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису; у них удосконалюються знання і вміння щодо опанування важливого для початкової мовної освіти розділу „Звуки і букви”; третьокласники засвоюють найважливіші правила української літературної вимови і грамотно-

го письма; на дещо вищому рівні порівняно з 2 класом опановують розділи „Мова і мовлення” та „Текст”, а також відповідно до нової мети шкільного мовного курсу – формування комунікативного мовлення – вивчають розділи „Речення”, „Лексичне значення слова”, „Частини мови”.

У 4-ому класі завершується вивчення початкового курсу української мови. Учні мають не тільки здобути нові знання, уміння і навички в роботі над текстом, з граматики, фонетики й правопису та розвитку мовлення, а й систематизувати відомості з різних розділів мови, узагальнити й закріпити опрацьоване в 1-3 класах. Адже знання і мовленнєві вміння, набуті молодшими школярами в початкових класах, стануть основою для вивчення систематичного курсу української мови в середній школі.

П'ятий клас умовно можна вважати перехідним від початкової ланки освіти до середньої, пам'ятаючи при цьому, що шкільний курс української мови повинен бути єдиним з першого до одинадцятого класу, а тому на основі здобутих у початкових класах знань і формується рівень мовленнєвої компетентності учнів. Серед основних напрямів роботи вчителів-словесників основної школи виділяємо розвиток мислення учнів, збагачення їхнього словника і розвиток зв'язного мовлення. Усі вони нерозривно пов'язані між собою, знаходяться в діалектичній єдності, адже саме збагачення словникового запасу сприяє розвитку мислення і зв'язного мовлення. Такі напрями роботи пов'язані з практичною спрямованістю оволодіння мовою, на що нас орієнтують і сучасні підходи до навчання української мови.

Наприклад, робота над складанням діалогів на уроках української мови розпочинається ще в початковій школі. Так учні четвертого класу повинні вміти складати діалог (5-6 реплік на кожного з його учасників, не враховуючи етикетних формул початку і кінця розмови); одним із учасників діалогу може бути вчитель. В основній школі робота над складанням діалогів продовжується. У 5-му класі складаються діалоги відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної із життєвим досвідом учнів; із особистими враженнями, спостереженнями

(6 клас); із характеристикою людей, темами дискусійного характеру (7 клас); самостійне визначення теми (8 клас); приватна розмова, обговорення певної теми, дискусія (9 клас); самостійне визначення теми й змісту діалогу (10-11 класи). Отже, як можна побачити, робота над діалогом ускладнюється з року в рік. Важливо, щоб учні навчилися створювати діалог відповідно до певної комунікативної мети, теми висловлювання, додержуючи норм літературної мови, використовуючи формули мовленнєвого етикету тощо. Особливої уваги потребує навчання школярів вести діалог-бесіду в межах певного кола тем, діалог-дискусію, для чого потрібно формувати такі вміння: добирати основну інформацію в процесі читання чи слухання; формулювати власну думку з певної проблеми; обстоювати, аргументувати власні погляди; ставити проблемні запитання; швидко переходити з теми на тему тощо.

Робота над формуванням мовленнєвих здібностей учнів проводиться в ході вивчення шкільного курсу української мови. Проте варто зупинитися на особливостях вивчення лексики та фразеології. Учні повинні не лише ознайомитися зі значенням слів і фразеологізмів, джерелами їх походження і сферою вживання, а й усвідомити закономірності сполучення слів і фразеологізмів, умови і особливості їх використання, що сприяє як розумінню значення цих одиниць, так і виробленню вмінь і навичок доцільного їх уживання в мовленнєвій діяльності.

Згідно з чинною програмою розділ „Лексикологія. Фразеологія” розглядається у п'ятому і шостому класах. Але це не означає, що саме тоді учні починають ознайомлення із лексичними та фразеологічними одиницями. Адже курс рідної мови вони вже вивчали в молодших класах, де одержали певні відомості з лексики і фразеології, хоча ці знання ще не системні, бо, як відомо, „початковий курс української мови є пропедевтичним щодо систематичних курсів української мови і літератури, які вивчаються в середній ланці загальноосвітньої школи”.

Уже в молодших класах у школярів формуються базові знання і вміння, що сприяють подальшому засвоєнню навчаль-

ного матеріалу з мови. І чи не найважливішим тут слід назвати розвиток мовлення. Серед різновидів роботи варто відзначити словникову, яка повинна сприяти збагаченню словникового запасу учнів, що забезпечує, в свою чергу, вироблення вмінь зв'язно висловлювати власні думки у різних комунікативних ситуаціях.

Чинні програми передбачають проведення цілеспрямованої роботи над словом як основною найменшою одиницею, що служить засобом вираження думки: з одного боку, слово вивчається як певна частина мови, що, крім граматичного, має ще й лексичне значення (без уживання відповідних термінів), а з другого – проводиться робота, спрямована на практичне ознайомлення учнів із найуживанішими синонімами, антонімами, багатозначними словами, словами, вжитими в прямому і переносному значеннях та найпоширенішими омонімами. Системне вивчення лексики та фразеології здійснюється, як уже зазначалось, у 5-х та 6-х класах середньої загальноосвітньої школи і передбачає систематизацію та поглиблення знань, здобутих учнями в молодших класах: вивчення нового матеріалу повинно здійснюватися з опорою на вже відоме, що забезпечується саме проведенням пропедевтичної роботи з лексики у початкових класах. В учнів слід розвивати здатність застосовувати здобуті знання й уміння у процесі вивчення нового матеріалу; його кращому засвоєнню сприяє систематичне закріплення і вдосконалення знань, умінь і навичок, набутих у початкових класах. Пояснюючи новий матеріал, учитель повинен пам'ятати, що те чи інше мовне явище може бути учням відоме з початкової школи, але без відповідних дефініцій, що подається вже в середніх класах. Так, наприклад, у молодших класах діти ознайомлюються зі значенням окремих фразеологізмів, замінюють їх синонімами, але визначення фразеологізму їм пропонується лише в 6-ому класі. *Отже, учитель-словесник у процесі системного вивчення лексики, фразеології та інших розділів мовознавства повинен орієнтуватися на ті відомості, які вже були одержані дітьми раніше, зокрема у початкових класах.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 23 листопада 2011р. – <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти, 20 квітня 2011р.– <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. –К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с., с. 583).
4. Професія–вчитель літератури: Словник-довідник / Упор. Т.Чередник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 140 с., с.37).
5. Хорошковська О. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання. – К.: Промінь, 2006.- 256с.
6. Белий В. Продуктивне навчання : ідеї та здобутки. – К.: Шк. Світ, 2008. – 128с.
7. Воскресенська О., Харченко О. Збірник завдань для державної підсумкової атестації з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою, 4 клас. – Київ, Центр навчально-методичної літератури, 2013.
8. Пономарьова К., Гайова Л. Збірник завдань для державної підсумкової атестації з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою, 4 клас. – Київ: Центр навчально-методичної літератури, 2013
9. Бухлова Н. Як навчити учня вчитися: поради та рекомендації. – К.: Шк. світ, 2007. – 128с.
10. Сидоренко В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти. – Донецьк: Каштан, 2012. – 492 с.
11. Лист МОНУ «Загальні методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у п'ятих класах загальноосвітніх навчальних закладів» від 24.05.13 № 1/9-368.
12. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови у 2013-2014 навчальному році./ Дивослово. – 2013, №7-8. – с.2-13.
13. http://ebk.net.ua/Book/pedagogics/dichkivska_ip/part2/220.htm.

Вікторія РАГУЛЯ,
вихователь-методист ДНЗ №3, м.Слов'янськ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСТУПНОСТІ МІЖ ДОШКІЛЬНИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ ТА ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ В ОПАНУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Відповідно до Закону України «Про засади державної мовної політики», державною мовою в Україні є українська мова. Тому необхідне забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території держави [1]. Виходячи з цього, у новому варіанті Базового компонента дошкільної освіти [2] передбачено вивчення української мови в дошкільних навчальних закладах. На цьому ж наголошує і Державний стандарт початкової загальної освіти: «Метою освітньої галузі “Мови і літератури” є розвиток особистості учня, формування його комунікативної компетентності та загальних уявлень про мову як систему і літературу як вид мистецтва» [3]. Покеровуючись зазначеними нормативними документами та необхідністю забезпечення наступності між двома ланками освіти, протягом 2005-2011 рр. в місті Слов'янську працював експериментальний майданчик з проблеми: «Методологічні та педагогічні основи наступності між дитячим садком та школою в опануванні державною мовою». Дослідження відбувалось на базі ДНЗ №3 та ЗОШ №13.

Метою дослідження було створення методично-педагогічної моделі забезпечення наступності, перспективності та спадкоємності між ДНЗ та школою в опануванні дітьми державною мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням результатів. Науково-методичне забезпечення здійснювали спеціалісти різних рівнів. Зокрема, науковий керівник – Л.В.Крайнова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти та соціальної педагогіки ДДПУ. Науковий консультант – Л.Д.Нечай – доцент кафедри української мо-

ви та літератури ДДПУ. Організаційно-методичне забезпечення здійснювали працівники Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти: Н.М.Седова – завідувач відділу початкової освіти та Я.В.Смірнова – методист відділу дошкільної освіти; а також О.Л.Ракитянська – методист Слов'янського навчально-методичного центру.

У процесі роботи була розроблена методично-педагогічна модель забезпечення наступності, перспективності та спадкоємності між ДНЗ та початковою школою в опануванні дітьми державною мовою (рис. 1), що поєднала такі напрямки:

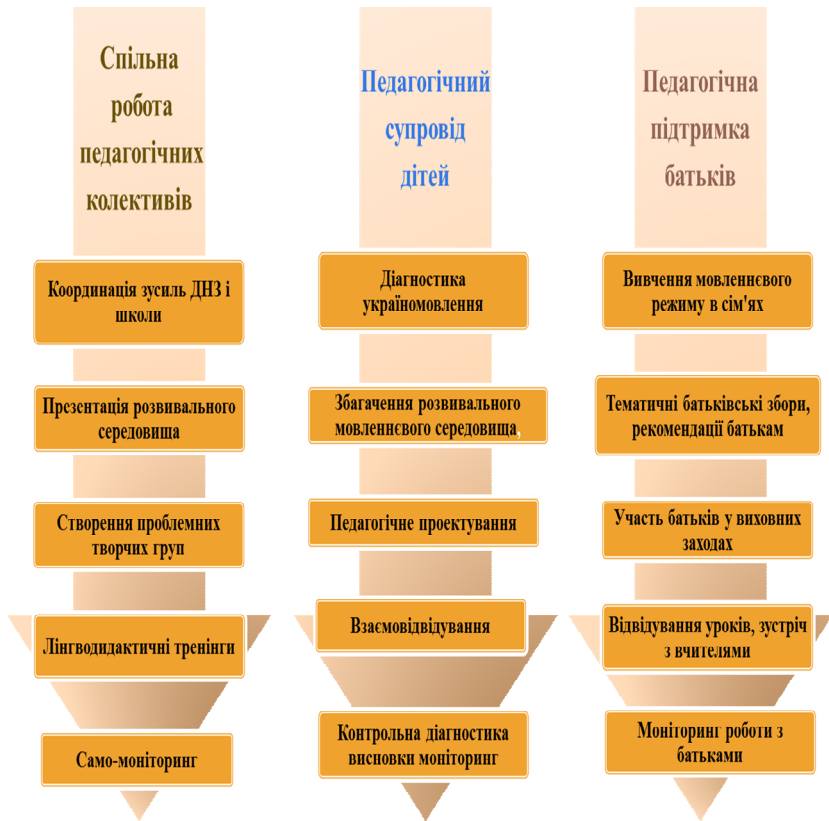

Рис. 1. Методично-педагогічна модель забезпечення наступності, перспективності та спадкоємності між ДНЗ та початковою школою в опануванні дітьми державною мовою

1 напрямок – Спільна робота педколективів ДНЗ та ПШ:

- аналіз стану роботи з україномовлення;
- робота творчих груп;
- інтерактивні форми роботи (тренінги, педагогічні полілоги, диспути) ;
- самомоніторинг.

2 напрямок – Робота з дітьми:

- моніторинг україномовлення дітей старших груп ДНЗ та учнів 1 класів;
- збагачення розвивального мовленнєвого середовища;
- упровадження психолого-педагогічного проектування;
- взаємовідвідування різних заходів дітьми школи та ДНЗ;
- спільні свята, розваги.

3 напрямок – Педагогічна підтримка батьків:

- бесіди, анкетування,
- вивчення мовленнєвого режиму в сім'ях, рекомендації щодо його покращення,
- тематичні батьківські зустрічі,
- участь батьків у традиційних українських святах, конкурсах, виставках родинної творчості;
- моніторинг роботи з батьками.

Упровадження методично-педагогічної моделі наступності відбувалося за наступними етапами:

1 – підготовчий (2005 – 2006 рр.):

- підготовка програми експериментальної діяльності;
- діагностична діяльність;
- інформаційний супровід пошукової діяльності педагогів.

2 – організаційно-аналітичний (2006 – 2007 рр.):

1. діагностування мовленнєвих компетентностей дошкільників і учнів;
2. добір методик оцінювання рівня сформованості мовленнєвих компетентностей дошкільників і молодших школярів.

3 – практичний (2007 – 2010 рр.):

- створення якісного мовленнєвого середовища;
- відслідкування процесу формування мовленнєвих компетентностей дітей;
- поширення педагогічних знань серед батьків;
- здійснення моніторингу мовленнєвої активності та мовленнєвих компетентностей дітей старшого дошкільного віку та учнів початкових класів.

4 – заключний (2010 – 2011 рр.):

- аналіз і узагальнення результатів дослідження;
- розробка методичних рекомендацій.

З метою підвищення мовленнєвої компетентності вихователів разом з вчителями школи влаштовували тренінгові заняття, проводили вікторини, майстер-класи: «Зустріч у мовленнєвому кафе» (з виконання вправ з різних розділів лінгвістики), «Мовний етикет» (поглиблення знань щодо норм українського мовленнєвого етикету), «Розвиток мовлення засобами української етнокультури» (формування практичних навичок використання здобутих знань з проблеми).

У роботі з дітьми був упроваджений метод психолого-педагогічного проектування. Зокрема, з успіхом організована спільна робота з учнями ЗОШ №13 над такими проектами: «Ми діти твої, Україно!», «Культура Слобожанщини», «Мовленнєво-творчий розвиток дітей засобами національного мистецтва», «Підвищення мовленнєвої компетентності дітей під час знайомства з народними святами та традиціями».

Усі проекти були довготривалими, інформаційно-пошуковими, інтегрованими, колективними – в них брали участь вихователі, вчителі, учні, діти всіх вікових груп ДНЗ, батьки. Теми проектів в групах обирались спільно, враховуючи вікові можливості, зацікавленість дітей. Реалізація першого проекту дозволила здійснити перехід до особистісного підходу в роботі з педагогічним колективом.

Другий проект «Культура Слобожанщини» мав на меті подальше збагачення розвивального середовища ДНЗ шляхом

залучення дітей до вивчення культури Слобожанщини. Кожна вікова група знаходила своє місце у здійсненні цього проекту. Наприклад, група раннього віку обрала підтему: «Народна іграшка», зокрема «Народна лялька з ганчір'я», середні – «Обереги. Народний посуд», старші групи – «Писанкарство, гончарство». На творчому етапі, який традиційно закінчувався значною яскравою подією, ми об'єднали спільні зусилля на святі «Ярмарок».

Третім проектом став «Мовленнєво-творчий розвиток дітей засобами національного мистецтва». Разом з дітьми ми знайомились з поетичним, образотворчим, театральним, музичним мистецтвом України. Використовували цікаві форми роботи: екскурсії до музеїв (красознавчого, народознавчого в школі), зустрічі з місцевими художниками та вихованцями Школи мистецтв. Творчий етап представили інтегрованим заняттям «Подорож до Міста мистецтв».

Для опрацювання у процесі останнього проекту «Підвищення мовленнєвої компетентності дітей під час знайомства з народними святами та обрядами» ми вирішили обрати свята, що не дуже часто використовують у роботі з дошкільниками, об'єднали їх у сезонні цикли й опрацювали, враховуючи вік дітей. Творчий етап закінчився створенням музею в ДНЗ, проведенням свята «Рік в українських народних звичаях».

Робота з дітьми над проектами здійснювалась за допомогою таких форм: спостереження, полілоги, спільна діяльність вихователя і дітей, пошукова діяльність, вирішення проблемних ситуацій, розвиваючі ігри, спільна робота з батьками, екскурсії, зустрічі, виставки, розваги.

Одним з важливих питань, що постало при роботі над проблемою, стало створення розвивального мовленнєвого середовища в усіх вікових групах ДНЗ (рис. 2). Нами були розроблені критерії до його створення з урахуванням вікових можливостей вихованців, а також особливостей мовного, мовленнєвого, предметного простору. Вихователі всіх вікових груп моделювали розвивальне середовище, підбирали необхідний матеріал, а потім розробляли модель та в оригінальній формі презентували власні творчі знахідки (самопрезентація).

Рис. 2. Організація розвиваючого мовленнєвого середовища.

Ефективність обраних форм та методів роботи, створення оптимального розвивального середовища дало змогу підвищити якість мовленнєвої роботи з дітьми. Про це свідчать дані моніторингових досліджень за методикою А. Богуш, Т.Котик «Навчання української мови в дошкільному закладі» [4]. Подана діаграма (рис. 3) демонструє зростання високого рівня володіння мовою дітьми та тенденцію до зниження низького рівня. Моніторинг проводився і в експериментальному класі (вчитель О.Я.Василенко), де також була відзначена динаміка зросту мовленнєвої компетентності учнів, що свідчить про результативність проведеної роботи.

Моніторинг рівня мовленнєвого розвитку дітей старшого віку

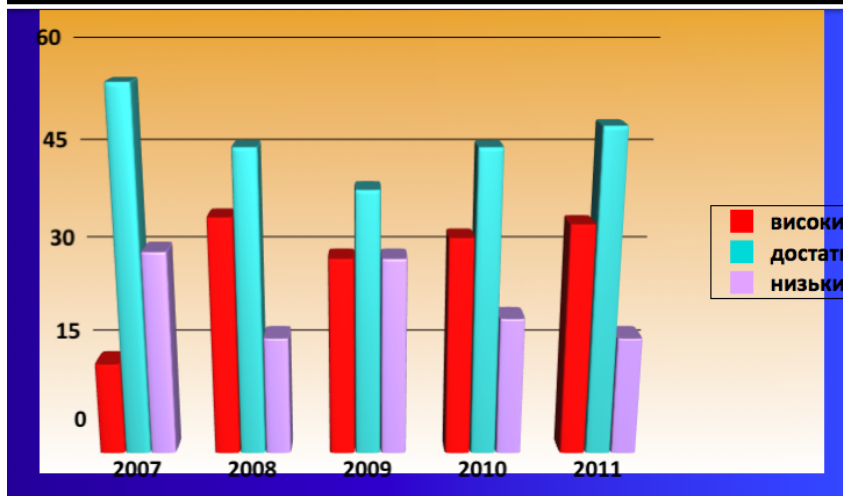

Рис. 3. Рівень володіння українською мовою дітьми 6-го року життя в ДНЗ.

Підсумком творчої, змістовної праці педагогічних колективів ДНЗ №3 та ЗОШ №13 стало створення методичного посібника «Наступність між дошкільним закладом і школою в опануванні державною мовою» [5]. Представлені матеріали містять модель, що була апробована на базі експериментального майданчика, проекти всіх груп дошкільного закладу; діагностичні матеріали, що підтверджують результативність підходів до розв'язання проблеми, чисельні додатки з розробками різних форм роботи з вихователями, вчителями, батьками. Методичні напрацювання свідчать про доцільність обраних орієнтирів на шляху створення ефективної моделі забезпечення наступності та спадкоємності між дошкільним закладом та школою в оволодінні державною мовою.

Описаний досвід експериментальної роботи висвітлювався у міських засобах масової інформації («Мудрість вихован-

ня»), друкувався в збірці «Формування мовленнєвої компетентності у дітей дошкільного віку» (2009 р.), обласних збірниках «Сузір'я Донеччини», «Науково-педагогічна майстерня».

За підсумками експериментальної діяльності на базі ДНЗ був створений музей, в якому представлені підсумки спільної діяльності вихователів і дітей: матеріали психолого-педагогічного проектування, відео-матеріали, брошури, збірки, розвивальні посібники, творчі роботи дітей і вихователів. Матеріали поповнюються, використовуються в роботі як педагогами ЗОШ №13 так і вихователями міста.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З метою успішного розв'язання проблеми наступності й перспективності щодо опанування державною мовою був забезпечений єдиний підхід до формування мовної і мовленнєвої компетентності дітей дошкільного закладу та початкової школи; вдосконалений процес навчання мови в дошкільному закладі, що дає можливість дітям використовувати мовний досвід в різних життєвих ситуаціях; установлені логічні зв'язки між мовною підготовкою дошкільників і молодших школярів. На сьогоднішній день дошкільний заклад продовжує роботу в гуманітарному напрямку, співпрацює зі школою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про засади державної мовної політики».
2. Базовий компонент дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 2012. – №7. – С. 4 – 19.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти.
4. Богуш А.М., Котик Т.В. «Навчання української мови в дошкільному закладі» Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1994. – 157с.
5. “Наступність між дошкільним закладом і школою в опануванні державною мовою”/ За ред. Л.В. Крайнова, Г.Я. Золотарева, В.М. Рагуля. – Слов’янськ. – 2010. – 210 с.

Н.В. БУХЛОВА,

*старший викладач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін
та методики їх викладання Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА
ДО ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЩОДО РОЗВИТКУ МОВНОЇ ТА
ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ**

Інновації в освіті покликані вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Для сучасної освіти значущою є тенденція до посилення орієнтації на суб'єктивний досвід учня, розвиток творчості у поєднанні з відповідальністю вчителя за результат своїх дій. Оновлення змісту освіти, запровадження інноваційних форм і методів навчання, все зростаючі вимоги до якості знань, ускладнення форм організації уроку вимагають підвищеної уваги до професійної компетентності вчителя-філолога, його готовності до виконання завдань щодо формування предметних і ключових компетентностей учнів.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» підкреслюється: для здійснення стабільного розвитку і нового якісного прориву в національній системі освіти необхідно забезпечити, зокрема, «підвищення ефективності навчально-виховного процесу на основі впровадження досягнень психолого-педагогічної науки, педагогічних інновацій, інформаційно-комунікаційних технологій» [1, с. 12].

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.) «ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів» [2, с. 12], що також націлює педагогів на використання інноваційних методів, технологій навчання.

Щоб реалізувати ці завдання, потрібно підготувати вчителя, здатного вирішувати такі складні соціально-педагогічні завдання. Однак результати психолого-педагогічних і соціологічних досліджень (В.А. Сластьонін, С.Г. Вершловский та ін.) й

аналіз реальної шкільної практики показують, що не всі вчителі готові до вирішення цих завдань, бо професійна компетентність сучасного вчителя та його ментальність недостатньо відповідають вимогам модернізації шкільної освіти.

Особливо багато проблем виникає у зв'язку з викладанням таких непростих шкільних предметів, як українська мова і література. Зокрема дослідниками виявлено суперечності між рівнем сучасних освітніх технологій, у т.ч. інформаційних, якого потребує сучасний навчально-виховний процес, та їх недостатнім використанням у практичній діяльності вчителів-філологів.

Під поняттям готовності учителів до використання інноваційних педагогічних технологій ми розуміємо складну інтегративну якість особистості, сутність якої складають взаємодія і взаємозумовленість мотиваційного, змістового, процесуального та рефлексивного компонентів, функції яких забезпечують опанування і впровадження в практику технології цілісного педагогічного процесу, інтерес і прагнення до створення сприятливих умов для розвитку особистості учнів.

Виділяючи в структурі готовності вчителів до використання інноваційних педагогічних технологій чотири компоненти, ми трактуємо їх таким чином.

Під мотиваційним компонентом готовності вчителів-філологів до використання інноваційних педагогічних технологій ми розуміємо професійну спрямованість педагога, потребу в підвищенні ефективності своєї роботи, удосконаленні професійної майстерності, мотиви до інноваційної діяльності та пов'язаних з нею ціннісних відносин, інтересів, установок.

Наявні дані психолого-педагогічних досліджень дозволяють структурувати змістовий компонент як сукупність знань про теорію цілісного педагогічного процесу (об'єкта діяльності вчителя), сутність і роль інноваційних педагогічних технологій у розвитку учнів і реалізації їх потенційних можливостей, про теорії особистості, теорії діяльності, навчального предмета .

Під процесуальним компонентом готовності ми розуміємо комплекс умінь, пов'язаних із діагностуванням реального стану педагогічного процесу в класі, конструюванням уроку на засадах сучасних освітніх технологій, організацією колективно-

пізнавальної діяльності, реалізацією технології співробітництва, створенням вільного діалогу в навчальному процесі.

Рефлексивний компонент готовності учителів до використання інноваційних технологій навчання передбачає певний рівень розвитку самооцінки і взаємооцінки, здатності до самоаналізу і взаємоаналізу, самокорекції та взаємокорекції.

Отже, сутність компетентності сучасного вчителя-філолога полягає в здатності і готовності до ефективного формування мовної особистості учнів, мовної та літературної компетентностей школярів в умовах оновленого змісту освіти, запровадження ефективних інноваційних технологій навчання.

Мовна компетентність – це потенціал лінгвістичних знань людини, сукупність правил аналізу і синтезу одиниць мови, які дають можливість будувати й аналізувати речення, користуватися системою мови з метою спілкування. Це здатність людини вживати слова, їхні форми, синтаксичні структури відповідно до норм літературної мови, використовувати її синонімічні структури та засоби, в остаточному підсумку – володіння багатством мови як умовою успішної мовної діяльності.

Літературна компетентність – сприйняття літератури як невід'ємної частини національної культури, розуміння приналежності літератури до сфери художньої культури (мистецтва), усвідомлення її специфіки як мистецтва слова; знання і розуміння змісту та проблематики вітчизняних та зарубіжних художніх творів, обов'язкових для вивчення; уявлення про найважливіші етапи розвитку літературного процесу, про основні факти життя і творчості видатних письменників.

Сприятли формуванню означених компетентностей мають сучасні технології навчання. Дослідження дидактів (М.Скаткіна, І.Лернера), психологів (Г.Костюка, С.Рубінштейна, Б.Ананьєва), методистів (Н.Волошиної, Б.Степанишина) і досвід учителів-словесників переконують: правильний вибір технологій і методів навчання – запорука ефективності уроку, що, крім усього іншого, допомагає виробити в учнів творчу самостійність. Конкретизуючи, слід зокрема назвати метод творчих завдань і вправ, евристичну бесіду з використанням проблемних запитань і створенням проблемних ситуацій, проблемні лекції, технології

критичного мислення, проєктні, інтерактивні, модульно-розвивальні та інші.

Сучасна методика нагромадила зокрема багатий арсенал методів, прийомів інтерактивного навчання від найпростіших («Робота в парах», «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон») до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації»), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Використання інтерактивних технологій – не самоціль, а засіб створення атмосфери доброзичливості й порозуміння, зняття почуття страху, спосіб зробити учня розкутим, нав'язати впевненість у своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібність до творчості.

Так, одним із ефективних методів роботи над проблемою, що сприяє розвитку компетентностей учнів, є метод "Шість капелюхів мислення", розроблений Едвардом де Боно. В основі «Шести капелюхів» лежить ідея паралельного мислення. Традиційне мислення ґрунтується на полеміці, дискусії та зіткненні думок, проте за такого підходу часто виграє не найкраще рішення, а те, що більш успішно просувалося в дискусії. Паралельне мислення – це мислення конструктивне, за якого різні точки зору і підходи не стикаються, а співіснують.

Метод застосовується при проведенні будь-якої дискусії як зручний спосіб керування мисленням, розвитку дивергентного мислення. Метою його є навчання учнів здатності краще розуміти особливості свого мислення, контролювати свій образ думок і більш точно співвідносити його з поставленими завданнями з метою більш ефективного використання процесу мислення при вирішенні проблем.

«Шість капелюхів мислення» – простий і практичний спосіб, що дозволяє розділити мислення на шість типів, кожному з яких відповідає метафоричний кольоровий "капелюх". Надягаючи, знімаючи, змінюючи капелюх мислення або тільки називаючи "капелюх", щоб просто позначити своє мислення, ми беремо на себе певну роль, на яку цей капелюх вказує.

Розв'язуючи проблему, наприклад: «Чіпка – злочинець чи борець із людською несправедливістю?», всі учасники одночасно, згідно певній послідовності, «одягають» капелюхи одного

кольору і працюють у відповідному режимі. Учитель залишається під синім капелюхом і координує процес.

«Метод шести капелюхів» – це спроба навчитися приділяти увагу різним аспектам мислення по одному за раз. Шість метафоричних капелюхів різних кольорів представляють кожний з основних типів мислення. Шість капелюхів мислення призначені для творчого і конструктивного мислення, які доповнюють оціночне й аналітичне.

Правила використання капелюхів:

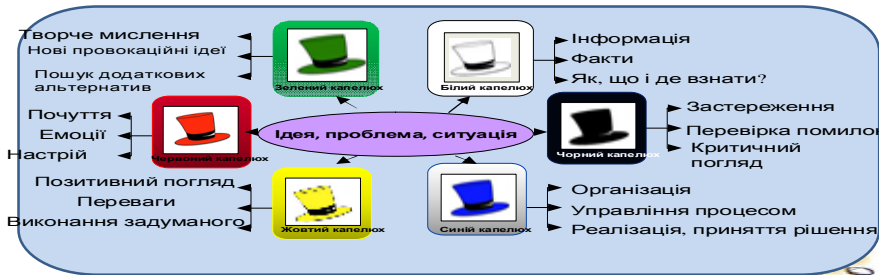
1. Надягаючи капелюха мислення, ми беремо на себе роль, на яку цей капелюх вказує.

2. Знімаючи капелюха конкретного кольору, ми відходимо від цього типу мислення.

3. При зміні одного капелюха на інший відбувається миттєве перемикання мислення.

Що означає кожний колір капелюхів (див. рис. 1)?

Чіпка — злочинець чи борець із людською несправедливістю?

Білий капелюх. Використовується для того, щоб спрямувати увагу на інформацію. У цьому режимі мислення учнів мають цікавити тільки факти. Ми задаємося питаннями про те, що ми вже знаємо, яка ще інформація нам необхідна, як нам її отримати.

Отже, надіти білий капелюх означає відкласти в сторону пропозиції, аргументи і сфокусувати увагу безпосередньо на інформації. Протягом певного часу кожен учасник оцінює дос-

тупну інформацію, думає про те, що потрібно дізнатися, як це можна зробити:

- Ø Якою інформацією щодо цієї проблеми ми володіємо?
- Ø Яка інформація відсутня?
- Ø Яку інформацію ми хотіли б отримати?
- Ø Як ми збираємося це зробити?

Червоний капелюх. В учнів з'являється можливість висловити свої почуття та інтуїтивні здогади щодо проблеми, не вдаючись у пояснення про те, чому це так, хто винен і що необхідно робити.

Червоний капелюх відноситься до почуттів, інтуїції, прозріння, емоцій. Він дає свободу вираження почуттів та інтуїтивних здогадок без всяких обмежень, пояснень та обґрунтувань:

- Ø Ось що я відчуваю щодо цього...
- Ø Мені подобається (не подобається) у цій ситуації те, що

- Ø Я на місці Чіпки відчував би ...
- Ø Інтуїція підказує мені, що ...

Чорний капелюх. Чорний капелюх дозволяє дати волю критичним оцінкам, побоюванням і обережності. Він захищає нас від нерозважливих і непродуманих дій, вказує на можливі ризики і підводні камені. Він призначений для критичної оцінки:

- Ø Це не може бути зроблено, тому що
- Ø Це суперечить існуючим нормам і правилам, тому що...

- Ø Для того щоб ..., не вистачає
- Ø Якщо б ..., то ...
- Ø Чіпка не міг зробити

Жовтий капелюх. Він вимагає переключити свою увагу на пошук достоїнств, переваг і позитивних сторін проблеми, призначений для оптимізму й логічно обґрунтованого позитивного погляду на речі. Учень думає про переваги – але ці переваги повинні бути логічно обґрунтовані:

- Ø Це було необхідно для того, щоб ...
- Ø Це навчило Чіпку того, що ...
- Ø Позитивний момент у цьому ...

Ø Було б краще, якщо б ...

Ø Коли ..., то ...

Зелений капелюх: креативність. Перебуваючи під зеленим капелюхом, учні придумують нові ідеї, модифікують вже існуючі, шукають альтернативи, досліджують можливості тощо.

Це капелюх творчого мислення. Він займається пошуком додаткових альтернатив, висуває можливості та гіпотези. З нього дістають «провокаційні ідеї»:

Ø Для того щоб вирішити цю проблему, нам потрібні нові ідеї.

Ø Чи є інші варіанти розвитку подій?

Ø Чи не можна було зробити це інакше?

Ø Чи немає іншого пояснення?

Синій капелюх: управління процесом. Він відрізняється від інших капелюхів тим, що призначений не для роботи зі змістом задачі, а для управління самим процесом роботи. Зокрема його використовують на початку роботи над проблемою для визначення того, що належить зробити, і в кінці, щоб узагальнити досягнуте і позначити нові цілі.

Отже, синій капелюх займається самим процесом мислення, думає про програму пошуку рішення, звертається до всіх інших капелюхів, просить узагальнити, зробити висновки і прийняти рішення, коментує процес пошуку рішення:

Ø Ми витратили занадто багато часу на ...

Ø Можна узагальнити сказане і зробити висновки ...

Ø Визначимо пріоритети: ...

Ø Пропоную надіти зелені капелюхи і пошукати свіжі рішення.

У чому бачимо переваги цього методу?

Завдяки структуруванню роботи і виключенню безплідних дискусій мислення стає більш сфокусованим, конструктивним і продуктивним.

Метод дозволяє уникнути плутанини, оскільки тільки один тип мислення використовується всією групою в певний проміжок часу.

Метод визнає значущість усіх компонентів роботи над проблемою: емоцій, фактів, критики, нових ідей – включає їх у роботу в потрібний момент, уникаючи деструктивних чинників.

Отже, метод, що розглядається, максимально дозволяє отримати усвідомлені знання, сприяє розумінню змісту та проблематики художнього твору, стимулює розвиток мислення учнів, формує толерантність, здатність спільно вирішувати проблему.

Творча діяльність з дітьми являє собою кращий варіант втілення педагогіки співробітництва, що передбачає дружні, партнерські стосунки між учителем та учнем і взаємну зацікавленість спільною справою.

Особливої уваги при цьому заслуговують нові інформаційні технології, які під час вивчення української мови в школі сприяють підвищенню рівня мовної та літературної компетентностей, вдосконалюють якість навчання мови і літератури завдяки інтенсифікації й індивідуалізації навчально-виховного процесу за допомогою більш повного використання доступної інформації; розробці перспективних методів, засобів і форм навчання мови й літератури з орієнтацією на комунікативну, розвиваючу, діяльнісну й особистісно орієнтовану освіту; синтезу різних видів навчальної діяльності; формуванню інформаційного світогляду учнів.

Застосування ІКТ на уроках української мови передбачає підвищення ефективності та якості навчального процесу, інтенсифікацію навчання мови й активності пізнавальної діяльності, поглиблення знань учнів з предмета, розвиток креативного мислення, комунікативних вмінь, мовленнєвої компетенції, формування вмінь адаптуватися до будь-якої ситуації спілкування.

Інноваційні технології дозволяють поєднати теорію з практикою, текстовий і наочний матеріал, графічні засоби, відеозображення, мовний і музичний супровід, створити уявлення реального оточення, спілкування. Вони забезпечують активну (вербальну і невербальну) діяльність учнів у процесі вивчення української мови і літератури в школі, гнучкість і варіювання тренувальних вправ і видів контролю, актуалізують пізнавальну діяльність і розвивають критичне та творче мислення, розширюють можливості здобуття, осмислення та презентації інформації, дають змогу моделювати комунікативні ситуації, загалом робити уроки мови і літератури привабливими, цікавими для дітей.

Отже, у процесі роботи педагоги переконуються, що лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого, проектного навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня. Така система роботи сприяє виявленню й розвиткові здібностей дітей, вихованню творчої особистості, наділеної художньою сприйнятливістю, емоційною чутливістю, художнім смаком.

М.І.Пентилюк [3] зазначає, що нові підходи до технології уроку, створюючи сприятливі умови для розвитку творчості учнів, формування мовної особистості, висувають низку вимог до вчителя, як от: уміння діагностувати цілі навчання, досконало володіти мовою, розробляти опорні конспекти, створювати нові види наочності, вільно володіти проблемним навчанням, організовувати групову та індивідуальну роботу з використанням комп'ютерів. Звідси – завдання щодо неперервного навчання самого вчителя, що дозволить йому працювати на сучасному рівні та забезпечувати потреби учнів у нових освітніх результатах.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» – <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Електронний ресурс: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>
3. Пентилюк М.І. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 2000. – 264с.
4. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія, за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 504 с.

*Ніла ЛИСЮК,
завідувач методкабінету Артемівського відділу освіти*

СИСТЕМА РОБОТИ МЕТОДИЧНОЇ СЛУЖБИ АРТЕМІВСЬКОГО ВІДДІЛУ ОСВІТИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

Основним із основних проблемних, тож і **актуальних**, є питання мовно-літературної освіченості сучасних школярів. Це можливо вирішити лише шляхом підвищення рівня знань наших учнів. У розрізі даного питання насамперед, кожен учитель навчального закладу, методист на своєму рівні повинен: аналізувати, розробляти, практикувати.

Сучасні технології навчання, різноманітні інтерактивні форми та методи, використання ІКТ мають сприяти підвищенню, удосконаленню, вільному володінню державною мовою. Але, на жаль, не завжди спрацьовує все назване. Чому катастрофічно падає мовна грамотність? Для цього необхідно працювати всім разом: учням-учителям-керівникам-методистам.

Результатами зростання престижу рідної мови, зацікавленості у високому рівні володіння є участь школярів в олімпіаді з української мови та літератури, конкурсі знавців української мови ім. П.Яцика, мовно-літературному конкурсі ім. Т.Г.Шевченка, Всеукраїнському конкурсі «Об'єднаймося ж, брати мої!», Регіональному конкурсу відгуків на сучасну дитячу прозу, у них риторів «Красномовна Донеччина».

Учні активно беруть участь у інтерактивних українознавчих конкурсах «Патріот» та «Соняшник».

Щорічно відзначаються: 9 листопада – День української писемності, 21 лютого – День рідної мови, тижні української мови та літератури, Шевченківські дні. Всі позакласні заходи проводяться українською мовою, що також сприяє підвищенню мовно-літературної грамотності.

Розгалужена система гуртків та факультативів в школах міста сприяє зміцненню знань, умінь, виробленню предметних компетентностей.

Забезпечення в основній школі до профільної підготовки учнів, у старшій школі – профільного і поглибленого вивчення

української мови та літератури теж сприяє вдосконаленню мовно-літературної освіти.

Результати моніторингових досліджень дають можливість простежити відсутність низького рівня.

Результати ЗНО – підсумок кропіткої праці вчителів МО.

Навчальна діяльність на уроках повинна дати не лише суму знань, умінь та навичок, а й сформувати його компетентність як загальну здатність, яка базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях.

Дуже важко українській мові в сучасному зрусіфікованому суспільстві стати загальнозживаного в усіх сферах життя. Проїжджаючи у транспорті чи проходячи вулицями міста, звертаєш увагу на вивіски, реклами, афіші, назви магазинів. І (мабуть, це вже професійне) часто-густо впадають в око слова, у написанні яких допущені помилки. Мимоволі думаєш, що писав цю афішу чи рекламу колишній учень, якого словесникові не вдалося навчити грамотного письма. Проте кожен випускник загальноосвітньої школи, а тим паче ліцею чи гімназії, має бути грамотною людиною. Це безсумнівно. А ось досягти цього не так то й легко. Звичайно, багато залежить від самого *учня*, однак майстерність учителя відіграє чи не вирішальну роль, тому що він не тільки вчить, а й повсякденно спонукає учня підвищувати мовну грамотність.

Саме вчитель є вирішальною фігурою у здійсненні всіх завдань освіти. Стає очевидним, що досягнення мети сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, без яких неможливе вирішення наявних проблем навчання та виховання відповідно до нових освітніх парадигм.

Вчителя не можна заганяти у формулу «знання – вміння – навички», і немає інструмента, котрим можна виміряти все благородство души вчителя, неповторні моменти його творчості в навчальному процесі.

Звідси випливає завдання для методичної служби – чітко спланувати систему методичної роботи, налагодити дієве функціонування всіх її ланок, систематично вивчати, аналізувати стан методичної роботи, своєчасно вносити необхідні корективи.

Отже, високопрофесійні, творчі педагоги керують роботою творчої групи, проводять майстер-класи, діляться досвідом роботи, презентують творчі звіти.

Діяльність МО організовую на основі діагностування потреб учителів, враховуючи плани роботи ОБЛППО (в тому числі спираючись на проект «Рідна мова» на 2012-2016 роки) та відділу освіти. І, звісно, одним із провідних завдань МО вчителів української мови та літератури є підвищення рівня мовно-літературної освіти учня, актуальності проблеми вільного володіння рідною мовою.

Головне у досягненні даної мети, успішному функціонуванні МО є його доцільна та, головне, дієва структура.

Структура методичної роботи з учителями української мови та літератури

ШЕППД (Школа ефективного прогресивного педагогічного досвіду) «Підготовка учнів до зовнішнього незалежного тестування» Українська мова – ЗОШ №24- Холод Н.О, ЗОШ№2 Шитікова С.В.
Педагогічні гостини «Обмін досвідом роботи» ЗОШ №2,12,18 з теми: «Система роботи з обдарованими дітьми» – I семестр, жовтень ; ЗОШ №13,14 з теми: «Інтерактивні форми роботи на уроках української мови та літератури» – II семестр, січень
Творча група «Критерії написання та оформлення конкурсних робіт» ЗОШ№12 – Власова Н.С., ЗОШ№5- Харківська Н.Є
Динамічна група «Підготовка завдань до конкурсів та олімпіад, перевірки знань учнів» ЗОШ№10 – Жукова Г.В., ЗОШ№5 – Макогон Г.І.
ПДС «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови та літератури» ЗОШ№18 – Рибальченко О.О. ЗОШ№9-Кривич В.М., ЗОШ№2 – Лисенко І.В.
Семінар-практикум «Українська література: від теорії до практики» ЗОШ№11 – Харитонова Н.В.
Експертна група «Узагальнення та презентація власного досвіду» ЗОШ№11- Тимошенко, ЗОШ№5 – Донченко Т.Л.

КП (консультаційний пункт «За запитаннями та утрудненнями. Культура ведення ділової документації») керівник Донченко Т.Л. ЗОШ №5

Творча група «Формування орфографічних навичок учнів (творчі завдання)» ЗОШ №11- Жукова-Якубчак А.В., ЗОШ№5 – Макаренко С.В.,ЗОШ№1 – Ланевська О.Й.

Творча динамічна група. «Аналіз матеріалів диску ОБЛППО» – ЗОШ№15- Сітькова І.М.+учителі, що викладають у 11 кл.

З метою підвищення мовно-літературної грамотності школярів творча група МО розробила «Орфографічний тренажер», переможцем цьогорічного конкурсу «Методична знахідка» визнано «Мовне портфоліо учня» та електронний посібник за творчістю В.Винниченка

Методичне об'єднання координує методичну, організаційну роботу вчителів міста, виявляючи сильних, методично грамотних педагогів, які надають допомогу менш досвідченим молодим колегам.

Тож, насамперед, методична служба міста чітко планує і зобов'язує систематизувати методичну роботу на всіх рівнях, налагоджує дієве функціонування всіх її ланок, аналізує стан методичної роботи та своєчасно вносить необхідні корективи. Методичний кабінет організовує діяльність предметних методичних об'єднань та надає методичну допомогу щодо їх діяльності.

Відповідно до цього метою науково-методичної роботи міста є:

- надання реальної, дійової допомоги педагогічним кадрам у реалізації актуальних завдань розвитку, вдосконалення і підвищення професійної майстерності та рівня психологічної підготовки педагогічних кадрів, а також активізація творчого потенціалу кожного вчителя.

Основні завдання, що стоять перед методичною службою:

- Ø інформаційне забезпечення педагогічних працівників з питань педагогіки, психології, фахових дисциплін;

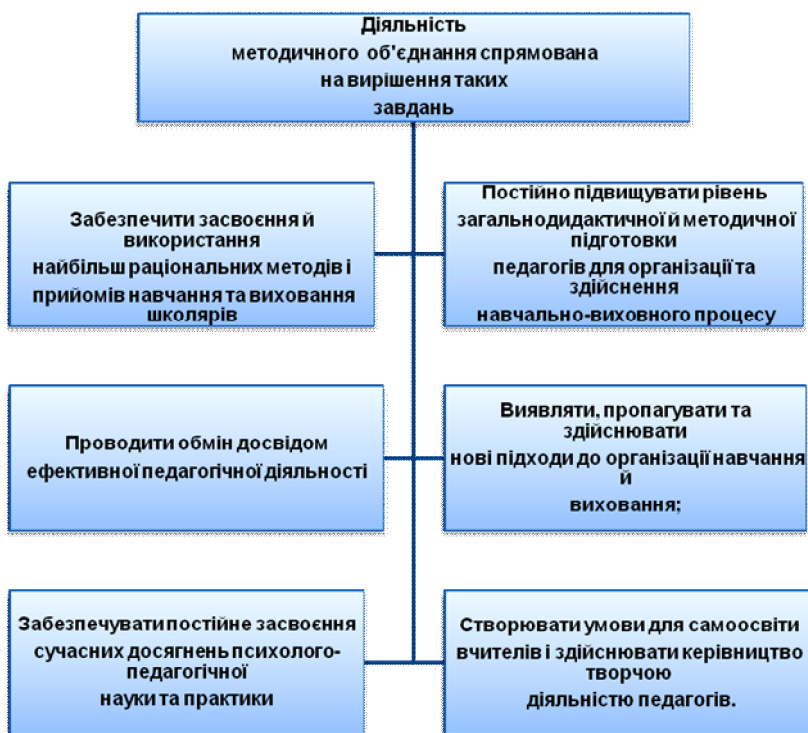
- Ø допомога вчителям аналізувати рівень навчальних досягнень учнів через систему моніторингу освіти, зрізів, рівень їх розвитку, самореалізації;

- Ø сприяння виробленню в учителів умінь і навичок самостійної роботи з метою неперервного підвищення своєї кваліфікації та вдосконалення педагогічної майстерності;
- Ø підвищення рівня методологічної підготовки вчителів;
- Ø апробація нових освітніх технологій та систем;
- Ø всебічний розвиток творчих здібностей педагогів, формування в них навичок науково-дослідницької роботи, зацікавленості педагогічними технологіями.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, виділяємо такі шляхи підвищення мовно-літературної освіти:

- використання сучасних педагогічних технологій та методик;
- впровадження акмеологічних педагогічних технологій (дидактичні ігри, тренінгові технології, технології розвивального навчання, технологія особистісно зорієнтованого навчання, метод проектів);
- організація індивідуалізації та диференціації навчання відповідно до учнівських потреб;
- використання можливостей інформаційного простору ХХІ століття в навчальному процесі (використання медіатеки шкільних бібліотек, обмін досвідом на форумах, в соціальних мережах та методичних порталах);
- введення годин консультивання (для обдарованих учнів, підготовка до ДПА та ЗНО, індивідуальна робота з учнями з низькою мотивацією до навчальної діяльності);
- організація самоосвітньої роботи учнів та вчителів;
- моніторинг навчальних досягнень;
- розробка авторських програм;
- організація роботи гуртків і факультативів;
- активізація позакласної роботи з навчальних предметів;
- розробка корекційних програм, алгоритмів, пам'яток, інструкцій;
- випуск та презентація продуктів творчої самоосвітньої діяльності;
- проведення оглядів новинок методичної літератури, періодичних видань;
- робота школи молодого вчителя та відвідування відкритих уроків;

- вчителів вищої категорії молодими педагогами;
- **вивчення технології** організації процедури участі в різних конкурсах;
- **творчий обмін досвідом** з покращення мовно-літературної грамотності учнів;
- **відвідування та взаємовідвідування уроків;**
- **огляд комп'ютерних програм з предметів** та вивчення можливості використання їх у мультимедійних класах;
- **контроль стану ведення зошитів** з української мови та літератури;
- **робота творчих груп** вчителів української мови;
- **огляд навчальних кабінетів;**
- **організація тематичних заходів** з нагоди свят та знаменних дат.

**В.В. МАЛИШЕВА, О.В. ФЕДОСОВА,
С.В. ДІБРОВА, Ю.В. ЯКУНІНА,**
*викладачі української мови та літератури
Донецького обласного ліцею-інтернату
з посиленою військово-фізичною підготовкою ім. Г.Т.Берегового*

СПЕЦИФІКА ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ВІЙСЬКОВОМУ ЛІЦЕЇ

Сьогодні згідно з вимогами Державних стандартів базової і повної середньої освіти визначальним напрямком оновлення змісту навчально-виховного процесу є гуманізація освіти, заснована на гуманістичних цінностях. Ось чому авторитарно-дисциплінарні моделі навчання змінюються на компетентісно орієнтовані, суттєвими ознаками яких є навчання й виховання особистості з урахуванням усіх психічних та фізіологічних процесів, які протікають в організмі людини.

Метою особистісно орієнтованої освіти є не стільки оволодіння знаннями, уміннями, навичками, скільки вільний розвиток особистості, яка у процесі навчання зберігає свою неповторну індивідуальність, самобутність та гармонію з довкіллям.

Тому сьогодення потребує від педагога-практика високого професіоналізму, володіння сучасними технологіями навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися.

У сучасній дидактиці представлені найрізноманітніші технології. Але головним критерієм оцінки педагогічної технології є її ефективність.

Важливим складником компетентісно орієнтованого навчання на уроках української мови і літератури для учителя-словесника є інтерактивні технології. Найхарактернішою ознакою такого способу пізнання є те, що активними співтворцями навчально-виховного процесу стають самі учні, формуючи

важливі життєві компетенції. Завдання вчителя полягає в тому, щоб виявити індивідуальні здібності і нахили дітей, створити сприятливі умови для подальшого їх розвитку. На уроках української мови і літератури інтерактивна діяльність ґрунтується на діалогічному спілкуванні, яке сприяє взаєморозумінню, взаємодії, спільному розв'язанню загальних, проте важливих для кожного учасника завдань. Інтерактив унеможливорює домінування як одного доповідача, так і однієї думки над іншим. Учні перебувають у режимі бесіди, діалогу з чим-небудь чи з ким-небудь: з художнім текстом, уявленим автором, літературним героєм, критиком, реальним товаришем тощо.

Реалізуючи завдання загальноосвітньої школи, Донецький обласний ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою імені Г.Т.Берегового має і свої специфічні цілі, що передбачають підготовку компетентного випускника, готового навчатись у вищих навчальних закладах силових структур.

Незважаючи на розмаїття нововведень, основною формою організації навчальної діяльності залишається урок. Сучасний урок – це урок демократичний, характерними ознаками якого є:

- підготовка не мовознавців-теоретиків, а гуманних і освічених людей;
- навчання не словом, а справою;
- проведення уроку не для учнів, а разом із ними;
- спрямування діяльності не на клас в цілому, а на особистість кожного учня;
- забезпечення повного засвоєння навчального матеріалу на уроці.

Виміром якості освіти має стати вміння ліцеїстів навчатися, усвідомлення своєї діяльності, прагнення самостійно опанувати потрібні знання, співнавчання (колективне, кооперативне, навчання у співпраці), у якому всі учні поставлені у рівні умови. Тому викладачі нашого ліцею використовують нові форми проведення уроків, але завжди пам'ятають про складові «Моделі випускника військового ліцею». На уроках прищеплюють учням любов до Батьківщини, до військової професії, приділяють велику увагу професійній спрямованості ліцеїстів,

наголошуючи на тому, який важливий крок у власному житті зробили юнаки, прийшовши до нашого лицю. Наприклад, на уроках розвитку зв'язного мовлення (усного чи писемного), обов'язково розглядають теми: «Чому я хочу стати офіцером?», «Є така професія – захищати Вітчизну», «Нащадки славного роду козацького». Тексти для контрольних диктантів і переказів, як правило, патріотичної тематики: «Кодекс честі офіцера», «Вибір професії», «Військова присяга». Так до тексту переказу «Захист Вітчизни – священний обов'язок кожного» було подано творче завдання: продовжити текст власними роздумами щодо служби в армії. Для аудіювання та читання мовчки викладачі обирають тексти: «Щирі сини Батьківщини», «Чи знаємо ми традиції свого роду?», «Чоловіки та ризик».

Не тільки на уроках розвитку усного мовлення велика увага приділяється культурі мовлення майбутнього офіцера. При повторенні теми «Розділові знаки у простому реченні» центральна частина заняття проводиться за допомогою інтерактивної технології *«Порушена послідовність»*. Учням пропонується картка з реченнями, у яких пропущені розділові знаки. Лицеїсти повинні дати відповіді на запитання вчителя. Усі речення підібрані з теми «Культура мовлення офіцера».

КАРТКА

1. Мова військовиків спрямована на конкретну групу людей частину підрозділ взвод.

2. Як бачимо культура мовлення є невід'ємною складовою загальної культури офіцера представника інтелектуального прошарку суспільства.

3. Кажучи «сміливий» і «хоробрий» ми маємо на увазі мабуть одні й ті ж самі морально-вольові якості.

4. У мові військовиків важливо правильно вживати військові терміни грамотно оформляти штабні документи точно подавати накази і віддавати команди.

5. Доречність мови військовика важлива ознака її культури.

6. Крім того надзвичайно збагачують мову офіцера синоніми близькі за значенням слова.

ЗАВДАННЯ:

1. Знайдіть речення, у якому необхідно поставити двокрапку і дві коми.
2. Зачитайте речення з трьома комами.
3. У якому реченні є тире?
4. Знайдіть речення з дієприслівниковим зворотом і вставним словом?
5. У якому реченні є вставне слово і відокремлена прикладка?
6. У якому реченні є відокремлений додаток і відокремлена прикладка?

Однією з особливостей навчання у ліцеї є те, що учні тут знаходяться протягом тижня, тому мають недостатньо вільного часу і дещо обмежений доступ до мережі Інтернет. Це певною мірою ускладнює процес підготовки до ЗНО, хоча 100% випускників нашого ліцею бажають вступити до вищих навчальних закладів. Тому уроки ми намагаємось будувати так, щоб не тільки вивчати новий матеріал, але й повторювати найскладніші теми з курсу української мови. І саме інтерактивні форми і методи навчання дають учневі та вчителю можливість самовираження. Працюючи в режимі постійних шукань та новизни освітніх технологій, учні з інтересом навчаються, а уроки української мови та літератури стають бажаними, улюбленими. Під час такого спільного пошуку здійснюється обмін думками, знаннями, способами діяльності, внаслідок чого відбувається рефлексія, оцінювання здобутих результатів. Учні усвідомлюють, чого вони досягли на певній сходинці пізнання, що вони знають, як виражають своє емоційне ставлення до об'єкта навчання, як володіють оцінними судженнями, як збагатився їхній особистий досвід творчої діяльності. Наприклад, під час повторення теми «Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові» перед ліцеїстами була поставлена задача – змінити звичайний текст так, щоб там з'явилися речення з прямою мовою, при цьому була використана технологія «Відтворити оригінал». Практичний матеріал взятий із козацьких легенд, що розглядаються у курсі предмета «Історія українського війська»

Текст для опрацювання:

Байка про козака-кобзаря

Помирає старий кобзар. З останнім подихом вилетіла з тіла душа козацька і понеслась попід хмари. Аж тут їй перед вратами небесними загородили путь: з одного боку – Пресвяті Ангели Пречисті, а з другого боку – Сила Нечиста.

І кажуть Чорти, що заберуть козака в пекло вогняне на вічні муки, за безчинства його, за те, що шаблею в літа молоді убив багато люду, спустив величезні ріки людських сльоз та крові.

Ангели ж виступають проти нечисті, кажуть, що не буде по їхньому, бо кров та сльози козак проливав не безневинного люду, а ворогів, що напали на його землю, рубав він їх чесно, у бою, захищаючи власну домівку; за це йому належить місце у Чертогах Райських.

Аж тут озвалася душа кобзаря козацька, що вона вільна. За життя ні під ким не був козак, і зараз душа нікому належати не зможе – ні в пеклі, ні в раю, бо вона безсмертна в кобзі. І оживатиме кожний раз, коли хтось заграє на її струнах.

Текст із прямою мовою (оригінал)

Байка про козака-кобзаря

Помирає старий кобзар. З останнім подихом вилетіла з тіла душа козацька і понеслась попід хмари. Аж тут їй перед вратами небесними загородили путь: з одного боку – Пресвяті Ангели Пречисті, а з другого боку – Сила Нечиста.

І кажуть Чорти: «Заберем ми його в пекло вогняне на вічні муки, за безчинства його, за те, що шаблею в літа молоді убив багато люду, спустив величезні ріки людських сльоз та крові»

«Е ні, Сила Нечиста! Не будь по твоєму! Кров та сльози він проливав не безневинного люду, а ворогів, що напали на його землю. Рубав він їх чесно, у бою, захищаючи власну домівку, за це йому належить місце у Чертогах Райських!» – кажуть Ангели.

Аж тут озвалася душа кобзаря козацька: «Душа козака вільна. За життя я ні під ким не був. І зараз вона нікому належати не зможе – ні в пеклі, ні в раю... А душа козака безсмертна в кобзі. І оживатиму я кожний раз, коли хтось заграє на її струнах!»

Записано по пам'яті зі слів старого козака.

До речі, дуже часто на уроках української мови викладачі використовують як текстовий матеріал козацькі прислів'я, речення-приклади, узяті зі Статуту та підручника «Захист Вітчизни». При повторенні теми «Односкладні речення» учням було запропоновано самостійно підібрати речення про козаків і визначити види односкладних речень.

Односкладні речення

- *Долі ні возом, ні конем не об'їдеш.*
- *Козацькому роду нема переводу.*
- *Не хочеш козакувати – іди чумакувати.*
- *Дай Боже воювати і шабель не виймати.*
- *Чоловік без волі, як кінь на припоні.*
- *Гуртом і батька легше бити.*
- *Козаку не втекти від Січі.*

Суттєвою допомогою в інтерактивному навчанні є такий програмно-педагогічний засіб, як мультимедійна інформація. Комп'ютеризоване навчання виконує пізнавальну, тренувальну, дослідницьку, допоміжну роль. Мультимедійні засоби використовуюмо як при викладанні нового матеріалу, так і при його повторенні, узагальненні та систематизації, а також під час перевірки (оцінювання знань) Наприклад, при вивченні теми «Лексикологія. Лексикографія. Фразеологія» (10 клас) застосовуємо електронну інтегровану систему «Словники України». Демонстрація слайдів через мультимедійний проектор пожвавить будь-який урок мови чи літератури.

Педагогічний досвід викладачів ліцею показав, що уроки, проведені з використанням мультимедіа, – найбільш ефективні у навчальному процесі. Звичайно, у конструюванні мультимедійного уроку добір матеріалів – це складний, тривалий і копіткий процес. Однак робота з інтерактивною дошкою для ліцеїстів є цікавою та пізнавальною, це дозволяє їм тренувати

зорову пам'ять, швидко сприймати чітку і лаконічну інформацію. Часто на дошку викладач виводить вправи з ключами, акродиктанти, що дозволяє учням самим себе перевіряти.

Наприклад, акродиктанти відтворюють розроблену й успішно апробовану систему завдань, які сприяють удосконаленню правописних навичок учнів. Тренувальні вправи подані із зашифрованими в них висловами. Під час виконання таких завдань не можна переставляти місцями слова та словосполучення. Інакше з підкреслених букв не складеться вислів. Текстовий матеріал характеризується пізнавальністю, виховною й естетичною функціями слова.

ГРУПИ ІМЕННИКІВ

Диктант

Запишіть подані іменники у три колонки за групами:

1) – тверда, 2) – м'яка, 3) – мішана.

Ограда, перемога, з'єднання, огорожа, товариш, марення, оратор, комар, жовувач, місце, змія, миша, явище, айва, в'язання, тесляр, двір, омана, ойкання, сирота, доня, професор, фабрика.

Ключ. *У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте прислів'я («Герой вмирає, а ім'я його живе»)*

Ефективним є використання вправ із ключами. Пошук ключів сприяє концентрації уваги учнів, активізує їхнє мислення, а вчителю дає змогу чітко окреслити мету заняття, використати виховний потенціал вислову. Крім того, подібні вправи формують мовну та мовленнєву компетенції учнів. Позитивним у завданнях такого типу є те, що вони дозволяють охопити великий обсяг вивчених орфограм та пунктограм. Для кращого засвоєння орфограм та для миттєвої перевірки виконаного завдання самим учнем використовуються закодовані в текстах вправ вислови: скоромовки, прислів'я, приказки, відповіді на загадки, фразеологізми або частини крилатих висловів.

Тема: Повторення правил орфографії.

Завдання: *зі вставлених букв скласти продовження козацького прислів'я: «Не той козак, , , а той, що проти».*

Київ...ина, к...зацтво, бе...смертя, допом...гати, пів...ідра,
...таман, від...зеркалення, с...лдат, з...рмитися,
військово/...овітряний, л...ється, кр...авий, мед...яний, мар...во .
(**Відповідь: що за водою пливе**).

Організація навчально-виховного процесу в ліцеї здійснюється відповідно до інструкції та Статуту Збройних сил України. Це ускладнює вільне переміщення учнів по класу або роботу у великих групах. Проте викладачі застосовують такі інтерактивні технології, як «**Робота у парах**», «**Мікрофон**», «**Коло ідей**», «**Дерево знань**», «**Мозковий штурм**» тощо. Використовуючи технологію «**Навчаючись – учу**», учні за один урок повторюють самостійні частини мови, службові частини мови, види простих речень, відокремлені члени речення тощо. Гра «**Вірю – не вірю**» дозволяє ліцеїстам самостійно опрацьовувати матеріал, узагальнювати, систематизувати; це допомагає у підготовці до ЗНО.

Гра «Вірю – не вірю» (Питання можна вивести на інтерактивній дошці)

1. Чи вірите Ви, що в реченні «*Не хвались ідучи в бій а хвались ідучи з бою*» відокремлене обставина, виражена дієприслівниковим зворотом?

2. Чи вірите Ви, що в реченні «*Місяць – козацьке Сонце*» є відокремлена прикладка?

3. Чи вірите Ви, що означення виражається дієприкметниковим зворотом?

4. Чи вірите Ви, що в реченні «*Козак, душа правдива, – сорочки не має*» комами виділена прикладка?

5. Чи вірите Ви, що в реченні «*Крім зброї кожний козак повинен був мати сокиру косу лопату шнурки тощо*» є відокремлений додаток?

6. Чи вірите Ви, що відокремлене означення у реченні «*Буваючи в походах козаки прагнули залучити до війська молодь здатну стати на захист рідного краю*» виділяється комами?

7. Чи вірите Ви, що в реченні «*Кошовий отаман сидів склавши руки*» не треба ставити коми?

Велику увагу використанню інтерактивних технологій приділяють викладачі на уроках української літератури. При вивченні творчості письменників завжди пам'ятаємо про військову спрямованість. Улюбленим твором наших учнів є кіноповість «Україна в огні», автором якої є полковник Олександр Петрович Довженко.

Візьмемо, наприклад, епізод, де Лаврін Запорожець везе на фронт своїх п'ятьох синів і їх на мосту бомбардують ворожі літаки. Кинулися брати врозтіч. Один тільки Савка відмовився лягати на землю, весело сказавши, що він не збирається падати од першої бомби – і впав мертвим. Правильно він вчинив чи ні? Якщо б він залишився живим, могли б змінитися події у творі? Це, безперечно, проблемні питання.

За допомогою інтерактивного методу «Прес» кожен учень має змогу зайняти і чітко аргументувати визначену позицію.

При застосуванні інтерактивних технологій виграс весь навчально-виховний процес, бо вони дають можливість залучити кожного учня до обговорення проблеми, а це сприяє розвитку критичного мислення, діалогічного мовлення, уміння доводити власну думку. Учні набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим людям. Таким чином досягається головна мета інтерактивного навчання: «Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром».

Отже, завдяки використанню інтерактивних технологій учні нашого ліцею формують власне світобачення, визначають життєву позицію, своє місце в сучасному світі. Вони вчаться пояснювати і вмотивовувати, а де треба – відстоювати свою точку зору. А це дуже важлива риса, необхідна в сучасному динамічному світі. Маємо надію, що нашим учням буде легше адаптуватися до високих вимог нинішнього дорослого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні технології в системі особистісно – орієнтованої освіти // Дивослово. – 2006. – № 4.

2. «Захист Вітчизни» підручник (Пашко К.О., Герасимів І.М., Щирба Ю.П., Фука М.М.), 11 клас, Харків: «Сиция». – 2012.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. – К., 2003.
4. Радченко І. Майстер-клас: мультимедійні жанри // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – №8. – С.8-17.
5. Саливон Т.Л. Підготовка педагогів до розробки навчальних занять із мультимедійним супроводом.
6. Селевко Г.К. Проектуємо комп'ютерний урок // Відкритий урок. – 2006. – № 3-4. – с. 19 -25.
7. Токмань Г. Методи викладання літератури в їхній особистісній спрямованості на учня // Дивослово. – 2004 – №2
8. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання. Інноваційні технології : модульно – розвивальна система навчання // Дивослово – 2002. – №11
9. Фасоля А. Особистісно зорієнтоване навчання: шлях становлення // Українська мова і література в школі. – 2006. – №5

Ірина ПАНЧЕНКО,

*учитель української мови та літератури
вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист
Прелеснянської ЗОШ І-ІІІ ст. Слов'янського району*

ДОСЛІДЖУЄМО ГОВІРКУ РІДНОГО СЕЛА

Загальновідомим є факт, що діалектна мова є основою мови літературної, принаймні для тих мов, що розвивалися природним шляхом, а не були утворені штучно. Дослідження діалектної мови завжди привертало до себе пильну увагу науковців. Із здобуттям Україною незалежності робота з вивчення діалектів значно активізувалася, особливо щодо малодосліджених до того часу українських говірок, до яких належать і південнословобожанські.

Актуальність нашої роботи полягає, насамперед, у розширенні емпіричної бази для дослідження українських південно-субоужанських говірок. Тексти, записані від місцевих жителів можуть бути використані під час укладання «Хрестоматії говорів південно-східного наріччя», «Хрестоматії південно-субоужанських говірок» і слугувати для подальшого дослідження фонетичної, граматичної та лексичної систем українських діалектів.

Метою нашої експедиції було зафіксувати діалектний матеріал у вигляді зв'язних текстів-оповідей.

Окрім того, робота в експедиції мала на меті допомогти школярам 1) поглибити знання з діалектології про народнорозмовну мову, відмінності її від літературного різновиду; 2) ознайомитися з особливостями взаємодії літературної мови з мовою говірок; учитися виокремлювати діалектні риси, що не відповідають нормам літературної мови, та уникати їх у власному мовленні; 3) закріпити поняття діалектне явище, говірка, говір, наріччя; 4) розвивати пам'ять, увагу, навички аналізу й синтезу матеріалу; виховувати в собі почуття національної гідності й самосвідомості; учитися шанобливо ставитися до рідної мови, яка завжди була символом самого життя на землі; виховувати патріотичні почуття, любов до рідного краю; зберігати й передавати наступним поколінням багатства рідної мови, що формувалися впродовж віків.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- ознайомитися із загальнотеоретичними питаннями діалектології;
- опанувати методику запису діалектних матеріалів;
- здійснити аудіозаписи зразків діалектного мовлення в селах Прелесне та Майдан Слов'янського району Донецької області з подальшим оформленням текстів засобами фонетичної транскрипції;
- укласти словник лексики говірок села Прелесне та села Майдан.

Готуючись до проведення діалектологічної експедиції, школярі ознайомилися з основними теоретичними поняттями на додаткових заняттях з діалектології в школі, а також разом з учителем української мови та літератури І.В.Панченко відвідали лекцію з діалектології доцента кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету Л.М.Тищенко.

У травні 2012 року під час навчальної практики, одержавши завдання вчителя, діти працювали в бібліотеці кабінету української мови та літератури, у шкільній бібліотеці Прелеснянської ЗОШ І-ІІІ, у Прелеснянській сільській бібліотеці, Слов'янській міській бібліотеці та в бібліотеці ДДПУ, де ознайомилися з науковою літературою за темою «Лексикологія. Групи слів за вживанням. Загальноновживані та стилістично забарвлені слова. Діалектні слова». Учні опрацювали шкільні підручники з української мови, української літератури, допоміжні джерела для підготовки до ЗНО, а також різноманітні посібники з діалектології. Під час роботи з підручниками, виконання вправ, учнів зацікавило, наприклад, таке завдання: «Пригадайте, які діалектні слова ви чули в селі, де живуть ваші родичі. Складіть усне висловлювання на тему: «Що сільце, то слівце». Діти почали уважніше аналізувати мову своєї місцевості, прислухатися, як говорять односельчани, розмірковувати, які особливості має їхня говірка.

Одержавши чіткий інструктаж щодо методики записування діалектних матеріалів, з'ясувавши для себе всі незрозумілі моменти, улітку 2011 та 2012 років учні на чолі з учителем працювали в діалектологічній експедиції. Інформаторами стали жителі села Прелесне та села Майдан Слов'янського району, зокрема *Нагорний Володимир Павлович*, який народився 1 січня 1932 року в селі Прелесне, *Непомнящих Любов Захарівна* (дівооче прізвище – Колесник), яка народилася 20 червня 1950 року в селі Прелесне, *Ростовська Валентина Федорівна* (дівооче прізвище – Рашкевич), яка народилася 3 червня 1939 року в селі Майдан, *Ростовська Клавдія Дмитрівна* (дівооче прізвище – Сімінченко), яка народилася в селищі Барвінкове 25 березня

1916 року і з чотирьох років проживає в селі Майдан. Обираючи співрозмовників, учні пам'ятали, що їхніми інформаторами обов'язково мають бути місцеві жителі бажано старшої вікової категорії, які все життя або більшу його частину проживають у цьому населеному пункті. Під час експедиції школярі зустрічалися з діалектоносіями, училися вести діалоги, записувати тексти-оповіді респондентів, знімати відеокамерою. Юним дослідникам дуже сподобалося розмовляти з людьми похилого віку, які хочуть якнайбільше розповісти про своє життя, про свою молодість. Діти відчували, як стареньким не вистачає простої людської уваги й спілкування і як їм хочеться, аби хтось їх вислухав.

Восени 2012 року учні почали систематизувати зібраний матеріал, переносячи його на папір. Прослуховували магнітофонні записи розповідей жителів села, намагалися аналізувати записані тексти, з'ясовуючи, що саме в них не відповідає літературним нормам.

Очікувані результати. Упродовж діалектологічної експедиції учні записали зразки двох місцевих говірок у вигляді текстів-розповідей, уклали словник лексики говірок села Прелесне та села Майдан, поглибили, систематизували, удосконалили знання та вміння з діалектології. Заплановано також презентувати зібраний під час діалектологічної експедиції матеріал у Прелеснянській ЗОШ І–ІІІ та інших школах Слов'янського району, звітувати з результатами дослідження на квітневій науковій конференції викладачів та студентів ДДПУ, подати записані учнями тексти-оповіді до хрестоматії «Українських південнолобожанських говірок», що нині укладається.

Дослідники-мовознавці неодноразово наголошували, що без знання живої народної мови неможливе серйозне наукове вивчення історії та сучасного стану мови. Важливим доповненням до описових і лінгвогеографічних праць слугують діалектні тексти. П.Гриценко, аналізуючи складові цілісних образів говірок як комунікативних систем, виділяв у них передусім значні за обсягом діалектні тексти [1, с. 8].

Системне й систематичне вивчення слобожанських говірок української мови інтенсифікувалося в 90-х роках ХХ ст. Маємо на увазі колективні праці «Сватівщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій» [3], «Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій» [4], «Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області). Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій» [2], «Українські слобожанські говірки: сучасні діалектні тексти : навч. посіб.» [5] тощо. Проте, як бачимо, увага була приділена переважно східнослобожанським говіркам. Говірки ж Південної Слобожанщини здебільшого обійдені увагою дослідників, тому записи текстів, здійснені в селах Прелесне та Майдан є актуальними і науково зумовленими, оскільки покликані хоч би частково заповнити цю прогалину в джерельній базі української діалектології.

Заняття з діалектології та безпосередньо сама діалектологічна експедиція спрямовані на розвиток певних **компетентностей учнів:**

- **пізнавальної:** ознайомлення з певними поняттями; уміння оперувати набутими знаннями, сформованими навичками; використовувати їх у практичному житті;

- **інформаційної:** уміння добувати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел (художня література, довідкова література, словники, мапи, атласи, енциклопедії, засоби масової інформації, Інтернет тощо);

- **соціальної:** уміння робити вибір; приймати рішення; брати на себе відповідальність; безконтрольно співіснувати; працювати в групах, у колективі; розв'язувати проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

- **особистісної:** розвиток індивідуальних здібностей, здатність до рефлексії, до критичного та самостійного мовлення;

- **полікультурної:** забезпечення розширення кругозору та підвищення культурного рівня учнів через культуру мовлення, формування світоглядних та загальнолюдських цінностей;

- **комунікативної**: уміння спілкуватися усно, письмово рідною мовою, уміння презентувати результат своєї діяльності, стимулювання критичного ставлення до себе.

Отже, дослідження говірки рідного села має неабияке значення, насамперед, для розвитку особистості кожної дитини. Адже внаслідок такої роботи школярі мають змогу усвідомити, що українська мова – це велика річка, а говірки – це її потічки, які впадають у неї, поповнюють її своїми словами-діалектами. І треба однаково любити, як унормовану українську мову, так і її діалекти, бо це слова з мови наших батьків, односельчан; вони є рідними, їх люблять, як батька, матір, Україну. Тож не можна глузувати з говірок чи зверхньо до них ставитися, їх необхідно вивчати, записувати. І це можуть зробити саме учні й учителі під час ось таких експедицій. Така дослідницька робота допомагає пробудити почуття національної гідності, гордості за свою мову, свій народ, який не забуває рідної мови, любить її, береже для наступних поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говірки Чорнобильської зони: Тексти. – К.: Довіра, 1996. – С. 8-9.
2. Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 256 с.
3. Сватівщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій. – Луганськ: Осіріс, 1998. – 128 с.
4. Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій. – Луганськ: Шлях, 2000. – 128 с.
5. Українські східнослобожанські говірки: сучасні діалектні тексти : навч. посіб. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 424 с.

*Надія ДЗЕМБАК,
головний спеціаліст з дошкільної освіти
Красноармійського управління освіти*

*Галина ЗАСИПКА,
вихователь-методист
Красноармійського дошкільного навчального закладу №11*

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ СВЯТ, ТРАДИЦІЙ ТА ОБРЯДІВ

В.О.Сухомлинський образно називав рідну мову «невмирущим джерелом», з якого дитина черпає перші уявлення про свою родину, Батьківщину, своє село і місто, про весь свій край. І ми, сучасні педагоги підтримуємо ідею народності виховання, яку відстоювали видатні українські вчені-педагоги К.Д.Ушинський та С.Ф.Русова. Погоджуємось з таким твердженням: «Вивчення української мови в дошкільних навчальних закладах національних спільнот передбачає залучення дітей інших національностей, які є громадянами України, до оволодіння українською мовою як державною на рівні вільного спілкування з іншими дітьми і дорослими, виховання інтересу та позитивного ставлення до української мови» [1, с. 9].

Оскільки рідна мова є найважливішим, найбагатшим і найміцнішим зв'язком між минулим, нинішнім і майбутнім поколіннями народу, у дошкільному закладі № 11 м. Красноармійська ми приділяємо особливу увагу проблемам опанування дітьми української мови.

У нашому дитячому садку навчання дітей української мови починається з раннього віку, спираючись на материнську мову кожної дитини. Одним з ефективних засобів для включення малят в активну україномовну діяльність безперечно є використання у повсякденному спілкуванні невеличких за обсягом фольклорних творів (забавлянок, утішок, примовок), обігрування народних дитячих пісеньок, закличок, коротеньких казочок,

жартівливих віршиків. Народні віршовані тексти, що супроводжують навчання найменших дітей ходити, їсти, вмиватися, одягатися, танцювати легко запам'ятовуються. У поєднанні з діями рідне слово створює у дитини позитивний емоційний настрій, стимулює малюка до активної діяльності, невимушено навчає, розвиває, виховує. Водночас словник дитини збагачується образними виразами рідної мови. Визначивши кількісний та якісний склад словникового запасу дитини, сформованого в умовах сім'ї (за анкетною, запропонованою О.Громовою (інститут колекційної педагогіки російської Академії освіти), вихователі працюють над збагаченням дитячого лексикону відповідними українськими словами, а також вчать малят будувати найпростіші висловлювання. Безпосереднє спілкування українською з дорослими протягом дня підсвідомо формує граматично правильне українське мовлення дітей раннього віку.

Мовленнєві завдання інтегруємо в усі види дитячої діяльності. Протягом тижня мовленнєва робота проводиться у межах понятійно-лексичного поля, сформованого відповідно до теми у вигляді «карти розумових дій». Кожна карта містить, крім інших, народознавчий компонент. Тобто, ми поповнюємо словник дітей словами, які вживали українці вдавнину, образними висловами, різними фольклорними творами, що сприяють формуванню чуття мови, особливого колориту, мелодики.

Дана робота відбувається поетапно згідно з методичними рекомендаціями Н.В.Гавриш, що передбачають різноманітні мовленнєві методи й прийоми: бесіди, полілоги, запитання-відповіді, складання словосполучень, речень; вправи на промовляння слів, фраз, чистомовок, коротеньких віршів, текстів з руховим супроводом; загадування загадок, лексико-граматичні вправи, коментування дій, презентація результатів діяльності. Спираючись на рекомендації програми «Я у Світі» щодо впровадження у практику компетентісної парадигми та цілісного підходу до освіти дошкільнят, основуємо кожне макрозаняття на цікавій продуктивній діяльності, яка дає можливість для проявів різноманітних форм активності, серед яких мовленнєва є домінуючою. Націлюємо вихователів на організацію такої продуктив-

вної діяльності, яка потребує «... індивідуальних зусиль кожного без винятку, проте час, тривалість, обсяг зусиль, які вкладає дитина у цю роботу, більшою мірою залежать від неї самої» [8, с. 129].

Одним з важливих напрямків розвитку мовлення дошкільнят є народознавство. Ознайомлення дошкільнят з культурою українського народу суттєво впливає на формування їхнього мовлення, його неповторного національного колориту.

Щоб залучити до народознавчої роботи батьків, які є найпершими партнерами педагогів у вихованні дітей, дбаємо про збагачення їхніх знань про історію, географію, етнографію і традиції українського народу. Так, на зборах батьківського клубу «Родинне сонцеколо» знайомимо з такими народознавчими поняттями, як родинний уклад українців, звичаї, ustalені норми людського співжиття, народний світогляд, специфіка національної обрядовості. У ході батьківських конференцій відбувається взаємообмін досвідом сімей щодо застосування української народної сімейної етики у родинних стосунках; традиціями вшанування предків, знання родоводу; різними підходами до проведення сімейних свят тощо. Такі заходи є надзвичайно корисними як для пізнання національного духу народу, так і для вдосконалення українського мовлення педагогів і батьків, яке здатне за висловом В.О.Сухомлинського «...піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні джерела любові до своїх предків». Систематична, цікава за формою проведення інформаційно-просвітницька робота з батьками дає свої прогресивні плоди. Так у індивідуальних щоденниках розвитку дітей кожна родина, окрім батьківського твору про сімейні цінності, устрій та уподобання, зазвичай, презентує також свій родовід.

Надзвичайно важливими для формування інтересу дітей до свого роду, родичів, та опанування української мови є різноманітні заняття за участі батьків, бабусь, дідусів, братів і сестричок. Цікава спільна діяльність, жваве спілкування допомагають дітям відчути радість єднання з рідними та іншими дорос-

лими людьми, знайомлять з ремеслами, якими займались прародичі (вишивання, плетіння, вироби з глини, обробка дерева, приготування українських народних страв), виховують почуття поваги до оточуючих людей, гордість за людські умілі руки. Під час таких занять діти чують чимало народних прислів'їв, оповідок, грають у народні ігри, співають усі разом прості і задушевні народні пісні, вигадують свої власні загадки, казки, складають візерунки за аналогією до тих, які бачать на старовинних глечиках, рушниках. Простота, щирість, загальний інтерес таких зустрічей є запорукою успіху кожного їх учасника, стимулом для вияву таких природних національних рис характеру українців як гостинність, доброта, щедрість, мудрість, добре почуття гумору.

Відповідно до календарної сезонності в дитячому садку проводимо свята і розваги, що містять народні обряди, пісні, танці, ігри: «Свято першого жайворонка», «Весняночка», «Свято зеленого лісу». Щорічно закінчується веселим «Святом врожаю» наша дитсадівська робота на городі та в саду. До свят історичної або релігійної тематики проводимо напередодні відповідну підготовчу роботу (вивчаємо колядки перед Різдвом, малюємо писанки перед Великоднем, вчимо віршики-звертання до Святого Миколая). Після святкування вдома, проводимо виховні заходи для посилення переживань дітей, повторного відчуття святковості подій – це різдвяний вертеп (у виконанні батьків або старших школярів), фестиваль колядок, виставка писанок.

У результаті діяльності міського експериментального майданчика з проблеми «Методологічні та педагогічні основи наступності між дитячим садком і школою в процесі опанування дітьми державної мови» створена система співпраці з вчителями і учнями початкової школи, яка сприяє глибокому оволодінню дошкільнятами культурою української мови. На основі глибокого вивчення Державних стандартів дошкільної та початкової освіти, систематичного взаємообміну прогресивним педагогічним досвідом виробили єдину освітню стратегію щодо створення умов для навчання українського мовлення та комфортного

переходу дітей з дитячого садка до школи та успішного подальшого навчання.

Особливо сприяли згуртуванню педколективів нашого дошкільного закладу та ЗОШ № 6 змістовні та цікаві за формою, спільні організаційно-методичні заходи (аукціон педагогічних ідей, вечір української поезії, педагогічний турнір «Плекаймо мову українську»). Сучасні інтерактивні підходи перетворили ці заходи на захоплюючі, ігрові інтелект-шоу, що дали змогу не лише показати рівень мовленнєвої компетентності педагогів, але й проявити творчість у таких конкурсах як: «Кодування українських казок», «Що ми маємо не скажемо, а яке воно – розкажемо»; складання концептуальних карт «Формуємо понятійно-лексичне поле».

Практикуємо проведення народознавчих свят та розваг за участі дошкільнят, молодших школярів, педагогів садка і школи («Українська гуморина», Свято української пісні, «В гостях у майстрів», «Осіннє частування», «Кулінарний вернісаж»). Корпоративні заходи вибудовуємо структурно так, щоб усі учасники (а особливо, дошкільники) були активними від початку й до кінця. Для цього підготовча робота проводиться в індивідуально-груповій формі, що забезпечує для малечі багато цікавих несподіванок, експромтів, творчих завдань. На народному святі нікому не буває сумно або нецікаво. Все, з чого складається свято, збуджує позитивні емоції, бажання діяти разом з іншими, проявляти особисту ініціативу, дає можливість реалізувати кожній дитині свій творчий потенціал.

Отже, позитивний результат п'ятирічної роботи експериментального майданчика є очевидним – значно покращилась якість україномовної підготовки дошкільнят. Наші випускники мають хороший рівень аудіювання та достатній україномовний лексичний запас. У них сформовані навички словотворення, граматичної структуризації, верифікації фраз та речень. Діти гармонійно почуваються та діють в умовах українського мовного режиму, що свідчить про засвоєння ними розмовної літературної української мови. Вони підтримують розмову, включаються у діалоги та полілоги, грають у ігри з україномовним супро-

водом, інсценують знайомі казки тощо. Дошкільнята обізнані з минулим українського народу, його культурою, вони намагаються власноруч вишивати, розмальовувати писанки, придумувати візерунки для оздоблення іграшок, ляльок, декорацій для театральних вистав, свят та розваг. А найбільші сплески радості викликають у малят народні пісні, танці та ігри, коріння яких сягають глибоко в минуле рідної землі, а гілки торкаються майбутнього, безкінечного як небо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – Київ, 2012
2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика. – К.: Вища школа, 2007
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. – К.: Вища освіта, 2002
4. Гавриш Н.В. Сучасне заняття в дошкільному закладі. – Луганськ: Альма-матер, 2007
5. Гавриш Н.В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. – Луганськ: Альма-матер, 2004
6. Закон України «Про дошкільну освіту». – Київ, 2001
7. Закон про українську мову як державна. – Київ, 1993
8. Методичні аспекти реалізації базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». – К.: Світич, 2009

Л.В. КОРОЛЬОВА,

*методист відділу української мови та літератури
Донецького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти*

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Нині значна увага приділяється методам проектного навчання із застосуванням комп'ютерних програм, які реалізують діяльнісний підхід до навчання. Засобами реалізації зазначеного підходу слугують комплекси програмно-апаратних засобів (комп'ютер, мультимедійний проектор, сенсорна дошка, web-камера, графічний планшет тощо), за допомогою яких організують навчально-пізнавальну діяльність шляхом інтерактивного навчання.

Сучасні методи навчання потребують відповідних засобів їх реалізації. Обов'язковою складовою навчального середовища є сучасні інтерактивні засоби навчання.

Сьогодні метод проектів вважається одним із перспективних видів навчання, тому що він створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Учні набувають досвіду вирішення реальних проблем з огляду на майбутнє самостійне життя, які проектують у навчанні.

Німецький педагог А. Флітнер характеризує проектну діяльність як навчальний процес, у якому обов'язково беруть участь розум, серце і руки ("Lernen mit Kopf, Herz und Hand"), тобто осмислення самостійно набутої інформації здійснюється через призму особистісного відношення до неї і оцінку результатів у кінцевому продукті.

Методи проектного навчання захоплюють учнів, пробуджують у них інтерес та стимулюють мотивацію, навчають самостійності в розумовій діяльності.

Отже, інтерактивні засоби проектної технології набули широкого використання у педагогічній діяльності. Застосування новітніх інформаційних технологій в навчальному процесі зу-

мовлено з одного боку, необхідністю підготувати учня до його майбутнього робочого місця, а з іншого – необхідністю більш ефективно її передачі знань, що має на меті підвищення рівня якості інформаційної компетентності та компетенції майбутнього фахівця.

Використання методу проектів на уроках української мови спрямоване на активізацію пізнавальних інтересів учнів; розвиток творчих здібностей, умінь застосовувати знання на практиці; формування критичного мислення школярів. Ефективність застосування методу проектів на уроках української мови залежить від багатьох факторів: місце уроку в темі, загальний рівень підготовки учнів, їхнє ставлення до творчих завдань, психологічний клімат у класі, майстерність учителя, чіткість питань, мети, інструкції.

Метод проектів є одним із пріоритетних способів, оскільки:

- процес навчання базується на основі створення учнями власних освітніх продуктів й оволодінні досвідом продуктивної діяльності;

- провідний принцип організації навчання – співробітництво, що дозволяє створити умови для активної спільної діяльності всіх учасників навчального процесу, розширити коло спілкування, удосконалити комунікативні навички, розвинути здатність виконувати соціальні ролі: лідера, виконавця;

- у його основу покладено дослідницько-пошуковий метод, який сприяє розвитку умінь та навичок самостійно здобувати знання, аналізувати, робити висновки тощо.

Найчастіше на уроках української мови використовуються творчі проекти, участь у яких допомагає школярам висловити особистісне ставлення до того чи іншого явища, реалізувати свої творчі та інтелектуальні здібності.

Організуючи проектну діяльність учнів, учитель повинен дотримуватися певного алгоритму дій. Учитель знайомить учнів з кожним проектом, коротко пояснює завдання (як варіант його можна розписати в інструкціях). Коли учні познайомилися з проектами, вони повинні обрати один та об'єднатися в групи. У ході публічної презентації результатів роботи у проекті

відбувається колективне обговорення після якого учні оцінюють свої дії.

Чого і як навчився?

Що, на твій погляд, можна зробити інакше? Яких умінь і навичок набув?

Чого навчився під час групової роботи? Які, на твій погляд, недоліки в

груповій роботі?

Що вдалося найкраще?

Установлено, що використання проектної технології у навчальному процесі:

- дозволяє покращити рівень засвоєння навчального матеріалу;

- підвищує професійну компетентність і вільну орієнтацію у сфері інформаційних технологій, гнучкість та адаптацію мислення;

- сприяє активізації пізнавального інтересу учнів до матеріалу, що вивчається;

- спонукає до більш ефективного процесу формування знань, умінь та навичок на уроках української мови та літератури.

Інтерактивні засоби орієнтовані не тільки на потреби та специфіку навчального процесу, а й на розвиток особистості, в тому числі і на творчий розвиток учнів.

Аспекти формування проектної культури школярів можна представити у вигляді моделі учбово-інформаційного середовища проектування. В основі побудованої моделі знаходяться два блоки, які і забезпечують виконання проекту: структурно-змістовний і організаційно-процесуальний блоки [16, с. 18]. Подібне середовище робить доступним увесь вигляд інформаційного забезпечення, використовуваний у навчальному процесі, у тому числі і розроблені раніше навчально-методичні і науково-дослідні розробки самих школярів і викладачів, що дозволяє забезпечити активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів в процесі оволодіння ними основами проектування.

Структурно-змістовий блок спрямований на вироблення у школярів системного підходу до проектування. Сприяє оволодінню спеціальними методами рішення творчих завдань: методи інтуїтивного пошуку рішень, метод евристичних прийомів,

метод морфологічного ящика, метод фокальних об'єктів, метод гірлянди випадковостей і асоціацій, цілі і правила проведення мозкової атаки(прямою, зворотною, подвійною прямою) та ін. Формує необхідні уміння і навички для ефективного проектування: проблематизації, цілепокладання, організації і планування діяльності, самоаналізу і рефлексії, презентації, комунікативності, навички уміння приймати рішення. У основі цього блоку лежать психолого-педагогічні умови.

Організаційно-процесуальний блок сприяє досягненню оптимальних умов для виконання проекту, організації часу школярів, виконанню проекту, доступності довідкової, наукової, методичної літератури, можливості використання комунікаційних засобів, у тому числі й Інтернету.

Структурно-змістовий блок

- Навчально-методичні вказівки до виконання проекту(консультації, рекомендації, рецензії, відгуки);
- Програмне забезпечення(текстовий, графічний редактори, електронні таблиці, застосовні графічні програми);
- Інформаційні ресурси: наукова, довідкова, статистична, соціологічна література;
- Вивчення і оволодіння методів рішення творчих завдань (проблематизація, морфологічний аналіз, метод фокальних об'єктів, гірлянди випадковостей, математичне моделювання);
- Оволодіння методами праці в гурті, презентації.

Організаційно-процесуальний блок

- Вибір теми проекту;
- Уточнення термінів виконання проекту;
- Формування групи проектантів;
- Вибір (призначення) керівників, консультантів, рецензентів проекту;
- Спільне з керівником планування етапів проектування;
- Розклад консультацій, термін презентації проекту;
- Забезпечення матеріально-технічних ресурсів проекту.

Отже, якщо вчитель творчо підійде до організації роботи за методом проектів – запропонує як універсальні, так і ситуативні проекти, чітко складе інструкції для кожної групи з

урахуванням вікових можливостей дітей, знайде потрібні слова, щоб підбадьорити учнів, створити творчу атмосферу, ситуацію успіху, – то результатом стане краще розуміння навчального матеріалу, його аналіз, побудова власних інтерпретацій, розвиток творчих здібностей учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко В. М. Сучасні інформаційні системи і технології. Навчальний посібник / В. М. Антоненко, Ю. В. Ратушна. – К.: КСУМ-ГТ. – 2005. – 131 с.
2. Вікіпедія:Вільна енциклопедія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://ru.wikipedia.org>
3. Гуревич Р. С. Вивчення та методика застосування інтерактивної дошки в навчально-виховному процесі: [інструкція і методичні рекомендації щодо виконання лабораторної роботи з курсу «Мультимедійні засоби навчання»] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, О. А. Сисоєва. – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. – 2010. – 57 с.
4. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях: [навчальний посібник для учнів і слухачів післядипломної освіти] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. – 366 с.
5. Днепров С. А. Эвристический потенциал категории «незнание» / С. А. Днепров // Педагогика. – 1999. – № 1. – С.116-122
6. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / И. Г. Захарова. – М. :Издат. центр «Академия», 2003. – 192 с.
7. Збірник творчих проектів випускників школи молодого творчого педагога/укл. В.Г.Зарицька та ін. – Донецьк: Витоки, 2009.-96 с.
8. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навч.-метод. посібник / За заг. ред. О. М. Коперніка, Г. В. Терещука. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – 212 с.
9. Информатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології [посіб. / за ред. О. І. Пушкаря]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 696 с.
10. Кадемія М. Ю. Інтерактивні засоби навчання : навчально-методичний посібник / М. Ю. Кадемія, О. А. Сисоєва. – Вінниця :ТОВ «ПЛАНЕР», 2010. – 216 с.
11. Козакова Г. О. Інформаційно-програмне забезпечення дистанційної освіти :зарубіжний і вітчизняний досвід / Г. О. Козакова. – К. : ВЦ «Просвіта», 2002. – 230 с.

12. Козакова Г. О. Комп'ютеризовані технології обробки ділової інформації : [навчальний посібник] / Г. О. Козакова; [за ред. В. К. Костюка]. – Київ-Рівне: РДТУ, 2001. – 233 с.
13. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології : підручник. [2-ге вид. / В. А. Баженов, П. Плізунов та ін.]. – К. : Каравела, 2007. – 640 с.
14. Кравченко Т. Використання інтерактивних методик на уроках трудового навчання / Т. Кравченко, О. Коберник // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 2-3.
15. Ліпінська А. В. Технічне забезпечення інформаційної діяльності : [навчальний посібник для дистанційного навчання] / А. В. Ліпінська ; [за ред. акад. М. І. Жалдака]. – К. : Університет «Україна», 2007. – 302 с.
16. Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований збірник / За наук. ред. Єрмакова І. Г. – К. : Департамент, 2003.
17. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: [учебн. пос.] / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. К. Петров; [под ред. Е. С. Полат]. – М.: Издательский центр „Академия”, 1999. – 224с.
18. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат, – М., 2000.
19. Освітні технології: Навч.-метод. посібн. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. За заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К, 2004. – 256 с.
20. Педагогічні технології у безперервній професійній освіті / За заг. ред. Сисоєвої С. О. – К. : Перун, 2001. – 276 с.
21. Перспективні освітні технології: Навчально-методичний посібник/ За ред. Г.С.Сизоненко. – К. : Гопак, 2000.
22. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: [наук.-метод.посібник] / О. Пометун, Л. Пироженко ; [за ред. О. І. Пометун]. – К. :Видавництво : А.С.К., 2004. – 192 с.
23. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1988
24. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г. О. Сиротенко. – Х. : Видав.гр. «Основа», 2003. – 144 с.
25. Смолянинова О. Г. Мультимедиа в образовании: монография / О. Г. Смолянинова; [Краснояр. гос. ун-т]. – Красноярск, 2002. – 300 с.
26. Сучасні інформаційні засоби навчання: навчальний посібник / П. К. Гороль, Р. С. Гуревич, Л. Л. Коношевський, О. В. Шестопалюк. – К.: ОсвітаУкраїни, 2007. – 535 с.

**СТОРІНКАМИ КОНКУРСУ
ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ФІЛОЛОГІВ
«ПЕДАГОГІЧНИЙ Х-ФАКТОР»**

Т.В. ТКАЧУК,

*методист відділу української мови та літератури
Донецького обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти*

**ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНКУРС «Х-ФАКТОР»
ЯК ШЛЯХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ**

У статті розглядаються питання зростання професійної майстерності педагогів через конкурсний рух. Акцентовується увага на принципах роботи філологів у рамках Школи-лабораторії. Особлива увага приділяється сприянню активності вчителів української мови та літератури.

Ключові слова: *школа-лабораторія, безперервна освіта, творчість, креативність, конкурс, перемога, майстерність, технології.*

Сучасний етап розвитку характеризується інтенсивними пошуками нового в теорії і практиці навчання і виховання, активним упровадженням інноваційних освітніх технологій, оригінальних педагогічних ідей, моделей тощо. Як наслідок, змінюється зміст освіти, що призводить до новоутворень у цілісній системі навчання й виховання.

Школа-лабораторія при Донецькому облІППО – одна із інноваційних моделей дисемінації перспективного педагогічного досвіду педагогічних працівників, модульно-продлонгована система неперервного навчання педагогів протягом міжзастаційного періоду. Така система надає можливість розробляти слухачам власну освітню професійну траєкторію.

Безперервна освіта є фактором формування, розвитку й постійного збагачення сукупної культури педагога, адекватна специфіці педагогічної діяльності, ролі й місцю особистості осві-

тянина-дослідника в педагогічному процесі, що передбачає постійне збагачення професійно-значущих дослідницьких якостей.

Американський публіцист та суспільний діяч Г. Бігер говорив: «Перемоги, які досягаються легко, недорого коштують. Лише тими з них можна пишатися, які є результатом наполегливої боротьби». Робота в обласній школі-лабораторії «Урок української мови та літератури в координатах сучасності» сприяла стимулюванню активності учасників: від одного етапу до іншого вчителі індивідуально та групами долали труднощі, перемагали себе, вчилися один в одного, вибудовували шлях до перемоги.

Поетапна діяльність учителів під час навчання стимулювала фахівців до участі в майстер-класі «Етична культура ділової комунікації старшокласників», у дебрифінгу «Культура ораторського мовлення як складова професійної майстерності вчителя-філолога», у науково-практичних семінарах та тренінгах тощо. При тому самоосвітня діяльність була підпорядкована виконанню певних науково-методичних завдань, зорієнтованих на пошук власного педагогічного стилю, реалізації авторської ідеї, представлення новизни досвіду, технологічних складових уроку при підготовці до майстер класів. Протягом заочного етапу вчителі продемонстрували власні вміння щодо підготовки творів-есе «Сучасний урок».

Нагадуємо, що есе́, есе́й (фр. *essai* – «спроба», «начерк») – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості. Хоча художні тексти в стилі есе відомі з часів античності, появу цього жанру пов'язують з ім'ям Мішеля Монтеня, який з 1572 року й до кінця життя працював над своїм найбільшим літературним твором, що мав назву «*Essai*».

На думку О. Жолковського, слово «есе» походить від латинського *exagium* – «ваги», «зважування», який у свою чергу йде до латинського дієслова *exigo* – «оцінювати», «вимірювати», «обмірковувати».

Визначальними рисами есе, як правило, є незначний обсяг, конкретна тема, дана в підкреслено вільному, суб'єк-

тивному її тлумаченні, вільна композиція, парадоксальна манера мислення. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось.

Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, у яких на перший план виступає особистість автора. Пограничними жанрами для есе є поезія в прозі та науковий нарис або філософський трактат.

Під час мовно-літературного турніру конкурсантки мали змогу висловити власні думки, викладені попередньо на папері.

Есе, надані слухачами Школи-лабораторії, сповнені оригінальних думок щодо системи освіти ХХІ століття, підходів до сучасного уроку, ролі вчителя та учнів. Наприклад, Годун Г.Ю., учитель Донецької ЗОШ №117, написала: «Урок – це райдуга, веселка, що підтримує пізнавальний вогник інтересу, на ньому кожен учень повинен відчувати радість творчості, побачити в красі світу доброту і сердечність, духовне благородство і на основі цього відкрити прекрасне в собі».

Дробязко Ю.В., учитель української мови та літератури Димитровської української гімназії, зазначила: «За роки роботи в школі я зрозуміла, що на особистість учня не можна «давяти» авторитетом, «закутувати» кожного в однакові рамки – «Зроби», «Повинен», «Зобов'язаний». Під час сучасного уроку, на мій погляд, повинні звучати такі словосполучення: «Як ти вважаєш?», «А чому так сталося?», «Запропонуй свою точку зору», «Які шляхи вирішення можна запропонувати?», «А що буде, якщо...», «Допоможи однокласнику» або «Запропонуй своє розв'язання».

А Савенко Л.М., учитель Авдіївської ЗОШ №7, вважає, що аби вчити дітей, педагог повинен вчитися сам. Повсякчас. Із дня на день. Із року в рік.

І, мабуть, кожний приєднається до слів Тимофєєвої І.М., учителя української мови та літератури Макіївської ЗОШ №22: «Сучасний урок важко уявити без широкого використання ілюстративно-демонстраційного матеріалу, дослідно-пошукової роботи, проектної діяльності...». На думку педагога, сучасний урок – це крок до дозрівання інтелекту учня, цеглини в основі

чарівного будинку на ім'я Розвиток і Знання, без яких неможлива розумна, діяльна Людина – Творець.

Участь у мовно-літературному турнірі стала останнім і в той же час одним з вирішальних звітних етапів роботи Школи-лабораторії. Одночасно – відбірковим. Перемога в турнірі, а також бали, набрані вчителями протягом очного й заочного етапів, дали право 50% учасників Школи-лабораторії вийти на конкурс «Педагогічний «X-фактор», а саме: Юхименко Оксані Володимирівні, Держинська загальноосвітня школа №7, Серовій Вікторії Володимирівні, Сіверська загальноосвітня школа №3 Артемівського району, Телли Тетяні Василівні, Роздольненська загальноосвітня школа Великоновосілівського району, Фесенко Вікторії Вікторівні, Макіївська загальноосвітня школа №86, Тимофесвій Ірині Миколаївні, Макіївська загальноосвітня школа №22, Желновач Вікторії Сергіївні, Слов'янська загальноосвітня школа №1, Годун Ганні Юріївні, Донецька загальноосвітня школа №117, Сурковій Наталі Олександрівні, Донецька загальноосвітня школа №71, Савенко Ларисі Михайлівні, Авдіївська загальноосвітня школа №7, Гапчук Тетяні Вікторівні, Авдіївська загальноосвітня школа №5,

Новіковій Наталії Сергіївні, Донецька загальноосвітня школа №20, Поливоді Тетяні Василівні, Старобешівська загальноосвітня школа I-III ступенів Старобешівського району, Галушці Тетяні Вікторівні, Сніжнянська загальноосвітня школа №8, Бондаревій Олені Олександрівні, Горлівський НВК «ЗОШ №12 – багатoproфільний ліцей», Янченко Олені Володимирівні, Горлівська загальноосвітня школа №3, Галізній Світлані Олександрівні, Торезька загальноосвітня школа №18, Мелешко Лідії Валеріївні, Донецька загальноосвітня школа №115, Ільченко Аді Олександрівні, Донецька загальноосвітня школа №30.

Обласний конкурс «Педагогічний «X-фактор» розглядаємо як нетрадиційну форму завершення роботи обласної очно-заочної школи-лабораторії «Урок у координатах сучасності». Конкурс зорієнтований на сприяння розвитку оновлення системи неперервної освіти педагогів, підвищення престижу учительської професії, стимулювання творчості фахівців, сприяння вирішенню таких проблем, як популяризація кращих досягнень і професійної майстерності вчителів української мови та літера-

тури загальноосвітніх навчальних закладів Донецької області, виявлення творчих ініціатив учителів, які успішно працюють в умовах модернізації освіти, виявляють високий рівень професійної компетентності та методичної культури, мають певний творчий доробок, налаштовані на комунікацію та обмін авторським практичним досвідом тощо.

Учасниці конкурсу продемонстрували свої таланти, знання через участь у таких змаганнях: «Візитка» (команди оголошують назву команди, девіз, стрижневу ідею), бліц-турнір «Інтелектуальна розминка», «Презентація досвіду», «Я – літературний герой».

П'ятіркою найсильніших було проведено майстер-класи. За результатами останнього було визнано переможців. Отже, дипломами було нагороджено:

I ступеня

Бондареву О.О., учителя української мови і літератури Горлівського НВК «ЗОШ №12 – багатoproфільний лицей» Горлівської міської ради;

II ступеня

Желновач В.С., учителя української мови і літератури Слов'янської загальноосвітньої школи №1 Слов'янської міської ради; Савенко Л.М., учителя української мови і літератури Авдіївської загальноосвітньої школи №7 Авдіївської міської ради;

III ступеня

Янченко О.В., учителя української мови і літератури Горлівської загальноосвітньої школи №3 Горлівської міської ради; Фесенко В.В., учителя української мови і літератури Макіївської загальноосвітньої школи №86 Макіївської міської ради.

Висновок. У цілому, щоб здобути перемогу в професійному конкурсі, педагоги пройшли такі етапи: передкастинг, власне кастинг, візит до суддів.

Отже, проведення другого очного етапу школи-лабораторії – це підсумок напруженої самостійної та групової діяльності учасників та своєрідний творчий звіт.

Таким чином, організовуючи інноваційний процес підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури,

передбачаємо неперервний розвиток творчого потенціалу педагогів, професійних знань, формування педагогічних умінь, які забезпечують оволодіння новими методами й формами навчання та виховання.

Інноваційні форми роботи з педагогічними кадрами Донецької області сприяють виходу вчителів-філологів за межі традиційних, сталих підходів до навчання, розвитку дивергентного мислення, саморозвитку й самовихованню, професійної майстерності; вони надають можливість працівникам методичних служб усіх рівнів побачити потенціал щодо подальшої участі в конкурсі «Учитель року».

ЛІТЕРАТУРА

1. Казанжи О.В. Формування творчої особистості вчителя. URL:<http://www.psyh.kiev.ua>

2. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія): навчальний посібник. – К.: Освіта України, 2009. – 464 с.

3. Педагогічний X-фактор. Урок у координатах сучасності: матеріали обласного конкурсу професійної майстерності. Номінація «Українська мова та література». – Уклад. Харахоріна Т.О., Ткачук Т.В., Корольова Л.В., Домашенко І.В./ За ред. Соловійова Ю.І., Чернишова О.І. – Донецьк: Витоки, 2013. – 216 с.

4. Приходченко К.І. Творчий потенціал учителя як основа його педагогічної майстерності: навчальний посібник. – Донецьк: ДУІШІ, 2011. – 180 с.

5. Сидоренко В.В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти. – Донецьк: Каштан, 2012. – 492 с.

6. Українська мова вчора, сьогодні і завтра в Україні та світі (до Дня української писемності та мови). Матеріали обласної науково-практичної конференції 7 листопада 2013 року. – Донецьк: Витоки, 2014. – 334 с.

7. Учитель Донеччини: творчість та конкурентоздатність. Матеріали переможців обласного етапу Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2013». – Донецьк: Витоки, 2013. – 202 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%81%D0%B5>

2. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/innovatsiini-formi-roboti---z-pedagogichnimi-kadra.html>

І.М. ТИМОФЄЄВА,
учитель української мови та літератури
Макіївської ЗОШ №22

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглядаються питання формування творчої особистості на уроках української мови та літератури в ЗНЗ Донецької області. Особлива увага приділяється використанню інноваційних технологій на уроках української мови та літератури.

Ключові слова: *творчість, креативність, атмосфера творчості, інноваційні технології, проектне навчання.*

У сучасному світі, в умовах соціально-культурного розвитку суспільства, нові вимоги до компетентності учнів зумовлюють необхідність інноваційних підходів до освіти, осучаснення її змісту з урахуванням традицій минулого, естетичного і культурного розвитку особистості. В Україні триває пошук шляхів якісної підготовки школярів до життя, здійснюється пошук нових підходів, технологій у процесі навчання.

Креативність думки досягається включенням у роботу творчої уяви – інтуїції, що стимулює подальшу роботу свідомості і дозволяє прогнозувати наступні дії.

Креативні уміння учнів формуються завдяки цілеспрямованій системі навчання за допомогою спеціальної методики, що побудована з урахуванням індивідуальних особливостей учнів та їх здатності до творчості. Найбільший вплив на формування креативних умінь школярів та розвитку їх творчих здібностей надають організаційно-педагогічні умови, а саме: застосування ефективних технологій, методів навчання, використання прогресивних організаційних форм навчально-пізнавальної роботи.

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і ви-

користання нових ідей, задумів, підходів та рішень. Це людина, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, вмінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення.

Головна мета школи – дати можливість виявити й розвинути творчі сили дитини, яка в майбутньому має бути успішною. Нова школа – школа творчості та успіху.

Завдання вчителя – створити умови для утвердження атмосфери творчості, допомогти учневі знайти себе в житті, а навчально-виховну діяльність спрямовувати на створення такої системи співпраці, головна мета якої – максимальний розвиток творчих здібностей дитини.

У книзі «Сто порад учителю» В. Сухомлинський зауважив: «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...»

Яким же чином можна сформувати й розвивати творчий потенціал учнів? Шлях до розвитку творчого мислення можна розкласти на кілька етапів:

Надзвичайно важливо навчити дитину спостерігати, бо чим більше матеріалу дає пам'ять, тим більше можливостей відкривається для комбінаційної роботи фантазії, тож, щоб створити новий образ, треба «оживити» в пам'яті сприйняті в минулому враження.

Розвивати творчий потенціал можна по-різному. Окремі учні (обдаровані) переважно самостійно тренують свої задатки, але для розвитку творчого потенціалу більшості школярів важливою є саме роль учителя.

Найефективнішим засобом досягнення мети є інноваційні технології навчання. Інноваційний підхід забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, створює ситуацію успіху, сприяє повноцінній діяльності кожної дитини.

Вважаю, що сучасному педагогові необхідно вибрати те "зерно", що дасть змогу створити свою міні-методику. А у творчого вчителя й учні прагнутимуть до творчості.

У своїй педагогічній практиці використовую такі сучасні технології навчання:

- проектне навчання;
- інтерактивне;
- особистісно орієнтоване.

Незважаючи на розмаїття нововведень, основною формою організації навчальної діяльності залишається урок. Сучасний урок – це урок демократичний. Для такого уроку характерними ознаками є:

- підготовка не мовознавців-теоретиків, а гуманних освічених людей;
- навчання не словом, а справою;
- проведення його не для учнів, а разом з ними;
- спрямовування діяльності не на клас в цілому, а на особистість кожного учня;
- забезпечення повного засвоєння навчального матеріалу на уроці.

Упровадження інтерактивних технологій не самоціль, а засіб порозуміння: зняти з душі дитини почуття страху, зробити її розкутою, нав'язати впевненість у своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібності до творчості.

Особливо ефективним є поєднання впровадження ІКТ з інтерактивними методами та прийомами навчання: "Мікрофон", "Незакінчені речення", "Мозковий штурм", метод «Прес», "Дерево рішень", «Сенкан» та ін. Організуючи роботу учнів у парах, кожен виконує конкретне навчальне завдання: однакове для всіх груп чи різне. При цьому можна передбачити не лише спільну роботу в одній групі, а й міжгрупову взаємодію.

Часто використовую такі прийоми роботи в парах як «Взаємоінтерв'ю», «Ти мені – я тобі», «Взаємоперевірка». Дієвим є використання різноманітних вправ: кросворди, ребуси, загадки, лінгвістичні ігри, написання творів-мініатюр (особливо учням подобається писати твори-перевтілення типу «Я – портфель», «Я – промінчик сонця» та ін.).

Серед багатьох методів роботи, які розвивають креативність та стимулюють інтерес учнів до нових знань, застосовують метод проектів, в основі якого лежить дослідження певної проблеми, що передбачає високий рівень творчої активності учнів. Адже відбувається відхід від традиційної форми уроку, надається свобода у виборі теми, методів, форм роботи. Учні усвідомлюють велику відповідальність: уникнути штучності, продумати проект так, щоб самим учасникам було цікаво щоразу шукати нову форму, уникаючи готових, заздалегідь спрацьованих кліше.

Теми для проектів, що виконували учні, обиралися ними виключно за бажанням. Тобто опрацьовувався матеріал, який викликав в учнів зацікавлення. З учнями 5 класу ми презентували проект «Твір-опис тварини»; учні 6 класу працюють над проектом «Частини мови», у 8 класі – «Твір-опис місцевості», в 11 класі – «Написання переказу із творчим завданням» тощо. Діти оформлюють результати роботи у вигляді мультимедійних презентацій, повідомлень, доповідей, публікацій, буклетів.

До того ж, часто використовують власні мультимедійні презентації на уроках мови та літератури. Це викликає живий інтерес в учнів, покращує процес засвоєння матеріалу, унаочнює пізнання, сприяє розвитку їх творчого потенціалу.

Учні 11 класу працюють над довготривалими проектами, створенням навчально-пізнавального портфоліо "Мої досягнення". На початку роботи учні отримали таку настанову:

«Не бійтесь експериментувати, говоріть про свої досягнення».

Ця робота захоплює учнів настільки, що вони починають змагатися між собою, придумувати нове наповнення для портфоліо: оформлюють презентації, складають вірші, зберігають виконані роботи для спільного проекту, літературних досліджень, намагаються показати більш вдалі роботи. Почався такий бажаний для кожного вчителя процес творчого самовираження.

Висновок. Розроблена система приносить свої результати: зростає активність учнів у навчально-виховному процесі, інтерес до української мови та літератури. Більша частина учнів демонструє готовність до участі у творчих ініціативах.

Підвищується не тільки рівень навчальних досягнень учнів, а й розуміння особистих потреб на підставі самоаналізу, самопізнання, самообліку сильних та слабких сторін своєї діяльності. Учні пропонують одразу декілька варіантів вирішення проблеми, що стоїть перед ними, ставлять творчі цілі, висувають гіпотези.

За останні роки учні стали призерами в таких конкурсах:

- Міський етап Всеукраїнського конкурсу шкільних творів «Безсмертний подвиг українського народу» у номінації «Література» 2010 р. (Говор А., 11 кл. – I місце)

- 2. Міжнародний конкурс ім. Петра Яцика ,2009-2012 н.р., (шкільний рівень – 7 учнів), (Міський рівень – 5 учнів – 4 (Гужва А., 7 кл. – I місце, Діденко Х., – 9 кл. –II місце; Сидякіна Т., – II місце, Говор А., 11 кл. – I місце)

- «Відгук на сучасну дитячу прозу», 2009-2010 н.р. (шкільний рівень – 5 учнів), Міський рівень – 1 учень. (Рикса К., 5 кл. – I місце)

- Міжнародний мовно-літературний конкурс ім. Тараса Шевченка, 2009-2013 н.р. (шкільний рівень – 8 учнів), (міський рівень – 4 учні). Із них переможців (Кабанова Є. 5 кл. – I місце, Діденко Х. 10 кл. – II місце; Руса ненко В. 11 кл. – I місце; Маслякова Д. 9 кл. – II місце).

Учитель має особисті досягнення:

- 2010 р. – лауреат I міської акції “Макіївчанка року” в номінації “ За внесок у просвітницьку та наукову діяльність” ;

- 2010 р. – переможець міського конкурсу відеоуроків “Компетентнісне навчання”;

- 2011 – участь у XI Всеукраїнському конкурсі «Панорама творчих уроків»;

- 2012 – участь у обласній науково-практичній конференції до Дня української писемності і мови;

- 2013 – лауреат обласного конкурсу «Х-фактор».

ЛІТЕРАТУРА

1. Галіцина Л. Крила для мрії: Літературний практикум. 9 – 11 класи – К.: Шкільний світ, 2008. – 112 с.
2. Тільки творчо, інакше навіщо... Молоді педагоги Донеччини про свій шлях до професійної творчості: Збірник есе, новел, нарисів, оповідань, статей, віршів. – Донецьк: Витоки, 2007. – 172 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31843/
2. http://skviravo.ucoz.ru/obdarobani/porady_ped_pracivnyku44.pdf

Т.В. ПОЛИВОДА,

*учитель української мови та літератури
Роздольненської ЗОШ Великоновосілківського району*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРА

У статті автор розкриває власну технологію щодо забезпечення умов для розвитку творчої особистості дитини. Учитель показує, яким чином сприяє позитивній мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потребі в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні. Педагог ділиться досвідом стосовно забезпечення особистісно орієнтованої моделі навчання; розширення інформаційних потоків при використанні Інтернету.

Ключові слова: інтеграція, доктрина, інновації, індивідуалізація навчання, критичне мислення, ІКТ, ІКТ-компетентності, мультимедіа.

Сьогодні, в умовах демократизації та європейської інтеграції національної освіти вчителі шукають найкращі методи й

засоби навчання. Запровадження в навчально-виховний процес шкіл інформаційно-комунікаційних технологій є вимогою часу.

У Національній доктрині розвитку освіти одними з пріоритетних напрямків окреслено:

- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій.

У Концепції мовної освіти 12-річної школи зазначено, що інформаційні освітні технології відкривають небачені раніше перспективи індивідуалізації навчання і підвищення його ефективності, загальноосвітня школа України має здійснити прорив до якісно нової освіти всіх дітей шкільного віку. Це вимагає пріоритетної уваги до навчального змісту і методик, які формують світогляд, ціннісні орієнтації, вміння самостійно вчитися, критично мислити, користуватися комп'ютером, здатність до самопізнання та самореалізації особистості в різних видах творчої діяльності, вміння і навички, необхідні для життєвого і професійного вибору. Саме завдяки цим технологіям учень може організувати власну пізнавальну діяльність на оптимальному рівні, набуває неоціненного досвіду орієнтуватися в неосяжному масиві інформації, що забезпечить необхідну підготовку для життєдіяльності в суспільстві.

Свого часу Жуль Верн передбачив: «Настане день, коли наука випередить фантазію». І ось це відбулося. Аби отримати інформацію, дітям сьогодні не обов'язково сидіти в школі, вони можуть її отримати самостійно в Інтернеті. Тому зараз успіх учнів напряму залежить від якості роботи вчителя, від того, наскільки він здатний вловити дух і потреби часу. Не можна залишатися вчорашніми вчителями завтрашньої школи! Беззаперечно, застосування комп'ютерних технологій напряму відповідає потребам модернізації освіти.

Поняття інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) охоплює не лише комп'ютерні програми, а всі сучасні засоби комунікації: телебачення, мобільні телефони, Інтернет тощо. Питання про те, у якій мірі використовувати ІКТ на уроках, стоїть особливо гостро у вчителя мови та літератури. Адже словес-

ник, перш за все, має справу з мистецтвом слова, працює над розвитком мовлення, залучає учнів до духовності й естетичних цінностей. Урок літератури насамперед повинен дотримуватися читацькоцентричної моделі навчання.

Не дивно, що деякі словесники остерігаються, щоб комп'ютер не витіснив учителя з уроку літератури; щоб яскравість медіатехнологій не затулила роботу зі словом; щоб велика кількість наочного матеріалу не ускладнила завдання вивчення літератури; щоб глибокий аналіз тексту подекуди не підмінявся невинуватими інтерактивними методиками.

«Англійський футуролог Джеймс Мартін так характеризує два типи людей:

- «люди книжки»: отримують інформацію через читання, тому їхня головна риса – достатній обсяг уваги та схильність до аналізу;

- «люди екрана»: цих людей вирізняє швидкість відповіді й прагнення «нового кліка». У процесі спілкування така людина не має терпіння дослухати до кінця, постійно хоче змінити тему розмови і рухатись далі.

Сучасні вчителі навчають дітей, які є «людьми екрана». Тому інформаційно-комунікаційні технології актуальні у навчально-виховному процесі.

У науковій літературі поняття ІКТ-компетентності має різноманітне трактування. Так, П.В. Беспалов визначає дане поняття як інтегральну характеристику особи, що припускає мотивацію до засвоєння відповідних знань, здібність до вирішення задач в навчальній і професійній діяльності за допомогою комп'ютерної техніки і володіння прийомами комп'ютерного мислення. А.А. Єлізаров під ІКТ-компетентністю розуміє сукупність знань, умінь і досвіду діяльності, причому саме наявність такого досвіду є визначальною по відношенню до виконання професійних функцій. О.М. Шилова та М.Б. Лебедева визначають ІКТ-компетентність як здатність індивіда вирішувати навчальні, життєві, професійні задачі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Українськими вченими також було розкрито зміст ключових компетентностей під час застосування інформаційних і комунікаційних технологій (О.В. Овчарук, М.І. Жалдак, Н.В. Мор-

зе та ін.). Вони передбачають здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства.

Ознайомлюючись з досвідом сучасних науковців, з метою пошуку змін в навчання, які б дали якісний результат в показниках навчальних досягнень учнів, почала використовувати інформаційно – комунікаційні технології на уроках та у виховній роботі з учнями. Вважаю, що ІКТ як найбільш ефективний і багатофункціональний засіб, що інтегрує в собі в собі могутні розподілені освітні ресурси, може забезпечити формування і прояв ключових компетентностей учня, насамперед, пізнавальної. Це і спонукало до роботи над проблемою **«Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української мови та літератури як засіб формування когнітивної компетенції школяра»**.

Варто зазначити, що проблемі когнітивної компетенції школярів присвячені дослідження відомих педагогів та методистів, а саме: І. Забродіної, Л. Арістова, Ю. Бабанського, Л. Виготського, І. Якиманської та інших. Серед вітчизняних дослідників: М.Ігнатенко, Л.Мар'яненко, М.Головань, Л.Лісіна. Питанням упровадження ІКТ в навчально-виховний процес М.Жалдак, В.Клочко, Ю.Рамський, М.Головань, Ю.Горшко та інші.

Упровадження інформаційно – комунікаційних технологій має на меті розвинути в учителя нове мислення для відповідного сприйняття програмового матеріалу, уміння вибрати та застосувати методи та прийоми, які сприятимуть розвитку когнітивної компетенції школяра.

Дидактичні можливості комп'ютерних технологій

- Джерело полісенсорної інформації
- Диференційовано організовують навчальний процес
- Контролюють ступінь засвоєння інформації
- Регулюють темп вивчення навчального предмета
- Попереджають помилки
- Дають необхідні коментарі, пояснення
- Забезпечують зворотний зв'язок

Досвід переконує, що комп'ютер сприяє не тільки розвитку самостійності, творчих здібностей учнів, його застосування дозволяє змінити саму технологію надання освітніх послуг, зробити урок більш наочним і цікавим. Комп'ютер забезпечує активізацію діяльності учителя та учнів на уроці, сприяє здійсненню диференціації та індивідуалізації навчання, розвитку спеціальної або загальної обдарованості, формуванню знань, посилює міжпредметні зв'язки. Все це дає можливість покращити якість навчання.

З огляду на запит часу актуальною є проблема опанування комп'ютера учнями та запровадження комп'ютерних технологій у навчальний процес. Комп'ютерні технології, увібравши в себе елементи різних методик (особистісно орієнтованого, розвивального, проектного навчання) надають кожному учневі, спираючись на його інтереси, здібності, особисті цінності й суб'єктивний досвід, можливість самореалізації в пізнавальній та інших видах діяльності, створюють комфортні умови для самовизначення особистості в інформаційному суспільстві.

Проведення уроків із залученням інформаційних технологій потребує серйозної підготовки. За О. Бриксіною конструювання такого уроку відбувається у кілька етапів. Це концептуальний, технологічний, операціональний і етап педагогічної реалізації.

Спостерігаючи за дітьми, можна помітити, що роботу з інформаційними технологіями краще планувати на другу половину уроку, оскільки під час спілкування з комп'ютером відбувається надмірна активізація психічних структур, діти перезбуджуються, і це заважає подальшому ефективному засвоєнню матеріалу. Безумовно, час, відведений на безперервну роботу з комп'ютером, повинний відповідати встановленим санітарно-гігієнічним нормам.

Використання творчих комп'ютерних завдань потребує попереднього ознайомлення учнів із тематикою та суттю проблеми, окреслення термінів виконання, допомоги учневі в пошуку необхідних матеріалів, оцінюванні їх та систематизації, створенні умов для оформлення та подання підготовлених завдань у комп'ютерному варіанті.

Метою вчителя є навчити учнів не лише опрацювати матеріали, а й уміти їх представляти, бо школярі самі стають творцями, ініціаторами нових ідей, розвивають свої інтелектуальні здібності.

Комп'ютерна презентація – це авторське учнівське бачення теми, розробка певного сценарію виконання і представлення аудиторії, яка, до речі, може бути абсолютно різною: від учнів початкової школи до вчителів. Комп'ютер дає можливість використання інформації мережі Інтернет, дозволяє ілюструвати, естетично оформляти сторінки, використовувати ефекти анімації.

Діти вчать бути послідовними у відборі найсуттєвішої інформації.

Наприклад, під час вивчення творчості Панаса Мирного, зокрема, соціально-психологічного роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні», доцільно запропонувати учням самостійно заповнити таблиці, що містять проблемні питання та алгоритми їх вирішення.

За допомогою комп'ютерної програми перевіряю вміння учнів читати текст мовчки. Цим актуалізується така важлива змістова лінія Програми з рідної мови, як комунікативна. Даний розділ комп'ютерної програми надає змогу викладачеві водночас проконтролювати час прочитання тексту і відповідно визначити темп читання для кожного учня.

Творчі завдання на основі застосування інформаційних технологій за своїм змістом і методами виконання найчастіше носять ситуативний характер. Дидактичною метою таких завдань є вироблення діяльнісних компетенцій і виявлення особистісного ставлення до розв'язуваної проблеми на основі творчого застосування наявних знань, умінь, навичок.

Застосовуємо у роботі перегляди фільмів або їх фрагментів з прочитаними програмовими текстами, наприклад «Тіні забутих предків» за повістю М.Коцюбинського, «Наталка Полтавка» за І.Котляревським, «Украдене щастя», «Захар Беркут» за І.Я.Франком та інші. Використовую записи телепередач про письменників, що вивчаються в шкільному курсі української літератури, наприклад, про Бориса Олійника, Олесь Гончара, Івана Багряного, Олександра Довженка, Лесю Українку, Михай-

ла Коцюбинського, Івана Нечуя-Левицького, Василя Симоненка, Василя Стуса, Тараса Шевченка, Володимира Сосюру та багатьох інших.

Одним із способів розвитку пізнавальної активності учнів є використання мультимедійних технологій, які дають змогу підвищити активність і повернути увагу учнів до навчання.

Мультимедіа (лат. *multum* – багато й англ. *media* – засоби) – система сучасних технічних засобів, що дозволяють працювати з текстовою інформацією, графічним зображенням, звуком (мовлення, музика, ефекти), анімаційною комп'ютерною графікою (мальовані фільми, тривимірна графіка) в єдиному комплексі; один їх перспективних напрямків, що найбільш швидко розвиваються, особливо в галузі освіти.

Під мультимедіа ми будемо розуміти комплекс апаратних та програмних засобів, що дозволяють застосовувати комп'ютер з текстом, зі звуком, графікою, анімацією та відео.

Урок з використанням мультимедійних технологій стає цікавішим для учня, а тому й ефективнішим для засвоєння знань, підвищує рівень унаочнення навчального матеріалу на уроці.

Кількість мультимедійної підтримки уроку може бути різною: від кількох хвилин до використання мультимедіа впродовж цілого уроку. Під час уроку з мультимедійною підтримкою істотно змінюється роль учителя, який виступає передусім організатором, координатором пізнавальної діяльності учнів.

За допомогою комп'ютерних технологій можна використовувати на уроці наочність вищого рівня – відеоматеріали, анімаційні фрагменти, інтерактивні моделі тощо, які дають змогу продемонструвати на уроці ті явища, які в реальному світі побачити неможливо. Інформаційні технології допомагають індивідуалізувати та диференціювати навчання. Цього досягають не тільки завдяки різнорівневим завданням, а й за допомогою самоосвітою учня.

Висновок. Отже, комп'ютер та інтерактивні дошки на уроках української мови та літератури поступово стають звичними засобами навчання, використання яких робить урок динамічним, яскравим і, звичайно, набагато результативнішим.

Науково-педагогічна література подає безліч різноманітних мультимедійних жанрів: блок-тема, медіа-урок, самодик-

тант, тестові завдання, медіапроект, медіатвори, творчі презентації, віртуальні екскурсії, медіаекспресії, літературний портрет, динамічні таблиці, статичні таблиці.

Мультимедійні уроки – емоційні, різнопланові, різнорівневі, творчі й художні. Словесники використовують у своїй практиці наступні типи мультимедійних уроків: *урок-презентація; урок-розробка інтерактивного плакату або колажу; урок захисту проєктів; урок-коментар аудіокниги;*

урок-екранізація роману; урок – створення скрапбуку персонажа або письменника (скрапбукінг – це мистецтво оригінального, декоративного оформлення альбому-історії, щоденника, записної книжки); урок-дискусія у режимі Інтернет-конференції.

Надано перевагу використанню створених власних уроків, зокрема мультимедійних супроводів, адже мультимедіа – це сучасна комп'ютерна інформаційна технологія, що дозволяє об'єднувати в одній комп'ютерній програмно-технічній системі текст, звук, відеозображення, графічне зображення та анімацію (мультиплікацію).

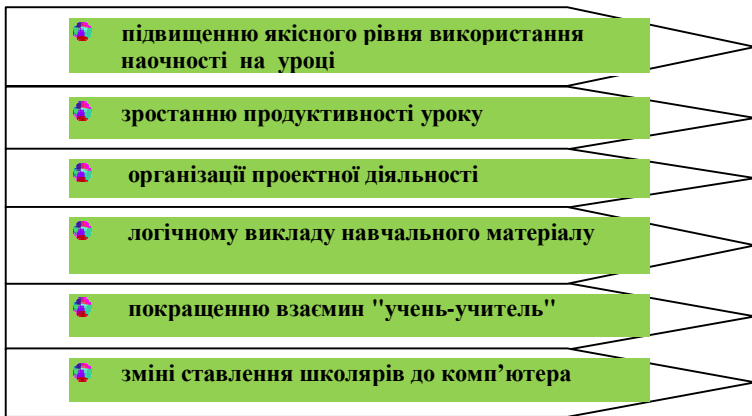
Кожен із застосовуваних інформаційних компонентів має власні виражальні засоби та дидактичні можливості, що спрямовані на забезпечення оптимізації процесу навчання.

Мультимедійний урок дає можливість комбінувати на одному занятті велику кількість цікавих завдань, залучаючи все більше учнів до активної роботи. Комп'ютер сприяє не тільки розвитку самостійності, творчих здібностей учнів, його застосування дозволяє змінити саму технологію надання освітніх послуг, зробити урок більш наочним і цікавим. ІКТ забезпечує активізацію діяльності вчителя та учнів на уроці, сприяє здійсненню диференціації та індивідуалізації навчання, розвитку спеціальної або загальної обдарованості, формуванню знань, посилює міжпредметні зв'язки. Усе це дає можливість покращити якість навчання.

Таким чином, використання ІКТ значно сприяє розвитку пізнавальної активності і засвоєнню навчальної інформації кожним школярем (індивідуалізація навчання; інтенсифікація самостійної роботи учнів; урізноманітнення форм подання інформації і типів навчальних завдань; зріст об'єму виконаних на уроці

завдань (економія часу, потрібного для вивчення конкретного матеріалу, у середньому становить 30%, а здобуті знання зберігаються в пам'яті значно довше); розширення інформаційних потоків при використанні Інтернету тощо.

Систематичне використання комп'ютера на уроці, зокрема систем презентацій, сприяє такому:

ЛІТЕРАТУРА

1. Головецька Н.В., Солошенко Т.В. Інтегровані уроки вчителя-словесника: українська мова, українська література тощо. – Тернопіль, 2007. – 152 с.
2. Науково-теоретичний та прикладний аспекти сучасного викладання української мови та літератури в школі// Матеріали обласного семінару-практикуму. – Донецьк, 2011. – С. 243 – 248.
3. Попова Т.Ю. Формування цілісності світогляду школярів у процесі вивчення української мови та літератури. Творча лабораторія вчителя-майстра. – Донецьк: Каштан, 2013. – 212 с.
4. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект/ Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – С. 78 – 83.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. <http://wiki.ciit.zp.ua/index.php/%D0%92%D0%B8%D0%BA%D0%>
2. <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3Bwe>
3. <http://portfolio-zolosit.ck.ua/pdf/articles/28.pdf>

Н.Г. ЧАЧАНІДЗЕ,

*учитель української мови та літератури, учитель-методист,
заступник директора з НВР Краматорської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 8 Краматорської міської ради*

І.О. ГРИГОР'ЄВА,

*учитель російської мови та літератури, заступник директора
з ВР Краматорської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 8
Краматорської міської ради, учитель-методист*

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

Система освітніх округів створена в Краматорську кілька років тому. Місто розділене на 4 освітні округи, до кожного з яких входять школи, дитячі садки та позашкільні установи, що перебувають в одному районі та взаємодіють між собою. На округах існують плани виховної та позакласної роботи. Два рази на рік кожна школа І освітнього округу проводить позакласний захід для інших шкіл. Стали традиційними військово-спортивні змагання «Козацький гарт», «Майбутній воїн», «Зарниця», правовий та екологічний брейн-ринги, Рибалковські читання, танцювальний конкурс «Стартінейджер», конкурси читців.

Автори статті діляться досвідом організації інтелектуальної філологічної гри «Даугавпілс», яка вже понад п'ять років проводиться на базі Краматорської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 8. Педагоги закликають до співпраці тих, хто зацікавиться інформацією sch_8@meta.ua.

Ключові слова: ігрові технології, інтеграція, гра, конкурс, турнір, проект.

Гра, будучи розвагою, відпочинком, здатна перерости в навчання, у творчість, у терапію, у модель типу людських відносин і проявів у праці.

У сучасній школі ігрова діяльність використовується в таких випадках:

- як самостійні елементи в технології для засвоєння поняття, теми та навіть розділу навчального предмета;
- як елемент більш загальної технології;
- як урок або його частини (введення, контроль);
- як технологія позакласної роботи.

Поняття «ігрові педагогічні технології» включає досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю.

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій при визначеній формі занять відбувається за такими основними напрямками:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання;
- навчальна діяльність підкоряється правилам гри;
- навчальний матеріал використовується в якості її засобу;
- у навчальну діяльність уводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігру;
- успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Процес навчання в грі розвивається мовою дій, учаться й учать усі учасники гри в результаті активних контактів один з одним. Ігрове навчання ненав'язливе. Гра здебільшого добровільна й бажана.

Ігрові форми навчання сприяють використанню різних способів мотивації. Мотивами є прагнення навчитися й навчити працювати в команді, правильно вести діалог та монолог, враховувати думку товаришів; використання різних можливостей учнів; сприяння зміцненню міжособистісних стосунків.

Вибір гри в першу чергу залежить від того, яка дитина, що їй необхідно, які виховні завдання ставлять перед собою вчителі. Якщо гра колективна, необхідно добре знати склад гравців, їх

інтелектуальний розвиток, особливості віку, інтереси, рівні спілкування й сумісності тощо. Вибір гри залежить від часу її проведення, терміну, наявності ігрових аксесуарів, від конкретної ситуації, що склалася в дитячому колективі.

У 2012 році Краматорська ЗОШ № 8 запросила учнів та вчителів округу на інтелектуальну гру «Даугавпілс». Протягом останніх п'яти років ця гра традиційно проводиться для учнів школи в рамках Тижня рідної мови, тому завдання мовної тематики й пропонуються учням російською та українською мовами.

Даугавпілс являє собою інтелектуальне змагання, ігровим матеріалом для якого слугують відомості з двох предметів шкільного курсу – української мови та російської мови. Що необхідно для того, щоб провести "Даугавпілс" у школі? По-перше, визначити кількість конкурсів. Звичайно беруть 6-7 конкурсів. Такий турнір за часом може зайняти 2-2,5 години. По-друге, необхідно визначитися з тим, які саме конкурси ви будете проводити. По-третє, конкурсні завдання необхідно набрати на комп'ютері й роздрукувати, щоб у кожній команді був текст завдання. По-четверте, необхідно приготувати призи. Вони можуть бути дрібні, смішні, але їх наявність необхідна.

Яка ж кількість команд найоптимальніша для турніру "Даугавпілс"? Це залежить від можливостей залу. У кожній команді може бути від 6 до 12 учнів з різних класів. Команду, у якій менше, ніж 6 школярів, створювати не рекомендується. Відповідно до встановленої традиції, у кожній з них може бути не більше 2-х гравців зі своїх звичних команд (класу). Коли ви вже визначилися з кількістю команд, підготуйте зал для гри. Зазвичай для кожної команди виділяється стіл, стільці і обов'язково ручка. Один стіл необхідний для журі, де обробляються відповіді й розкладаються аркуші із завданнями.

На відповіді в кожному конкурсі виділяємо 3 хвилини. Команда, що раніше за всіх здала аркуш із відповідями, одержує заохочувальні 0,5 бала. Були випадки, коли команда здавала аркуш без єдиної відповіді, заради того, щоб заробити хоча б півбали. Конкурси оцінюються просто: кожна правильна відповідь – 1 бал. Завдання розкладаються на столі журі, й по команді

"Час!" представники команд, які вже очікують на старті, швидко підбігають, беруть аркуш із завданнями й біжать до своїх команд. Так відбувається й повернення аркушів з відповідями.

"Даугавпілс" починається з формування змішаних команд. Організатори запрошують сісти за столи спочатку учнів 5 класів (по 1-2 за стіл), потім 6, 7, 8 тощо. Далі традиційно проводиться перший напівформальний конкурс "Назва команди та розминка", з яким учні справляються протягом хвилини. Напівформальний, тому що він не оцінюється. Чим оригінальніша назва, тим краще. Щоб учні потренувались бігати за завданнями та працювати в новій команді, їм пропонуються скоромовки, які команди декламують хором після озвучення своїх назв. "Даугавпілс" – це каскад конкурсів. І тут важлива злагодженість команди. Тому необхідно відразу визначитися, хто буде підписувати лист, хто писати відповіді, хто буде бігати за завданнями й відносити відповіді. Коли почався конкурс і принесений аркуш із завданнями, у першу чергу необхідно підписати його (непідписаний аркуш із відповідями журі не бере до розгляду). Потім хтось один читає вголос текст із завданнями (тому що не кожний гравець може його бачити) і по мірі їх розв'язання пишуться відповіді. Звичайно конкурс складається з декількох завдань. І необов'язково всім думати над ними по черзі. Якщо хтось із гравців знає рішення якогось завдання, він повинен, не чекаючи, коли прийде його черга, сказати про це тому, хто пише відповіді. Ми рекомендуємо команді грати саме так. Ну, а далі все буде залежати от злагодженості гравців, швидкості мислення та ерудиції.

Висновок. Ігри такого типу покликані не тільки розвивати в дітях потяг до знань, бажання примножувати свій інтелектуальний набуток, не зупинятися на досягнутому, формувати вміння осмислювати мовний матеріал, мислити логічно, робити самостійні висновки, чітко висловлювати свої думки й обґрунтовувати їх; також вони розвивають творчі здібності школярів, прищеплюють навички колективного шукання істини, виховують відповідальність за доречну справу, товариську, уміння працювати колективно, рахуватися з точкою зору інших, розви-

вають прагнення до морального вдосконалення, постійного покращення усного мовлення. Дуже важливим під час підготовки й проведення цих заходів є поглиблення інтересу дітей до української та російської мов як найважливішого засобу оформлення думки та засобу людського спілкування, пізнання дійсності, національної самоідентифікації. Також ігри такого типу допомагають перекинути своєрідні містки між предметами, ущільнити їхні зв'язки, забезпечити надійну рідномовну основу для подальшого вивчення предметів шкільного курсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голяева В.А., Голяевой Г.И. Що? Де? Як? Організація й проведення інтелектуальних турнірів. – Артемівськ: Третє тисячоріччя – НТ, 2007.

2. Федоренко В.Л. Авторські ігрові проекти // Навчально-методичний посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007.

3. Харахоріна Т.О. Вивчення української літератури. 8 клас. Інтегровані уроки/ Т.О. Харахоріна, Т.В. Ткачук, В.С. Адаменко. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. <http://yandex.ua/clck/jsreidir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3Bweb%3B>
2. http://yaneuch.ru/cat_16/gra-na-uoc-stor/289320.2330391.page1.html

О.О. БОНДАРЕВА,

*учитель української мови та літератури
Горлівського НВК «ЗОШ №12 – багатoproфільний ліцей»*

СИТУАЦІЯ УСПІХУ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Стратегія сучасної освіти полягає в тому, щоб дати можливість усім без винятку учням проявити свої таланти і весь творчий потенціал, що дає можливість реалізації своїх особистих планів. Саме тому особлива позиція школи полягає в тому, що дитина в ній – не просто учень, це – особистість. У даній статті головний акцент автор робить на вирішенні проблеми створення на уроці таких умов, за яких кожен учень класу міг розкрити свій потенціал, свої здібності та відчутти себе успішним.

Ключові слова: *ситуація успіху, безперервна освіта, творчість, креативність, конкурс, перемога, майстерність, технології.*

Сьогодні суспільство потребує освічених, мобільних, творчих, ініціативних людей, які здатні легко адаптуватися до мінливих умов життя, темпів економічного розвитку, з чіткою моральною та громадянською позицією. І, на мою думку, саме на уроках української мови та літератури учень не тільки оволодіває рідною мовою, а готує себе до майбутнього: «Володіння українською мовою сприяє консолідації громадян у розбудові та зміцненні держави, забезпечує доступ до джерел української духовності, дає змогу випускникам загальноосвітніх закладів у повному обсязі реалізувати в різних галузях чи сферах життєдіяльності можливості, життєві потреби, плани, пов'язані з подальшим здобуттям освіти, опануванням спеціальністю».

Я вважаю, що головний сенс діяльності вчителя в тому, щоб створити кожній дитині ситуацію успіху на уроці, усвідомити свої можливості, повірити в себе. Успіх у навчальній діяльності – одне з джерел внутрішніх сил школяра, що породжує

енергію для подолання труднощів, бажання вчитися. На основі всього цього, можна зробити висновок: ***успіх у навчанні – завтрашній успіх у житті!***

Отже, ***актуальність*** технології «Створення ситуації успіху» полягає в тому, що її використання сприяє формуванню особистості громадянина, свідомого учасника державотворчих процесів. Адже молодь – це та творча й продуктивна сила держави, на якій лежить відповідальність усвідомлення свого громадянства, прав і обов'язків, приналежності до української культурної еліти.

Головна педагогічна ідея полягає в підвищенні ефективності процесу навчання за допомогою використання в навчальному процесі сучасних освітніх технологій, які дозволяють учням отримати можливість індивідуального просування в навчанні, створити ситуацію успіху для кожного учня на рівні його навчальних здібностей.

Значний внесок у розв'язання питання створення успішної особистості належить ***В.О. Сухомлинському***. В основі його підходу знання і розуміння дитини, віра, любов і повага до неї, бережливе, чуйне ставлення до фізичного, психічного і духовного розвитку, підтримка почуття гідності.

Тонкий знавець дитячої психології В.О. Сухомлинський стверджував, що перша заповідь виховання – це прищепити дітям почуття власної гідності: *«У наших школах не повинно бути нещасливих дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здатні»*.

Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для переборення труднощів, бажання вчитися».

Про те, як краще організувати навчання дітей розмірковував ***Костянтин Ушинський***. У педагогічному творі «Праця у його психічному і виховному значенні» автор зазначив: «Розумова робота учня, успіхи й невдачі у навчанні – це його духовне життя, його внутрішній світ, ігнорування якого не може призвести до сумних результатів».

К. Ушинський прийшов до висновку, що тільки успіх підтримує інтерес учня до навчання. Дитина, яка ніколи не пізнала

радість праці у навчанні, не пережила гордості від того, що труднощі подолані, втрачає бажання, інтерес вчитися.

Один з відомих американських вчених, психолог, психотерапевт і педагог, який розробляє методи педагогічного спілкування з дітьми, **У. Глессер** так само переконаний, що успіх має бути доступний кожній дитині. Він прагнути глибше досліджувати проблему задоволення глибинних психологічних запитів дитини в умовах навчальної середовища. У. Глессер переконаний, що якщо дитині вдасться досягти успіху в школі, то у нього є всі шанси на успіх у житті .

Велику увагу створенню ситуацій успіху приділяє **А.С. Белкін**, доктор педагогічних наук. Він твердо переконаний, якщо дитину позбавити віри в себе, важко сподіватися на його «світле майбутнє». Одне необережне слово, один непродуманий крок – і вчителі можуть надломити дитину так, що потім не допоможуть ніякі виховні хитрощі. Уникнути цього допоможуть рекомендації дані в книзі А.С. Белкіна «Ситуація успіху. Як її створити?»

Багато наших сучасників висловлюють думку про те, що учень тоді тягнеться до знань, коли переживає потребу в навчанні, коли ним рухають здорові мотиви та інтерес, підкріплені успіхом.

На такій же позиції стоїть **І.Ф. Харламов**, доктор педагогічних наук. На його думку, сформувати в учнів потребу в навчанні можна лише доброзичливими стосунками між учителями та учнями, заснованими на повазі до вимогливості, а дати дитині можливість відчувати себе впевнено, зміцнити почуття власної гідності допоможе ситуація успіху.

Учитель повинен створити джерело внутрішніх сил дитини, що породжує енергію для подолання труднощів, бажання вчитися. А для цього потрібно створювати ситуації успіху.

Зараз усе більшого значення набувають особисті якості людини, які дозволяють їй бути активним учасником соціальних взаємовідносин. Від особистості вимагається визначення свого ставлення та життєвої позиції щодо проблемних ситуацій і ситуацій вибору. Отже, однією з умов успішного становлення та

розвитку особистості є її здатність до самовизначення, яка проявляється у свідомості, інтересах, вчинках, взаєминах людини з іншими.

Використання на уроках сучасних освітніх технологій спрямоване на створення ситуації успіху для кожного учня в певному виді діяльності, яка допомагає дітям знайти упевненість у собі, своїх силах і можливостях. Упровадження в навчальний процес освітніх технологій формує в учнів стійкий інтерес до вивчення української мови та літератури, активізує їх пізнавальну діяльність.

Мотивація – це перший крок до успіху

Перше, на що звернено увагу, – це мотивація. Адже діти навіть не намагаються чогось навчитися тоді, коли вони не мають мотивацію.

З-поміж усіх можливих внутрішніх стимулів і мотивів виділяю два.

По-перше, кожен учень, незалежно від рівня успішності, має постійну потребу самовираження. Тому готуючись до уроків, ураховую не тільки здібності кожного учня, а підбираю такі завдання, в яких учні могли би проявити себе, відчутти особисту значимість, самовиразитися.

По-друге, досліджуючи особистісні мотиви, не варто випускати з уваги те, як учні можуть використовувати набуті знання у майбутньому. ***Адже мотивація до роботи на уроці є частиною мотивації до життя.***

Для успішної діяльності необхідно, щоб кожен учень повірив у свої сили. І знову виникає питання, як це зробити в класі, де навчаються діти з різними здібностями.

1. Диференціація

Однаково навчити кожного учня неможливо. Але створити умови для успішної роботи кожної дитини – це і є завдання вчителя. І саме це дає можливість знизити навантаження на учнів і підвищити якість знань.

Готуючись до уроку, бажано передбачати завдання різної складності й цим самим створювати сприятливі умови для розвитку й навчання кожного.

У процесі застосування диференційованих завдань буде доцільним для різних груп дітей перехід від колективних форм роботи до частково самостійних і повністю самостійних у межах уроку і системи уроків. Тому, незалежно від своїх здібностей, учні беруть участь у виконанні дедалі складніших задач (завдань).

Постійно залучаючи дітей до виконання завдань за вибором, я створюю об'єктивні можливості для стимулювання позитивних мотивів навчання. І поступово навіть слабкий учень відчуває своє зростання.

2. Проектне навчання

Використання проектної методики на уроках дає можливість кожному учневі відчути себе центральною фігурою, яка може самостійно вирішувати проблеми, вести пошукову діяльність, бути активним творцем нового, пізнавати і отримувати досвід.

Учитель – консультант, його головне завдання створити «відчуття» в учнів, що вони самостійно виконали проект і отримали власні результати роботи. Навчальний проект – це відкрита і динамічна форма організації роботи школярів, яка включає вибір, творчі рішення та реалізацію їх у вигляді продукту навчальної діяльності.

Метод проектів дозволяє вибирати теми проектної роботи, джерела та способи отримання інформації, методи дослідження та форми представлення результатів. Усе це розвиває почуття відповідальності в учнів, підвищує їх мотивацію до навчання, пізнавальну й творчу активність.

Якщо учень зможе впоратися з роботою над навчальним проектом, можна сподіватися, що у справжньому дорослому житті він виявиться більш пристосованим: зможе планувати власну діяльність, орієнтуватися в різноманітних ситуаціях, спільно працювати з різними людьми, тобто адаптуватися до мінливих умов.

Роботу за методом проектів веду понад 5 років. Публікувалась у журналі «Українська мова та література» за темою

«Використання проектних технологій на уроках української мови та літератури».

3. *Розвиток творчої уяви, креативного мислення*

Основне завдання вчителя – розвивати у дітей креативність, політ думки, творчу жилку, вміння бачити в звичайному незвичайне, висувати божевільні гіпотези, робити неординарні кроки. Бути творцем! Адже зараз успішні люди – це ті, які вміють мислити нестандартно. Немає дефіциту матеріальних ресурсів. Є дефіцит ідей. Не випадково на телебаченні проводять численні конкурси талантів. Усі цікаві ідеї потім реалізуються в дизайні, у рекламі, у нових проектах.

Змінювати світ, робити його красивішим, більш досконалим може тільки людина, яку з дитинства стимулювали до виразу свого **Я**, своїх думок і ідей. А не та, яку всіма силами намагалися навчити робити і думати «як треба».

Саме тому так важливо для учнів отримати завдання, яке б надихало, яке б давало можливість навіть слабкому учневі проявити свій творчий потенціал, розкрити свої здібності, придумати щось нове, пофантазувати.

4. *Самоосвіта*

Самоосвіта як процес оволодіння знаннями тісно пов'язана із самовихованням і самореалізацією.

Для значної частини учнів старших класів характерна тенденція до постійного самовдосконалення, прагнення розвивати в собі певні якості особистості.

Самоосвіта учнів є ключем до вирішення низки проблем шкільного навчання.

У старших класах я застосовую систему заліків, суть якої полягає в тому, що учень не тільки повторює пройдене, а й залучає додаткову літературу й самостійно вивчає її. Самоосвіта не може бути успішною, якщо не озброїти учнів системою вмінь та навичок навчальної праці. Від сформованості цих умінь значною мірою залежить навченість школярів, темпи переробки та засвоєння інформації і нарешті – якість їх навчання. Для формування навчально-пізнавальних умінь використовую пам'ятки

«Як готуватися до уроку української літератури», «Як створювати власне висловлювання», «Як читати книгу», «Як підготувати реферат» тощо. Ці пам'ятки оформляю на стенді «Самоосвітня діяльність учнів» у кабінеті. Учні завжди мають змогу звернутися до них, тільки треба постійно звертати на це їхню увагу.

Д.І. Писарев вказував, що необхідно вчитися в школі, але ще набагато більше треба вчитися по виході зі школи, і це друге навчання з своїми наслідками, за своїм впливом на людину і на суспільство незмірно важливіше першого.

Висновок. Отже, працюючи над реалізацією завдань розвитку ситуації успіху, ніколи не забуваю, що школа – це простір життя дитини; тут дитина має не готуватися до життя, а жити; школа має бути для учня, а не учень для школи.

Як показали результати, після запровадження мною технології ситуації успіху можна констатувати помітне зростання здібностей школярів:

- учні набули культури дискусії;
- виробилося вміння приймати спільні рішення;
- поліпшилися вміння спілкуватися, доповідати;
- діти навчилися аналізувати та узагальнювати.

Учні стабільно досягають високих результатів у вивченні української мови та літератури.

Підвищення пізнавальної активності учнів спостерігається не тільки на уроках, але й у позаурочній діяльності з предмета. Школярі активно беруть участі в шкільних та міських олімпіадах, творчих конкурсах з предмета. Відомий афоризм «Щасливу людину може виховати тільки щаслива людина» можна перефразувати таким чином: «Успіх школяру створює тільки вчитель, який сам переживає радість успіху».

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженок З.С. Діагностика особливостей мотивації навчальної діяльності школярів підліткового віку // Методичні рекомендації. – Луцьк, 1999.

2. Гринько О. Проблеми стимулювання самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів // Рідна школа. – 1998. – № 5. – С. 72–75.

3. Гриньова М. В. Теоретико-методичні основи формування саморегуляції навчальної діяльності школярів. – К., 1998.
4. Давидов В. В. Проблема розвиваючого навчання. – М., 1986.
5. Доній В. Л., Несен Г. Н. та ін. Психологія і педагогіка життєвості: Навч.-мет. посіб. – К., 1996.
6. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія і практика навчального процесу // Рідна школа. – 2000. – № 8.
7. Кириленко В. Порушення мотивації навчання як першопричина негативної поведінки // Психолог. – 2005. – № 18. – С. 7–8.
8. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції. – К., 1983.
9. Лернер І. Я. Дидактичні основи методів навчання. – М., 1981.
10. Маркова А. К. Проблеми формування мотиваційної навчальної діяльності. – К., 1989.
11. Мельничук Т. Лідерство в групі, колективі як інструмент і мотив розвитку особистості, її самовираження // Рідна школа. – 2000. – №5.
12. Панченко С. Психологічні аспекти ефективності сучасного уроку (Методичні рекомендації) // Психолог. – 2006. – №6. – С.6–8.
13. Скуратівський Л. Мотив як рушійна сила пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення мови // Дивослово. – 2005. – №2. – С. 2–4.
14. Тулупова Т. Шкільна мотивація як компонент психологічної комфортності// Психолог. – 2006. – № 15. – С. 5–8.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. URL: http://revolution.allbest.ru/pedagogics/00297083_0.html
2. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/38852/

С.В. КУРЕЛЮК,
учитель української мови та літератури
Костянтинівської ЗОШ №15

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті розглядаються питання забезпечення умов для розвитку творчої особистості дитини, сприяння виконанню завдань Національної доктрини розвитку освіти, позитивній мотивації учнів до пізнавальної діяльності, самопізнання, самореалізації та самовдосконалення. Автор акцентує увагу на оригінальних підходах до побудови структури сучасного уроку української мови та літератури.

Ключові слова: *глобальна економічна криза, життєтворчість, активна модель навчання, інноваційний тип навчання, проектне навчання, інтерактивна технологія, особистісно зорієнтоване навчання, асоціативне мислення, презентація, види пам'яті, диференціація навчання, критичне мислення, проблемне навчання.*

Сьогодні увесь світ живе в умовах глобальної економічної кризи, яка так чи інакше вплинула на всі сфери життя суспільства: економіку, політику, соціальну сферу. Не обійшла вона й освіту. Про глобальну кризу освіти заговорили ще в останній чверті ХХ століття. Масштабна криза охопила освіту практично всіх країн світу. Сучасні соціологи (А. Печчеї, Ф. Кумбас та ін.) звертають увагу на такі ознаки цієї кризи:

- зростання «функціональної неосвіченості» у світі, яка охоплює 1 мільярд чоловік;
- розрив між освітою та культурою;
- відставання освіти від науки;
- послаблення впливу освіти на соціалізацію молоді;
- зростаюча диспропорція між потенціями людської культури, досягненнями суспільства і культури мас;

- низький коефіцієнт корисної дії використання людством своїх могутніх ресурсів, наукових відкриттів, нових технологій, інформаційних систем;

- постійно зростаючий розрив між вищими досягненнями, професійною майстерністю окремих видатних особистостей і діями в цій галузі основної маси працівників та ін.

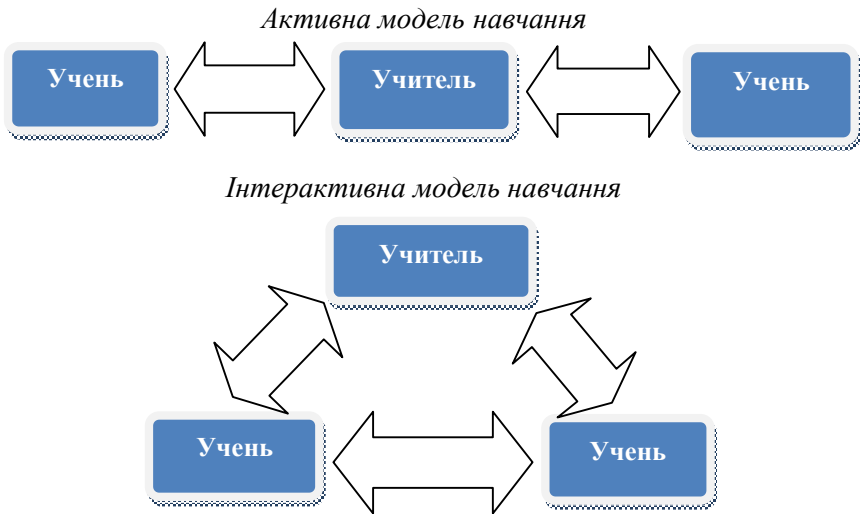
У XXI ст. та новому тисячолітті проблеми освіти стають пріоритетними у всьому світі, оскільки вони визначають майбутнє кожної країни окремо і планети в цілому. Перед нами стоїть стратегічна задача виховання освіченої і відповідальної особи, здатної забезпечити не тільки власну життєтворчість, але і розумну життєдіяльність інших людей.

І так уже склалося, що ми живемо та працюємо в той час, коли увесь світ шукає шляхи реформування, модернізації освіти, наближення її до потреб суспільства й конкретних людей. Перед сучасною системою освіти постали безліч питань, що потребують невідкладних відповідей: як не втратити напрацьований роками наполегливої праці попередніх поколінь педагогів освітній потенціал і при цьому вивести освіту на якісно новий рівень?

На сучасному етапі розвитку України суспільство ставить нові вимоги перед освітою. Активність, самостійність, творчість, здатність адаптуватися до стрімких змін у світі – ці риси особистості стають найважливішими на сучасному етапі історичного розвитку. Їх формування вимагає нових підходів до процесу навчання. У Державному стандарті мета середньої освіти визначається як «формування покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці; здатне робити особистісний, духовно-світоглядний вибір; матиме необхідні знання, навички і компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях; здатним до навчання впродовж життя. «Оновлення форм організації навчально-виховного процесу в Національній доктрині розвитку освіти визначено одним із пріоритетних напрямів державної політики в освітній галузі. Одним із найважливіших шляхів вдосконалення процесу навчання є використання активної моделі навчання, застосування методів, технологій, прийомів, які б сприяли формуванню творчої, мислячої особистості. Наше завдання як вчителів – підготувати людину до життя в

інноваційному за типом розвитку суспільстві, зробити людину успішною через максимальну її реалізацію.

XXI століття відкриває обрії інноваційного типу навчання, що ґрунтується на особистісно зорієнтованих технологіях. Визначальним для особистісно зорієнтованого навчання є соціокультурний діалог між педагогом і учителем на основі розуміння, прийняття і визнання. Тому в моїй роботі з учнями переважає активна, частіше інтерактивна модель навчання.

У своїй педагогічній практиці апробуюю спосіб інтеграції окремих елементів таких сучасних технологій навчання :

- Проектне навчання;
- Інтерактивна технологія;
- Особистісно зорієнтоване навчання.

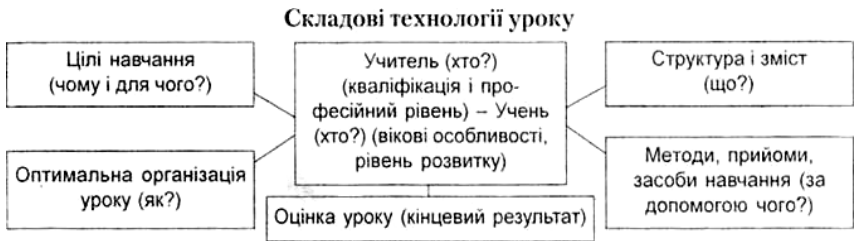
Прагнучи досягти результату, намагаюся вивчити кожен з освітніх технологій, визначити її переваги та недоліки, використовую їх на своїх уроках залежно від теми, мети вивчаного матеріалу, а також типу уроку та навчального предмета. Але перевагу надаю інтерактивним технологіям, бо на мою думку, саме вони якнайкраще формують самостійну, ерудовану особистість, здатну до критичного мислення.

На своїх уроках вчу дітей розмірковувати, аналізувати, робити висновки, самостійно здобувати глибокі, міцні знання, застосовувати їх у життєвих ситуаціях. Учень при цьому виступає не об'єктом, а суб'єктом навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог з учителем та своїми однолітками. Визначальною спрямованістю такої роботи є розвиток самостійності учнів, їхньої пізнавально-дослідницької діяльності, систематичне формування у них критичного мислення, умінь виробляти власну точку зору, розуміння, що вони роблять, рефлексію з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють. Крім цього, великою майстерністю вчителя, на мою думку, є вміння працювати на уроці з усіма дітьми, уміння побачити й по можливості оцінити внесок кожного учня в урок. І інтерактивні методи навчання якнайбільше сприятимуть цьому. Чотири роки працюючи над проблемою «Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури як засіб розвитку самостійного творчого мислення учнів», дійшла висновку, що саме такий підхід до уроку забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, сприяє розвитку творчої особистості, створенню ситуації успіху, допомагає зробити урок цікавим, уникнути одноманітності, досягти максимального взаєморозуміння й співпраці між учителем і учнем. І, як наслідок, дати якісний рівень знань. У своїй роботі спираюся на педагогічний досвід доктора педагогічних наук, професора О.Пометун, кандидата педагогічних наук Л.Пироженко (які займаються вивченням використання у навчанні інтерактивних технологій).

Вимоги до освіти змінюються, але основною формою організації навчального процесу був і залишається вже понад три століття урок. Як же вийти з цієї ситуації, як досягти нових цілей старими засобами? Зробити урок сучасним, більш придатним для сьогоденного покоління дітей. Якраз на це й спрямовані інноваційні технології навчання. Сучасна школа прагне до того, щоб ширше використати можливості уроку як випробуваної форми організації навчання і виховання учнів. Сучасний урок, на мою думку, відрізняє від уроку минулого постійне прагнення до новизни, оптимальність, інтегральність, висока науковість, програмування діяльності вчителя й учнів; використан-

ня різноманітних засобів навчання, у тому числі й ТЗН, якісна й кількісна оцінка його результатів.

В.О. Сухомлинський уважав, що одним з найскладніших, найвідповідальніших уроків у школі є уроки мови: «Насправді ж викладання мови – найтяжча справа. Викладати цей предмет повинні найздібніші й найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь і навичок. Це передусім виховання. Виховання розуму, формування думки, копітке різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини. Адже із думки й слова почалося становлення людини... Викладання мови – це майстерність творення людської душі, бо воно є найніжнішим, найтоншим доторком до серця дитини. Основна мета вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах України на сучасному етапі полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Отже, головною метою уроку української мови є розвиток кожної особистості, у процесі навчання й виховання. Готуючи урок української мови чи літератури завжди беру до уваги основні складові сучасного уроку.

Урок української мови вимагає вивчення нового матеріалу великими логічно завершеними частинами – блоками, тому, наприклад, під час вивчення теоретичних відомостей з теми «Іменник», «Прикметник» у 6 класі чи «Складносурядне речення» у 9 класі пропоную учням складання асоціативних схем,

таблиць, опорних конспектів, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку логічного та асоціативного мислення.

Через те, що стрижень сучасного уроку української мови – робота з розвитку комунікативної компетентності учнів, то кожен урок повинен у собі містити якомога більше видів робіт, які сприятимуть розвитку комунікативних умінь учнів. Оволодіти мовою – означає вміти розмовляти цією мовою.

Лінгвістичні передумови формування мовленнєво-комунікативних умінь знаходимо у роботах Л. Булаховського, І. Вихованця, Ф. Гужви, В. Звегінцева, Г. Золотової, Ю. Караулова, Г. Колшанського, Л. Мацько, К. Плиско.

Лінгводидактичні закономірності формування комунікативної компетенції особистості досліджуються О. Біляєвим, М. Вашуленком, Є. Голобородько, В. Добромисловим, В. Капінос, С. Караманом, О. Купаловою, Є. Пассовим.

У процесі роботи дійшла висновку, що діяльнісно-комунікативний підхід є одним з найефективніших методів у формуванні комунікативної компетенції. Він ставить за мету формування в учнів змістового сприйняття та розуміння української мови, володіння мовним матеріалом для побудови власних висловлювань.

Під час реалізації комунікативного підходу до вивчення української мови на допомогу приходять інтерактивні технології.

Методологічною основою запровадження інтерактивних методів навчання є розробки сучасних зарубіжних та українських педагогів. Теоретичні та практичні розробки в цій галузі належать В. Гузеєву, А. Гіну, О. Пометун, Л. Пироженко, А. Фасолі, Н. Побірченко, С. Сисоєвій, Є. Селевко та іншим.

Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської мови і означає «взаємодіючий», здатний до взаємних дій, діалогу.

Інтерактивне навчання (за О. Пометун) – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності учнів, яка має на меті створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, це співнавчання, взаємонавчання, де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роб-

лять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

Отже, найхарактернішою ознакою інтерактивних технологій є те, що активними співтворцями навчально-виховного процесу стають самі учні. Вони є суб'єктом пізнання. Кожен школяр долучається до співпраці в колективній, груповій діяльності. Учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчально-виховного процесу. Вони спільно визначають мету діяльності, об'єкт, суб'єкт, засоби діяльності, результати навчання. Під час такої спільної роботи відбувається обмін думками, знаннями, способами діяльності. Унаслідок чого відбувається рефлексія, оцінювання здобутих результатів. Таким чином, інтерактивне навчання можна визначити як діалогове: учень має змогу під час такого навчання вступати у взаємодію і з учителем, і з іншими учнями .

Як показала практика, найбільш ефективними при цьому є такі вправи: написання коротких повідомлень, есе та порад, описів тварин, рослин, колективне складання листів тощо.

Під час виконання вищезазначених завдань у нагоді учням стануть технологічні картки, різноманітні опори (змістовні, вербальні, ілюстративні, схематичні тощо).

Самостійна робота учнів із підручником постійно має місце на уроці, різні тренувальні вправи, граматичний розбір, робота з дидактичним матеріалом, граматичне моделювання й конструювання, списування з ускладнюючими елементами, коментовані, пояснювальні, попереджувальні диктанти. Але треба зазначити, що завдання для самостійної роботи повинні бути посильними, доступними, різноманітними, швидко й легко перевіряти. Готуючи їх я враховую вікові та індивідуальні особливості учнів, чітко розраховую час на їх виконання. Дуже важливо навчити учня працювати з книжкою і в школі, і вдома, виробляти в нього звичку «копатися в книжках».

Використовую картки для самостійних, перевірних та контрольних робіт.

Ще одним з важливих видів самостійної роботи, що сприяють розвитку логічного мислення, усного й писемного мовлен-

ня, творчості, активності й самостійності учнів є ведення словника. Практикую роботу з останнім і з української мови, і з української літератури протягом усього курсу вивчення предмета. Словники часто стають у нагоді під час актуалізації опорних знань, систематизації та узагальнення вивченого, виконання самостійних робіт, виникнення суперечливих питань. Звертаючись до словника в такий момент, учні відчують значимість своєї багаторічної роботи. Як самостійну домашню роботу часто пропоную учням завдання випереджального характеру.

Дидактичний матеріал, що використовую на уроці, підпорядковую виховній меті, добираю відповідні тексти, досить часто пропоную дітям тематичні уроки мови, наприклад, урок української мови в 8 класі з теми «Другорядні члени речення» прив'язую до теми «Чарівна українська пісня», таким чином створюючи певний емоційний фон уроку та повторюючи щойно вивчений матеріал з української літератури. Правильно підібраний дидактичний матеріал дає поштовх асоціативному мисленню, розширює погляд на сутність речей, явищ.

Домашня робота повинна носити творчий характер, будити думку школяра, обов'язково різномірнева й посиљна. Вона має бути логічним ланцюжком між уроком сьогоднішнім та наступним, викликати в учнів бажання прийти на наступний урок.

Для інформаційної підтримки уроку, побудови канви уроку, ілюстрування, економії часу і матеріальних засобів, використання різноманітних вправ створюю слайди, презентації, заохочую до цієї роботи учнів.

У своїй практичній діяльності найчастіше використовую презентації, створені за допомогою програми Power Point, зокрема такі їх види:

- презентації для лекційного викладу матеріалу;
- презентації для повторювально-узагальнювальних уроків;
- презентації для уроків тематичного оцінювання знань.

Завдяки використанню презентацій у школярів спостерігається концентрація уваги, включення всіх видів пам'яті: зорової, слуховий, моторної, асоціативної, більш швидке і глибоке

сприйняття викладеного матеріалу, підвищення інтересу до вивчення предмета.

Кожний вид діяльності на уроці потребує контролю і самоконтролю як з боку вчителя, так і учнів щодо себе і своїх товаришів. Цьому сприяють рецензування відповідей учнів, групове, попарне навчання, застосування тестів, комп'ютерів тощо.

Належне місце на уроках української мови та літератури має посісти диференціація навчання, що виявляється у варіативності навчального змісту, використанні системи диференційованих за рівнем складності й відповідності пізнавальним потребам учнів навчальних завдань, організації групової і парної форм проведення занять, які повинні відтіснити фронтальну форму з домінуючої позиції, що значно розширить можливості для формування комунікативних умінь.

Я переконана, що найсильнішою мотивацією до отримання знань є цікавість, саме тому протягом останніх років працюю над розвитком інтересу до української мови та літератури через використання нестандартних способів початку уроку (це може бути поетичне або музичне привітання, комплімент, міні-тренінг, психологічна настанова та інші). Впевнена, що організаційний етап кожного уроку вимагає від учителя не меншої майстерності, ніж наступні, бо він покликаний створювати атмосферу довіри та доброзичливості, забезпечити нормальну зовнішню обстановку на уроці, зацікавити учнів у подальшому уроці.

Головним завданням сучасної освіти є формування відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє використовувати набуті знання для творчого розв'язання проблем, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя та життя інших. Література, впливаючи на формування і розвиток особистості, розкриває бачення світу і допомагає зрозуміти свою позицію відносно почутого чи побаченого. Таким чином, завданням учителя є розвиток в учня такого типу мислення, який забезпечить йому можливість адекватно оцінювати нові обставини, формувати стратегію подолання перешкод, уможливитимуть пристосування випускника до нових, часом непередбачуваних, ситуацій. Таке мис-

лення називається критичним. У процесі застосування технології критичного мислення виробляються вміння працювати в групах, уміння розподіляти матеріал за ступенем новизни, уміння бачити чужі помилки та свої; доводити, аргументувати, переконувати.

Інтерес до розвитку критичного мислення як освітньої технології з'явився в Україні близько десяти років тому. Ідея розвитку критичного мислення привернула увагу європейських і вітчизняних учених, викладачів вищої та середньої шкіл у зв'язку з відсутністю самостійності, соціальної спрямованості, мотивованості й результативності мислення молодого покоління.

На сьогоднішній день технологія формування та розвитку критичного мислення вважається однією з інноваційних педагогічних технологій, що відповідає вимогам Національної доктрини розвитку освіти України щодо переходу до нового типу гуманістично-інноваційної освіти.

Над проблемою розвитку критичного мислення у закордонній педагогіці й психології працюють Д. Брунер, Дж. Гілфорд, Д. Стіл, Ч. Темпл, С. Уолтер, Д. Халперн, Пітер А. Фачоне та інші. Серед вітчизняних учених, які досліджують технології розвитку критичного мислення, можна назвати А. Брушлінського, Д. Вількеєва, З. Калмикову, О. Матюшкіна, Х. Тамбовську, Т. Хачумян, Н. Череповську та ін. У педагогіці ці питання розробляються С. Векслером, А. Ліпкіною, О. Марченко, І. Мороченковою, Р. Суровцевою та іншими.

Мислення поділяється на творче й критичне. Учені визначили творче мислення як мислення, результатом якого є відкриття принципово нового чи удосконаленого рішення того або іншого завдання, а критичне мислення – це перевірка запропонованих рішень з метою визначення галузі їх можливого застосування. Творче мислення спрямоване на створення нових ідей, а критичне виявляє їх недоліки та дефекти. Для ефективного вирішення завдань необхідні обидва види мислення. Таке мислення допомагає формувати урок літератури. Навіть на перший погляд прості вправи формують критичне мислення учнів. Прикладом такого завдання може служити самостійне запов-

нення учнями в технологічних картах уроку своїх очікувань від уроку та зіставлення їх з результатами уроку. Під час вивчення біографії письменника можна запропонувати учням вправу на створення асоціацій між певними речами та їх роллю в житті письменників. Можна також використати прийом «Інтерв'ю з письменником» та інші. Сприяють розвиткові критичного мислення такі види нестандартних уроків літератури, як урок-семинар, урок-конференція, урок-гра (ділова чи рольова), урок-подорож, урок-аукціон, урок-суд та інші.

На уроці словесник розвиває інтелект, емоції, творчі здібності дитини, формує її естетичні почуття, впливає на становлення переконань, світогляду, рис характеру. Учні повинні емоційно і вдумливо сприйняти твір, отримати якісні, системні, сучасні знання, вміти ними вільно оперувати в нових умовах, усвідомлювати їх місце в системі історико- або теоретико-літературних знань.

Ефективним на уроці літератури є проблемне навчання. Проблемне навчання – це така організація процесу навчання, сутність якої полягає в утворенні в навчальному процесі проблемних ситуацій, вирішенні та вирішенні учнями проблем.

У теорії проблемного навчання основними поняттями є поняття «*проблемне запитання*», «*проблемна задача*», «*проблемне завдання*», «*проблемна ситуація*».

Проблемне запитання, на відміну від звичайного, не передбачає простого пригадування або відновлення знань.

Проблемна задача – форма організації навчального матеріалу із заданими умовами і невідомими даними, пошук яких потребує від учнів активної розумової діяльності: аналізу факторів, з'ясування причин походження об'єктів, їх причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Проблемне завдання передбачає вказівку учням про їх самостійну пошуково-пізнавальну діяльність, спрямовану на одержання необхідного результату.

Проблемна ситуація – стан розумового утруднення учнів, який створено спеціально вчителем за допомогою певних прийомів, методів і засобів.

Проблемна ситуація може виникнути сама по собі і розв'язатися вчителем, учнями чи спільними зусиллями, частіше вона програмується самим учителем.

Структура методу проблемного вивчення матеріалу включає в себе такі етапи:

- створення проблемної ситуації;
- формулювання проблеми;
- висунення гіпотез;
- перевірка висунутих гіпотез;
- аналіз результатів перевірки гіпотез;
- висновок і узагальнення;
- повернення до проблемної ситуації.

Ось кілька проблемних питань, над якими була організована робота на уроках (конспекти наведені нижче): «У чому сенс життя?»(за повістю-притчею Б.Харчука «Планетник»); «У чому символізм назви поезії В.Симоненка «Лебеді материнства»?»; «Гайдамаки-лицарі чи розбишаки?»

Проблемно-діалогова форма організації навчання має переваги над іншими. Вона стимулює учнів до спілкування, критичного, сприяє організації пошукової пізнавальної активності, ініціює на цій основі повноцінну розумову діяльність учнів, що приводить до формування знань високого рівня, узагальнення та інтенсивного розвитку творчих здібностей особистості.

Практикую у своїй роботі й використання проектного навчання.

Готуючи урок української літератури, обираючи методи та прийоми його проведення, враховую вікові особливості учнів, їх бажання й уміння, а також той фактичний матеріал, який вивчатиметься на даному уроці, адже основним завданням для кожного вчителя є підключити учня до активної та самостійної діяльності, поставити його в позицію суб'єкта цієї діяльності. Практична самостійна діяльність – це найважливіша умова формування працьовитості та відповідальності. Ось чому таким важливим фактором є взаємодія вчителя та учня на уроці. Зацікавленість, викликана вчителем на уроці, як тимчасовий психологі-

чний стан, за певних умов може перерости в стійкий інтерес до знань чи предмета.

У процесі роботи переконалась, що лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого, проектного навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня.

Висновок. Уключення інноваційних технологій в традиційну систему навчання збагачує учнів, допомагає розкрити здібності, таланти; робить процес здобуття знань цікавим, захоплюючим, творчим; підвищується рівень навчальних досягнень; формуються моральні якості дитини: повага до друзів, одногрупників, дорослих, до країни, у якій вони живуть; забезпечується психолого-емоційна комфортність, подальша соціальна адаптованість та вміння реалізувати особисті якості в індивідуальній чи колективній діяльності.

Я погоджуюся з Джаннетт Вос, яка пише: «Як би не називались нові техніки – нейролінгвістичне програмування, інтегроване прискорене навчання, – однак оптимально поєднувати три речі: навчання мусить бути захоплюючим, швидким і наповненими. А ще воно має охоплювати релаксацію, дієвість, стиमुли, емоції і задоволення».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вос Дж., Драйден Г. Революція в навчанні. – Львів: Літопис, 2011. – 542 с.
2. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2005. – 192 с.
3. Шарко В.Д. Сучасний урок. Технологічний аспект. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 220 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. URL: <http://biblioteka.ostriv.in.ua/publication/code-133542BBB7830/list-11129801B27>
2. URL: <http://ua-keferat.com/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B>

В.С. ЖЕЛНОВАЧ,
учитель української мови та літератури
Слов'янської ЗОШ №1

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЇХНЬОГО ІНТЕРЕСУ ДО НАВЧАННЯ

Сьогодні, як і завжди, стати успішною в житті, соціально адаптованою, конкурентоспроможною може тільки дійсно творча, креативна людина. Завдання сучасного вчителя розвинути творчі здібності дітей, навчити їх застосовувати ці здібності в усіх сферах життя. Саме цій проблемі, актуальній та сучасній, присвячена дана стаття.

Ключові слова: *творчий, креативний, метод, творчі асоціації, емоційне переживання, розвивальна гра, ситуативні завдання.*

Проблема творчості стала в наші дні дуже актуальною, тому що саме креативні люди створюють нове, неповторне у всіх сферах людської діяльності. Сама проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути розв'язана без чіткого розуміння поняття творчості.

Науково-теоретичною базою щодо розуміння проблеми розвитку творчих здібностей є роботи Р. Грановської, А. Горальського, А. Маслоу, С. Сисоевої, О. Пометун тощо.

Як свідчить грецьке прислів'я: «Людина досягає висот лише в тому, що їй до серця». Тому завдання вчителя-предметника – зацікавити учнів, допомогти їм розкрити свій потенціал, спонукати учнів до самовиявлення та самовдосконалення. До такої діяльності учень не може бути байдужим, тому природно виявляє інтерес до роботи.

Реалізуючи систему роботи, спрямовану на підвищення інтересу до навчання учнів, застосовую такі методи:

1. Творчі асоціації.
2. Емоційне переживання.

3. Розвивальні ігри.

4. Ситуації з можливістю вибору.

На уроках пропоную учням різноманітні завдання, які окрім творчих здібностей, розвивають образне мислення, художнє бачення світу, розширюють словниковий запас, сприяють кращому засвоєнню семантики слів, а саме:

- дібрати означуване слово, до якого поданий прикметник був би епітетом;

- вибрати найвдаліший варіант слова;

- дописати (відновити) віршовані рядки / скласти власний вірш;

- об'єднати кілька речень в одне;

- розчленувати текст на складові частини, змінити (розширити, згорнути, перебудувати, замінити) мовний матеріал;

- створити презентацію до художнього твору.

Широке поле для творчої діяльності учнів відкривають завдання, спрямовані на розвиток фантазії, гіпотетичного мислення:

- продовжити художній твір;

- змінити (переробити) закінчення художнього твору;

- скласти асоціативну характеристику героїв твору (квітами, кольорами);

- створити колаж;

- взяти «інтерв'ю» у письменника.

Як учитель намагаюся добирати завдання, що розвивають акторські здібності учнів:

- виконання літературних творів із музичним супроводом;

- інсценування творів та епізодів, складання живих діалогів.

Проводжу індивідуальну роботу:

- бесіди та консультації;

- проблемно-ситуативні завдання;

- позанавчальні завдання;

- творчі тренінги тощо.

Використовую технічні засоби навчання (кінофільми, телепередачі, звукозаписи, електронні презентації тощо).

Проводжу нестандартні уроки:

- ток-шоу;

- віршовані уроки;
- подорожі;
- вистави тощо.

Велике значення приділяю позакласній роботі, а саме:

- проводжу мовно-літературні вечори, конкурси, виставки, літературно-музичні журнали тощо;
- очолюю редколегії щодо випуску стіннівок;
- залучаю до участі в проведенні тижнів української мови;
- організую до екскурсії.

Особливе зацікавлення в школярів викликає участь у таких конкурсах, як: конкурс авторських віршів; комп'ютерних презентацій; творчих робіт; літературних перевтілень.

На уроках намагаюся інтегрувати знання з різних навчальних дисциплін. Таку роботу діти завжди виконують з ентузіазмом, і немає меж дитячій ініціативі і творчості. І якщо вчитель правильно організує свою роботу, то саме в такі моменти дитячого натхнення варто створювати ситуацію успіху.

Свідченням результативності такої діяльності є творчі роботи учнів. Крім того, у багатьох школярів покращується якість знань, підвищується загальна мовленнєва культура, з'являється відчуття краси слова. Збільшується кількість дітей, які прагнуть творити, виконувати нестандартні завдання, проводити пошукові роботи, створювати проекти, брати участь у позакласних мовних чи літературних заходах і навіть ініціювати їх проведення. Учні посідають призові місця в олімпіадах та різноманітних конкурсах.

Робота відзначена відділом освіти Слов'янської міської ради, Сіверсько-Донецьким управлінням водних ресурсів та Центром сталого розвитку «Роза вітрів».

Звичайно, під час роботи виникають проблеми й труднощі. Але педагогічним кредо вчителя є слова Коко Шанель: «Усе в наших руках, тому їх не можна опускати». Я живу так сама і вчу жити так своїх учнів.

Висновок. Щоб розвинути творчі здібності учнів, поступово та систематично залучати до самостійної пізнавальної діяльності, щоб забезпечити співпрацю між учнями та учителем, традиційного уроку недостатньо. Отже, школа покликана розви-

вати творчі здібності буквально в усіх своїх вихованців, зважаючи, звичайно, на те, що діти народжуються з дещо різними задатками творити. Разом з тим, в першу чергу, потрібно дбати про розвиток творчих здібностей в обдарованій частини учнівського загалу.

В. Сухомлинський так визначав мету шкільного навчання: розумові сили і здібності дитини мають постійно збагачуватися і розвиватись, а міцні знання вона матиме лише тоді, коли не залишатиметься на одному й тому ж рівні розумових сил і здібностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремінський Б.Г. Обдарованість та проблема розвитку здібностей особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №12. – С.74-80.

2. Менько О. Плекаємо творчого учня/ О. Менько // Математика [газета]. – 2008. – Квітень (№14). – С.1-7.

3. Панченко І.В., Панченко П.К., Швидка Н.В. Організація самоосвітньої діяльності учнів в умовах сільської школи: Методичний посібник. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2010. – 127 с.

4. Станіславська Г.П. Розвиток творчих здібностей школярів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. – 64 с.

5. Чувасова Ю. Розвиток природних обдаровань та творчих здібностей дітей // Психолог. – 2007. – груд.(№47). – С. 10-16.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. URL: http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00013857_0.html

2. URL: <http://www.bankreferatov.ru/referats>

С.О. ГАЛІЗІНА,
*учитель української мови та літератури
Торезької загальноосвітньої школи № 18*

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Кожен учитель хоче, щоб його учні добре навчалися, з інтересом і бажанням ходили до школи. Але часом доводиться з жалем констатувати: «Не хоче вчитися», «є здібності, але немає бажання». Це свідчить про те, що в учня не сформовані потреби в знаннях, немає інтересу до навчання.

Навчання – це важка праця, що потребує спеціальних умінь та навичок, сили волі. «Знання – це скарб, а вміння вчитися – ключ до нього». Дійсно, знання потрібно здобувати. Автор даної статті ділиться досвідом щодо розвитку в учнів позитивної мотивації до навчальної діяльності, тобто системи мотивів, яка визначає конкретні норми діяльності або поведінки.

Ключові слова: *особистісно орієнтоване навчання, інтерактивні технології, проблемне навчання, критичне мислення, позитивна мотивація.*

Сучасне життя ставить перед школою нові завдання: не просто озброїти учнів сумою знань з певних предметів, а навчити творчо використовувати їх на практиці, сформувати здатність розв'язувати життєві проблеми, а не уникати їх. Основою розвитку інноваційної особистості школяра є створення креативної системи освіти на основі компетентнісного підходу до навчання, тобто розвиток його ключових компетентностей, оволодіння якими допоможе учневі критично мислити, здобувати й аналізувати інформацію, розв'язувати конфлікти.

Теоретичною базою щодо проблеми формування мотивації до навчання є положення, що ґрунтуються на сучасних педагогічних теоріях стосовно організації навчального процесу, зокрема особистісно орієнтованого навчання (С. Подмазін, Д. Якиманська, О. Савченко), інтерактивних технологій, які пропагуються Л.В. Пироженко, О.І. Пометун, технологій проблемного навчання (Дж. Дьюї), технології розвитку творчої особистості

(Г. Альтшуллер), технології розвитку критичного мислення (О. Пометун). Керуючись методичними порадами Л. Скуратівського, Г. Шелехової, використовую інформаційно-комунікаційні технології.

Щоб в учня виникло бажання самореалізуватися під час вивчення певного предмета, необхідно, вважають дидакти і психологи, виховати в нього пізнавальну потребу, розвинути інтерес до навчання, "жадобу пізнання" (за висловом В.О. Сухомлинського). З цією метою потрібно створити передумови: налаштувати учнів, умотивувати важливість творчої діяльності, інакше кажучи, сприяти виникненню мотиву, забезпечити усвідомлений вибір активної пізнавальної позиції кожним учнем у процесі навчання. І щоб учень займав активну позицію в процесі цієї навчальної діяльності, він повинен мати потужні джерела мотивації навчання. Формування мотивації до вивчення рідної мови є важливим чинником успішного вирішення завдань гуманітарної освіти, спрямованої на загальне піднесення духовності, виховання української ментальності, любові до рідної мови. Однак це неможливо, якщо з дитинства не прищеплене бажання вчитися та отримувати задоволення від навчання. Скільки б учень не чув про необхідність вчитися, що це є його обов'язком, про важливість освіти для нього самого і майбутнього його життя, як би добре не усвідомлював справедливість цих слів, якщо він не включився в навчання, то відповідних мотивів у нього не виникне і тим більше не сформується стійка мотивація навчальної діяльності. Щоб мотиви виникли, зміцніли і розвинулися, учень повинен почати діяти. І чим вищий рівень мотивації, чим більше чинників спонукають дитину до діяльності, тим більших результатів вона може досягти.

Активність учнів на уроках мови може бути високою в тому разі, коли їхня діяльність не зводиться до самого лише слухання вчителя, звичайного відтворення вивченого, а включає спостереження над фактами мови, їх осмислення і зіставлення, застосування їхніх знань на практиці, завдяки чому учень стає активним учасником пошуку, а не пасивним об'єктом навчання.

Найціннішою, на мій погляд, є пізнавальна мотивація, що зумовлена бажанням учитися. Тому намагаюсь так організувати

навчальний процес, щоб зацікавити дітей, спонукати їх до діяльності.

Працюю над виробленням власного стилю уроків:

- доброзичливий клімат;
- атмосфера поваги й співробітництва;
- увага до кожної дитини;
- заохочення навіть маленького успіху;
- активізація комунікативних умінь та навичок.

Урок розпочинаю з емоційного налаштування: пропоную хвилинки доброти, поетичні хвилинки, «посмішку по колу», музичні вітання, психологічні тренінги.

Стимулюючи активність, застосовую словесні, наочні й практичні, репродуктивні й пошукові методи навчальної роботи. Також використовую інформаційно-комунікаційні технології, що підвищує інтерес учнів до досліджуваних питань, допомагає подолати втому та негативні відчуття.

До мотиваційного компонента уроку добираю матеріал, що стимулює емоції та почуття учнів, використовую рольові, сюжетні, інтелектуальні, дидактичні ігри.

Практика підтверджує, що надмірне спрощення завдання є нецікавими для учнів, а це призводить до втрати мотивації засвоєння навчального матеріалу. Дитина має радіти тому, що вона про щось дізналась. З метою формування позитивних мотивів навчальної діяльності практикую проведення уроків активного співробітництва. Для цього використовую інтерактивні вправи, такі як «Мікрофон», метод «Прес», «Займи позицію», «Навчаючи – вчусь», «Кола Венна», вправи-дослідження тощо.

Гра в навчальному процесі створює мотивацію, збуджує інтерес, розвиває комунікативні навички. Гра сама по собі захоплива, але найголовніше – вона наближує тематику уроку до внутрішнього світу школяра, отже, активізує навчальну діяльність. П'ятикласники за своїми віковими особливостями люблять гратись. Звичайну вправу можна перетворити на гру, якщо попередити її словами: «Пропоную пограти в гру». І діти із задоволенням будуть виконувати завдання типу «Хто швидше», «Перекладачі», «Редактори», «Ремонт слів», «Вижени помилку», «Орфографічне лото», розгадують загадки, ребуси, анаграми під час «Інтелектуальної розминки», беруть участь у розігруванні

діалогів у формі інсценізації. Зважаючи на вік учнів 5 класів, застосовую лінгвістичні казки, хвилинки-цікавинки, хвилинки відпочинку, прийоми «Доміно», фантазування, фотографування тощо.

Для формування повноцінної мотивації, що є засобом підвищення якості знань, використовую роботу в групах, у парах. Це дає можливість висловитися кожному учню, відбувається взаємоконтроль, учні привчаються працювати в колективі, зникає невпевненість, комплекси, є можливість сильним учням надати допомогу, проконсультувати слабких. Така навчальна співпраця виховує в школярів повагу до однокласників, уміння дати оцінку роботі або висловлювати з цього приводу критичні зауваження, змінити свою думку в разі переконливих аргументів інших учасників спільної роботи.

Одними з різновидів групової роботи, які я застосовую, є метод Капелюхів Де Бона та кейс-метод. Метод шести капелюхів дозволяє розглядати задачу зі всіх можливих точок зору. Мета полягає не в тому, щоб довести свою точку зору, а в тому, щоб досліджувати всі можливості або сторони ситуації. Кейс-метод – це групова форма організації інтерактивного навчання. Використання цього методу сприяє отриманню учнями нових знань, розвитку творчих здібностей, навичок самостійної роботи з книгою, комунікативних якостей. Учні отримують «кейс» – текст на кілька сторінок з різними типами завдань для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень.

Приклад використання кейс-методу

Завдання для роботи в групах (за казкою В. Королева-Старого «Хуха-Моховинка»)

1 група: епізод, у якому дід рубав сосну

- Навіщо дід рубав дерево?

- Чи можна вирубувати дерева? Чому?

- Як ви розумієте вислів «робити по правді»? Наведіть

прикладі з життя або з інших літературних творів, коли хтось «робив не по правді».

(«робити по правді» – чинити правильно, робити чесно.

По правді роби, по правді й буде!

По правді роби – доброго кінця сподівайся!

Казка «Фарбований Лис» І.Франка: Лис Микита обманом та хитрощами став царювати в лісі, за те й був покараний)

2 група: епізод, в якому Хуха рятує козу

- Хто винен у нещасті, яке трапилося з Лискою? (*батько, бо він поспішав і забув узяти з собою сітку, в якій і заплуталась старша коза Лиска*)

- Чому мама не повірила дітям, коли вони розповіли їй про Моховинку? (*тому що хух можуть побачити тільки добрі діточки*)

- Чи існують, на вашу думку, у реальному житті хухи? Чи можуть вони бути небезпечними?

3 група: епізод, у якому Хуха рятує діда

- Чому дід був упевнений, що Хуха помститься йому? (*тому що, мабуть, сам вчинив би так зі своїм кривдником*)

- Як ви гадаєте, чи могла Хуха не допомогти дідові? (*Ні, тому що робити добро – це їх призначення*)

- А як би вчинили ви на її місці?

Залучаю учнів до виконання конструктивних, перетворювальних, творчих завдань засобами слова, образу, моделі практичної дії. Також використовую метод тестування, метод евристичної та мотиваційної бесіди, пізнавальних протиріч, використання різноманітних аналогій, асоціацій, метод незакінчених речень, що спонукають до пошуку, творчості. Важливу роль в активізації навчальної діяльності відіграють запитання проблемного характеру.

Наприклад,

Завдання-гіпотеза

– Доведіть або спростуйте думку: слово «другорядний» означає «неосновний, менш важливий». Отже, другорядні члени речення менш важливі для вираження думок.

«Банк ідей»

– Які є прийоми, на вашу думку, пояснення значень слова? (показ предмета чи його малюнків, фотографій; пояснення через синоніми або антоніми; пояснення через контекст; логічно-сміслові пояснення; переклад російською мовою; описовий спосіб; конкретизація абстрактних понять; пояснення за словником.)

Висновок. Успіх – головне джерело мотивації учня до навчання. Тільки успіх дає задоволення від навчання й приведе в подальшому до ще кращих успіхів. Для створення «ситуації успіху» практикую диференційовані, індивідуальні завдання як на уроці, так і вдома. Враховуючи умови для формування повноцінної мотивації школярів:

- використання на уроці цікавого матеріалу;
- задоволення потреби у спілкуванні з учителем і однокласниками під час навчання;
- формування допитливості та пізнавального інтересу;
- формування адекватної самооцінки своїх можливостей;
- підтримання прагнення до саморозвитку і самовдосконалення шляхом створення «ситуації успіху»;
- виховання почуття обов'язку, відповідального ставлення до навчальної роботи;
- стимулювання появи емоційного задоволення від процесу навчання.

Таким чином, мотивація – це одна з найважливіших умов, що забезпечує успішне формування в учнів знань, є для них джерелом отримання нової інформації та осмислення її, розвитку мовлення та самостійного розуміння матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженок З. С. Діагностика особливостей мотивації навчальної діяльності школярів підліткового віку // Методичні рекомендації. – Луцьк, 1999.
2. Гринько О. Проблеми стимулювання самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів // Рідна школа. – 1998. – № 5. – С. 72–75.
3. Панченко С. Психологічні аспекти ефективності сучасного уроку (Методичні рекомендації) // Психолог. – 2006. – №6. – С. 6–8.
4. Скуратівський Л. Мотив як рушійна сила пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення мови // Дивослово. – 2005. – №2. – С. 2–4.
5. Тулупова Т. Шкільна мотивація як компонент психологічної комфортності // Психолог. – 2006. – № 15. – С. 5–8.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. [http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3Bweb%](http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3Bweb%3B)
2. http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/38972/

Лідія МЕЛЕШКО,
учитель української мови та літератури
Донецької загальноосвітньої школи №115

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Використання інноваційних технологій на уроках української мови та літератури забезпечує умови для розвитку творчої особистості дитини, сприяє виконанню завдань Національної доктрини розвитку освіти, позитивній мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потребі в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні, дозволяє гарантувати досягнення певного стандарту освіти, забезпечує особистісно орієнтовану модель навчання, робить можливим оригінальний підхід до побудови структури сучасного уроку української мови та літератури.

Ключові слова: *інноваційні технології, особистісно орієнтована модель, інтерактивні технології навчання, активне навчання, критичне мислення.*

Теоретичною базою проблеми є положення, що ґрунтуються на психологічній теорії творчої особистості та її розвитку (Р. Грановська, Я. Пономарьов), роботи вітчизняних та зарубіжних учених з проблем технологізації освітнього процесу (Г. Сазоненко, В. Бондар, А. Горальський, А. Маслоу). Особливої уваги, на мою думку, заслуговує праця «Основи педагогічної творчості» (автор С. О. Сисоєва), у якій обґрунтовано модель творчої особистості учня, розглянуто специфіку формування креативної особистості дитини.

Ідеї інтерактивного навчання (О. Пометун, Л. Пироженко), проектної технології (К. Баханов, В. Гузеєв, І. Єрмаков, О. Пєхота), особистісно орієнтованого навчання (О. Савченко, С. Подмазін), спрямовані на реалізацію теми досвіду, стали частковими теоретичними положеннями.

Життя доводить, що в складних умовах, які постійно змінюються, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і ви-

користання нового (нових ідей, задумів, нових підходів та рішень). Це людина, «яка володіє певним переліком якостей, а саме: рішучістю, умінням не зупинятися на досягнутому, сміливістю мислення, умінням бачити за межі того, що бачать сучасники і бачили попередники».

У наш час спостерігається зростання інтересу до процесу творчості. Якщо в деяких психічних процесах людині допомагають складні механізми (комп'ютери, сканери, обчислювані машини), то творчість не може бути формалізована і обмежена певною програмою дій, не може бути механічною.

Пріоритетним завданням навчально-виховного процесу в сучасній школі є всебічний розвиток школярів, зокрема творчих здібностей особистості.

У сучасних умовах дуже актуальними є дидактичні заповіді В.Сухомлинського. У книзі «Сто порад учителю» він писав: «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб розкривати сили й можливості кожної дитини, дати їй радість успіху в розумовій праці...». Вважаю, що завдання вчителя – допомогти учневі знайти себе в житті; пробудити чи розвинути в дитині те творче зернятко, яке є в кожному, бо закладене там природою.

Розвивати творчі здібності можна по-різному. Окремі учні (обдаровані) переважно самостійно тренують свої задатки, щоб розвинути їх у здібності, і удосконалюють свої здібності, щоб вони стали творчими. Але для розвитку творчих здібностей більшості школярів важливою є саме роль учителя. Завдання педагога – управляти процесами творчого пошуку, йдучи від простого до складного: створювати ситуації, що сприяють творчій активності та спрямованості школяра, розвивати його уяву, асоціативне мислення, здатність розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання.

І єдиним, на мою думку, найефективнішим засобом досягнення мети є інноваційні технології навчання. Інноваційний підхід забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, сприяє розвитку творчої особистості.

Створення ситуації успіху, сприятливих умов для повноцінної діяльності кожної дитини – основна мета, що покладена в основу інноваційних технологій навчання. Багато з них варті уваги сучасного педагога, який прагне дати якісний рівень знань, зробити урок цікавим, досягти максимального взаєморозуміння і співпраці між вчителем і учнем.

Саме тому я зупинилась на вирішенні науково-методичної проблеми **«Інноваційні технології навчання у розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури»**.

Часто в роботі вчителі-словесники надмірно захоплюються використанням якоїсь однієї педагогічної технології, не помічаючи її "мінусів", не враховуючи індивідуальні особливості своїх учнів, їх готовність до роботи за певною технологією. Експеримент не приносить бажаних результатів, і вчитель розчарується в усіх нововведеннях, продовжує працювати за «старою системою». Вважаю, що сучасному педагогові необхідно вибрати те «зерно», що дасть змогу створити свою міні-методику. А у творчого вчителя і учні прагнути будуть до творчості.

У своїй педагогічній практиці апробуюю *спосіб інтеграції окремих елементів таких сучасних технологій навчання*:
• проектне навчання; • інтерактивна технологія; • особистісно-зорієнтоване навчання.

Для того, щоб така інтеграція принесла бажаний результат, намагаюся вникнути в методику кожної з освітніх технологій і використовувати на своїх уроках залежно від теми, мети виучуваного матеріалу, а також типу уроку та навчального предмета.

Незважаючи на розмаїття нововведень, основною формою організації навчальної діяльності залишається урок. Яким же повинен він бути? Сучасний урок – це урок демократичний. Для такого уроку характерними ознаками є:

- підготовка не мовознавців-теоретиків, а гуманних освічених людей;
- навчання не словом, а справою;
- проведення його не для учнів, а разом з ними;
- спрямування діяльності не на клас в цілому, а на особистість кожного учня;

- забезпечення повного засвоєння навчального матеріалу на уроці.

Зважаючи на це, новий матеріал з мови подаю дітям у вигляді блок-схем, таблиць, малюнків, пірамід і т.п. Починаючи вивчення теми, ми з учнями індивідуально, у групах чи фронтально обговорюємо, аналізуємо навчальний матеріал. Основні поняття з теми фіксуємо в опорних конспектах, а потім засвоюємо шляхом неодноразового повторення, добираємо приклади.

Вважаю, що урок вивчення нового матеріалу можна умовно поділити на два етапи :

I – евристична бесіда, у якій переплітаються мотивація навчальної діяльності, актуалізація опорних знань, засвоєння нового матеріалу (з підручника і слів учителя).

II – повторний виклад матеріалу, розповідь за опорним конспектом. Мета його – стисло, доступно, у логічній послідовності відтворити відомі вже учням вузлові питання теми, пов'язавши його із опорним конспектом.

Треба зауважити, що учні самі оцінюють ефективність опорних схем, адже «так цікавіше, зрозуміліше і легше». Часто спонукаю дітей до самостійного складання зорових опор. При цьому оцінюю оригінальність підходу. Звичайно, для цього учні мають бути підготовлені.

Етапи підготовчої роботи зі складання зорових опор:

1. Учитель пояснює матеріал, ілюструє прикладами і паралельно складає схему–опору на дошці. При цьому не припиняється живий діалог з учнями, які допомагають підібрати приклади, вносять пропозиції щодо правильної побудови опори.

2. Аналізований навчальний матеріал (не забуваємо про роботу в групах, колективне обговорення проблеми) учитель подає у вигляді схеми-опори, зумисне пропускаючи деякі її складові частини. Учні повинні «відновити» схему, користуючись правилом у підручнику.

3. Учитель не пояснює матеріал, лише записує на дошці низку прикладів, що ілюструють правило. Завдання учнів – "перетворити" текст правила в опорну схему, дібрати приклади для ілюстрації теоретичних положень з довідки на дошці.

4. Вдома за власноруч складеною схемою учні готують усне лінгвістичне повідомлення, добирають приклади.

5. Учні отримують випереджувальне завдання: самостійно скласти зорову схему-опору до теми, яка буде вивчатися. На уроці декілька школярів презентують свою роботу, виступаючи в ролі вчителя, пояснюють новий матеріал. Оцінюється не тільки правильна, а й оригінальна подача нової теми.

Як бачимо, поступово учні привчаються до роботи з підручником, іншими джерелами, адже останній етап передбачає саме творчий підхід.

Учні «малюють» основні теоретичні поняття у вигляді структур, матриць, пірамід, нерідко в зошитах з'являються «сонечка», «хмарки», «чарівні квіти», таблиці, потяга, дерева.

Така робота розвиває у дітей навички аналізу та синтезу, вміння виділяти головне у теоретичному матеріалі. При цьому увагу акцентую на мотивації необхідності вивчення певних наукових понять.

Такий підхід дозволяє практикувати систему уроків різного типу в межах однієї теми, вивільняє час для розв'язання учнями системи усних і письмових завдань, спрямованих на саморозвиток особистості, формування мовленнєвої компетенції. Особистість учня з об'єкта навчання перетворюється на головну фігуру. Багаторазове повторення матеріалу в найрізноманітніших формах, групування і подача матеріалу у вигляді блок-схем довели, що навчання під силу всім. На думку Г. Лозанова, така система роботи спрямована на комплексний розвиток творчої особистості учня.

Систему уроків тренувальних вправ з блок-теми логічно наситити інтерактивними вправами. Інтерактивне навчання, на думку Є. Коротаєвої, це навчання «занурене» у спілкування. У житті людини спілкування не існує як відокремлений процес або самостійна форма активності. Воно входить до складу індивідуальної або групової практичної діяльності. Поза спілкуванням формування особистості взагалі неможливе. Інтерактивні форми роботи сприяють розвитку ініціативи, незалежності, уяви, співпраці з іншими учнями. Учніям подобається робота в групах, кожна з яких колективно виконує конкретне навчальне завдання – однакове для всіх груп чи різне. При цьому можна передбачити не лише спільну роботу в одній групі, а й міжгрупову взаємодію. На уроках виконання тренувальних вправ кожна група оде-

ржує блок з 4-5 вправ різної складності. Учитель надає консультації. Учні, у рамках своєї групи, виконують взаємоперевірку та знайомлять з результатами роботи весь клас.

Організована таким чином робота сприяє підвищенню навчальної активності школярів, усуває їхню природну скутість (запитати у свого товариша значно простіше, ніж у вчителя), дає змогу кожному учневі засвоювати навчальний матеріал у природному йому темпі, а також є дієвим засобом у посиленні індивідуалізації навчання.

Сучасна методика нагромадила багатий арсенал прийомів інтерактивного навчання від найпростіших («Робота в парах», «Ротаційні (змінні) трійки», «Карусель», «Мікрофон») до складних («Мозковий штурм», «Мозаїка», «Аналіз ситуації»), а також імітаційні ігри, дискусії, дебати. Використання інтерактивних технологій не самоціль, а засіб створення атмосфери доброзичливості й порозуміння, зняття з душі дитини почуття страху, спосіб зробити її розкутою, навіяти впевненість у своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібність до творчості.

Уміле застосування інноваційних форм роботи, на мою думку, дасть змогу вчителеві успішно розв'язати порушені проблеми. Для цього визначила такий алгоритм:

- визначити рівень підготовленості класу до сприйняття тієї чи іншої технології;
- провести достатню попередню підготовку;
- забезпечити послідовність в освоєнні учнями певних прийомів роботи;
- дати учням інструктивні матеріали.

Умовою успіху розвитку мислення на уроках мови та літератури є висока пізнавальна активність учнів. Ефективне засвоєння знань проходить завдяки організації уроку, під час проведення якого навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. Мої пошуки методів навчання, що підсилювали б активізацію процесу навчання, дозволяють підвищити актуальність розвивальних і проблемних методів, самостійної роботи, творчих завдань. При цьому психологічно обґрунтовано видається така організація уроку, за якою діти вчать не з примусу, а з бажанням і внутрішніми потребами.

Застосування активних та інтерактивних технологій навчання сприяє розвитку навичок критичного мислення та пізнавальних інтересів учнів.

На уроках, де використовуються ці технології, діти почувають себе впевнено, вільно висловлюють свої думки і спокійно сприймають зауваження, адже вони є активними учасниками навчального процесу.

В атмосфері довіри та взаємодопомоги легко робити відкриття, усвідомлювати важливість здобутих знань.

Саме за таких умов можливе виховання особистості, підготовленої до майбутнього, у якому необхідно розв'язувати проблеми та приймати конкретні рішення.

Отже, у процесі своєї роботи я переконалася, що лише вдала інтеграція сучасних педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-зорієнтованого, проектного навчання на основі постійного розвитку критичного мислення учнів дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу особистість учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голобородько К.Ю., Ткаченко Н.П. Інтерактивне навчання на уроках української мови та літератури. – Харків: Основа, 2007. – 176 с.

2. Мацько Л.І., Семенов О.М., Голуб Н.Б. Мова наша – українська: навчально-методичний посібник для вчителів. – К.: Богданова А.М., 2011. – 312 с.

3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – Київ: А.С.К., 2005. – 192 с.

4. Приходченко К.І. Творчий потенціал учителя як основа його педагогічної майстерності: навчальний посібник. – Донецьк: ДУіШІ, 2011. – 180 с.

5. Сидоренко В.В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти. – Донецьк: Каштан, 2012. – 492 с.

6. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект/ Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – 220 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. http://osvita.ua/school/lessons_summary/mova/11118/
2. <http://yandex.ua/clck/jsredir?from=yandex.ua%3Byandsearch%3B>

Т.В. ТЕЛЛИ,

*учитель української мови та літератури
Роздольненської ЗОШ Великоновосілківського району*

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ В ЖИТТІ

У статті розглядаються питання формування життєвої компетенції учнів. Автор приділяє увагу питанням педагогіки життєтворчості, інтеграції, самотворення, самовизначення, самоактуалізації у процесі діяльності і взаємодії зі світом.

Ключові слова: педагогіка життєтворчості, життєва компетентність, життєздатна особистість, духовне самоздійснення, творче самовтілення, соціум, компетентний, компетентнісний підхід, акме.

Педагогіка життєтворчості – одна із провідних концептуальних ідей сучасної психолого-педагогічної та філософської думки (Л.В. Сохань, В.І. Шинкарук, І.Д. Бех, К.А. Альбуханова-Славська, Л.Г. Анциперова, І.Г. Єрмаков, М.Н. Ануфрієв). Вона орієнтує особистість на глибинне осмислення своєї життєдіяльності і творчий підхід до самореалізації. Особливо проблема формування життєвої компетентності набуває актуальності в умовах демократизації українського суспільства, коли держава потребує особистість високодуховну, розвинену, здатну творчо жити і діяти на користь як власним, так і загальнонаціональним інтересам.

Життєва компетентність – це знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту. Життєва компетентність передбачає свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей, а саме:

– здатність працювати самостійно, без постійного керівництва;

- здатність брати на себе відповідальність з власної ініціативи;
- здатність проявляти ініціативу, не запитуючи інших, чи слід це робити;
- готовність помічати проблеми і шукати шляхи їх розв’язання;
- уміння аналізувати нові ситуації і застосовувати знання для такого аналізу;
- здатність уживатися з іншими;
- здатність освоювати нові знання з власної ініціативи;
- уміння приймати рішення.

Життєздатна особистість:

- активно інтегрується в сучасне суспільство, орієнтується в економічній, соціально-політичній обстановці, зберігаючи свою світоглядну позицію, гуманістичні ідеали і цінності;
- володіє високою соціальною активністю, підприємливістю, прагненням до пошуку нового і здатністю знаходити оптимальні розв’язання життєвих проблем у нестандартних ситуаціях;
- має потребу в життєвих досягненнях й успіху, здатності до самостійного прийняття рішень, постійного саморозвитку;
- володіє альтернативним, критичним мисленням.

Життєвий шлях людини – це шлях самобудівництва, самотворення, самовизначення у системі життєвих відносин, шлях самоактуалізації у процесі діяльності і взаємодії зі світом.

Компетентний – значить знаючий, обізнаний у певній галузі; що має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати що-небудь, судити про щось.

Класифікація компетенцій, що формують життєву компетентність особистості

1. Пізнавальна сфера.
2. Соціальна сфера.
3. Здоров’я особистості.
4. Професійний універсалізм.

5. Сфера особистого життя.

6. Етична сфера.

М е т а:

– вчити здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності;

– розвивати життєві компетентності учнів для досягнення успіху, вміння брати на себе відповідальність з власної ініціативи, потребу в життєвих досягненнях і успіху, здатності до самостійного прийняття рішень, постійного саморозвитку;

– виховувати повагу до прав людини, демократичних цінностей, толерантність, повагу до іншої думки, солідарність, любов до ближнього, почуття відповідальності і дотримання обов'язку.

З а в д а н н я:

– забезпечення компетентісного підходу у навчанні української мови та літератури в умовах технологізації освіти;

– формування в учнів здатності знаходити правильне рішення в різних життєвих ситуаціях;

– ознайомлення з кращим досвідом учителів, що публікуються в журналах;

– апробація інноваційних ідей;

– організація та проведення шкільних, підготовка до районних олімпіад;

– моніторинг результативності навчання.

Учитель прагне навчити:

• пояснювати явища дійсності, їхню суть, причини, взаємозв'язки, використовуючи відповідний науковий апарат, тобто вирішувати пізнавальні проблеми;

• орієнтуватися в ключових проблемах сучасного життя – суспільних, політичних, правових, екологічних, міжкультурної взаємодії, тобто вирішувати аналітичні проблеми;

• орієнтуватися в світі духовних цінностей, що відображають різні культури й світогляд, тобто вирішувати акмеологічні проблеми;

- вирішувати проблеми, пов'язані з реалізацією певних соціальних ролей (громадянина, виборця, споживача, пацієнта, організатора, члена родини тощо);

- вирішувати проблеми, спільні для різних видів професійної та іншої діяльності (комунікативні, пошуку й аналізу інформації, прийняття рішень, організації спільної діяльності);

- вирішувати проблеми професійного вибору та становлення;

- навчити долати життєві комплекси, а саме:

- *ЖИТТЄВІ. Життєві проблеми, пов'язані з матеріальним забезпеченням: кошти, житло, їжа, домашнє господарство, побут, торгівля, транспорт.

- *НАВЧАЛЬНО-ВИРОБНИЧІ. Отримання освіти: престижність вишу, проблеми з успішністю, можливість батьків оплачувати навчання, відносини в студентському колективі. Незадоволення роботою, умовами праці, зарплатою, проблеми кар'єри, відносини в колективі.

- *СІМЕЙНО-РОДИННІ. Вибір супутника життя, створення сім'ї, виконання обов'язків по відношенню один до одного, народження дітей та бажання їх кількості, проблеми виховання, розлучення.

- *МОРАЛЬНІ. Стосунки в соціумі: толерантність, взаєморозуміння, врегулювання конфліктів, свобода поглядів, добро, справедливість, чесність, милосердя.

- *ОСОБИСТІСНІ. Реалізація фізичних, інтелектуальних, емоційних здібностей і можливостей, духовне самоздійснення, творче самовтілення, життєве самовизначення.

- *МІЖОСОБИСТІСНІ. Відкритість у спілкуванні з близькими, друзями, коханими, розв'язання міжособистісних суперечностей.

- *ЩОДЕННІ. Душевний спокій та рівновага, здоров'я, внутрішня свобода, свобода слова, влада, прощення.

- *ІЗОЛЬОВАНІ. Самотність, неприязнь до людей, розчарування в житті, розпач, критика, незадоволення усім, роздратованість.

Висновок. Набуття школярами необхідних життєвих (ключових) компетентностей протягом усього процесу навчання в школі набуває великого значення. Компетентнісний підхід допомагає досягти розумного балансу між академічними знаннями і прагматичними вміннями, сприяє ступені розвитку самосвідомості, покращенню уявлення про своє «Я», рівня орієнтованості в соціальних та життєвих ситуаціях як поле життєдіяльності особистості. Досягнення свого *акме* – вершини своїх творчих можливостей. Вольова зрілість особистості (свідома побудова свого життя, вільний вибір та індивідуальний ризик; готовність та здатність виявляти витримку, терпіння, мужність, сміливість). Знання як самоціль має поступитися місцем знанню як інструментові життя, що забезпечує молодій людині можливість жити в гармонії зі своєю природою та довкіллям, суспільством, окремими людьми, можливість оволодівати новими технологіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мистецтво життєтворчості особистості: Наук.-метод. посібник: у 2 ч./ Ред. рада: В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сахань, І.Г. Єрмаков та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч.2: Життєтворчий потенціал нової школи. – 936 с.
2. Компетентнісно орієнтована освіта: досвід, проблеми, перспективи/ Матеріали науково-практичної конференції в м. Донецьку. 5-6 листопада 2008 року: російською та українською мовами. – У 3-х томах. – Том 2. – Донецьк: Каштан, 2008. – 448 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

1. <http://svitppt.com.ua/rizne/formuvannya-movnoliteraturnoi-kompet>
2. <http://uchni.com.ua/informatika/3118/index.html>

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА СТОРІНКА

Ганна ДИКА,
член Товариства “Друзі Шотландії в Україні”,
викладач англійської мови й літератури
в Київській гімназії № 56, перекладач

ЧУЖА СЛАВА – НЕ СВОЯ

Стаття торкається проблеми висвітлення в літературі, зокрема в поезії, знакових історичних подій та будівель. Проводиться порівняльний аналіз вірша американського поета Річарда Х'юго, присвяченого замку Фернехірст у Шотландії, та вірша шотландця Волтера Лейдло, у якому йдеться про цей же замок.

Ключові слова: шотландські замки, художній образ.

Історія кожного народу має свої вирішальні моменти, свою символіку і свої знакові місця. Має їх і Шотландія. Туристична родзинка для одних, символ нескореності для інших – шотландські замки – не лише окраса пейзажу. Кожен із них зберігає часточку історії рідної землі, береже пам'ять про героїв і негідників.

Замок Ферніхірст – родову маєтність клану Керр – шотландці називають «шотландською прикордонною фортецею». Він розташований у двох милях на південь від Єдбурга у мальовничій місцевості на шотландському Прикордонні, де в давнину точилися війни між Англією та Шотландією. Замок Ферніхірст височить на правому березі річки Єд Уотер. Його головна будівля сягає трьох поверхів, і він на диво гарно зберігся з поміж інших замків, збудованих вздовж кордону з Англією наприкінці XVI століття заможними шотландськими володарями. Замок Ферніхірст було, власне, відбудовано, оскільки вежа на цьому місці була зведена ще у 1476 році сером Томасом Керром, представником клану Керрів.

Родина Керрів, напевно, нормандського походження і веде свій родовід від одного з рицарів Вільяма Завойовника, короно-

ваного у 1066 році після переможної битви при Гастінгсі. Саме поселення з'явилося на цьому місці незабаром після перемоги Роберта Брюса (1274-1329) (короля Шотландії з 1306 по 1329 рік) над англійцями в битві при Банокберні в 1314 році. Ця битва стала вирішальною у становленні незалежної Шотландії, а родина Керрів виступила на боці Роберта Брюса.

Клан походить від двох братів – Ральфа та Джона, які оселились в Єдбурзі у 1330 році і завжди залишались вірними Шотландії. Сер Ендрю Керр воював на чолі свого клану в битві при Флоден Філді у 1513 році, підтримуючи шотландського короля Джеймса IV у війні проти англійців.

У 1523 році їхній замок було захоплено англійцями після тривалої облоги, а через три роки після цього сер Ендрю Керр загинув, обороняючи малолітнього короля Шотландії Джеймса V. Клану Керр за допомогою французів вдається повернути собі замок у 1549 році, але у 1570 році він знову зазнає нападу англійців. Незадовго перед цим сер Томас Кер, тодішній власник Ферніхрсту, разом з власником іншого замку сером Вальтером Скоттом вогнем і мечем пройшлися по прилеглий території Англії. Розлючена королева Єлизавета вирішила помститися і наказала графу Сасекському та лорду Скроупу відплатити порушникам кордону. Замок Ферніхрст було спалено. Загалом англійцями під час цього рейду Прикордонням було зруйновано близько 50 замків, а майже 300 поселень було сплюндровано.

Згодом під час періоду релігійної та політичної конфронтації в самій Шотландії у 1593 році замок Ферніхрст було майже повністю зруйновано за наказом шотландського короля Джеймса VI за підтримку власником замку ворога короля.

Відбудований сером Ендрю Керром у 1598 році замок Ферніхрст протягом наступних двохсот років залишається окраюю краю. Він був мовчазним свідком багатьох історичних подій, найголовнішими з яких були об'єднання двох держав, Англії і Шотландії, у 1707 році та повстання джакобітів проти англійської влади.

Протягом подальших століть родина Керрів завжди залишалась у центрі політичних подій. Серед її представників ми бачимо визначних політичних та військових діячів.

Зараз клан Керрів очолює Майкл Енкрам (Michael Angram) (колишній граф Анкрамський), а нині – маркіз Лотіанський. Його молодший брат, лорд Ральф Керр (Ralph Kerr), Верховний Шериф Дербішира (2008-2009), є власником замку Ферніхірст.

Після довготривалої оренди Шотландською Асоціацією Молодіжних Гуртожитків (1934-1984) родина Керрів провела ремонтні та реставраційні роботи, ретельно здійснені місцевими майстрами, які використовували традиційні матеріали. Замок було відкрито для відвідувачів у 1986 році.

Така захоплююча історія замку Ферніхірст могла б надихнути на створення безлічі романів, поем і віршів. Шотландці можуть по праву пишатися цим архітектурним дивом та його історією. На думку Ентоні Керра, автора надзвичайно ретельного дослідження замку Ферніхірст, «є багато замків, старіших за Ферніхірст, є значно більші, але мало таких, які краще передають безпосереднє відчуття історії та першопризначення замку».

Достеменно ж відомо, що цей замок надихнув на творчість американського поета Річарда Х'юго, який у 1980 році відвідав Шотландію. Тоді ж з'являється вірш під назвою «Fernehirst Castle», присвячений Честеру Керру, який на той час очолював видавництво Йельського університету. Очевидно, вони були знайомі, адже у 1977 році Річарда Х'юго було призначено редактором серії книжок молодих поетів Йельського університету. Невідомо, як сприйняв цей вірш уславлений видавець, чи зрозумів він причину посвяти, чи мав він якусь причетність до славетного шотландського клану.

А цей вірш, представлений у Нортонській антології сучасної поезії і, отже, розглядається як такий, що має певну художню вагу, примушує замислитись.

Fernehirst Castle

For Chester Kerr

This was our first line of defense. It held
about five minutes. What could we throw at them?
A few chickens to trip over, a cow to block the road,

and one farmer who didn't want anyone hurt.
Sheep and maze remained neutral.
The priest who worked the chapel changed a few
key names in the sermon and went on.

Was there ever a better place to let the enemy through
and years later when he came back enroute home
to act as if nothing had changed?
Nothing had changed. Did you have trouble
fording the Jedwater river? Was there
a one eyed farmer, not quite right in the head?
He died. Come in and get warm.
Stay here until you are strong enough to go on.

Centuries have passed since then, all of them
just as bad. The sermon changed this way
and that and couldn't keep up with the times.
Despite architectural plans, rooks know
the castle will go to ruin. When they come for good
as they always do when they find broken stone,
they'll spend their lives on basics, searching for food
and flapping dark signals to the man taking notes.

We do best with short range plans,
So limited rooks take off bewildered.
In any century, to stay humane we lived
in one or another kind of isolation, far as we could
from highway and harm. Even then,
too much ocean too long or forest, our eyes
started to see things and our blood turned to rain.
This is very old mortar. If we do this and not that
to the floor and don't get too smart with the ceiling
all who return with very old hurt in their eyes
will know they are welcome.

Пропонуємо такий переклад цього вірша українською мовою:

Замок Ферніхірст

Честеру Керру

Ми тут тримали оборону. Стояли першими. Протримались
хвилин зо п'ять. Що протиставить ми могли?
Кілька курей – аби перечепились, корову – перекрити шлях
та селюка, що зла не мав на думці споконвік.
А стінам, вівцям – й за вухом не свербить.
Священик у каплиці служив відправу – імен лиш кілька
замінив і правив далі, – проказував казання.

Де ж ліпше ворогу було пройти? Не знати місця кращого –
й роки потому він знов прийшов, коли вертав додому,
чинити зверхньо свою волю зазвичай.
Достоту те ж саме. Як бродом річку нашу перейшли?
Ачей не замочили ніг? Питаєте про селюка,
Що ока в нього не було і клепки в голові?,
Помер. Заходьте, грійтесь.
Лишайтесть тут і набирайтесть сил.

Століття сплинули відтоді, а змін на краше жодних.
Лиш проповідь міняється – то тягне за одним,
а то – за іншим, лишень ніяк не втрапить в тон.
Попри архітектурні плани круки знають, що замок до руїни йде.
Коли вони поселяться тут назавжди, як завше
серед руйновища на каменях, які собі знайдуть,
то житимуть простим життям, шукаючи поживи
і острахом слугуючи хроністам зайшлим.

Найкраще нам вдаються плани на щодень,
тож круки спантеличені здіймаються угору.
У всі часи, щоб людяності не згубити, ми усамітнювались,
жили подалі від гріха і шляху битого. Проте,
чи завеликий океан, чи ліс задовгий – нашим очам
щось відкривається, а наша кров – то вже водиця.

Старий цей розчин будівельний. Якщо не впораємось ми з підлогою і ради стелі не дамо, всі, хто повернуться з лихим на мислі, напевно знатимуть – чекають тут на них.

Образ людей, що населяли землі Прикордоння на межі Англії та Шотландії, якими змальовує їх Річард Х'юго у своєму творі, не може не дивувати. Адже з історії нам відомо, що поселенці Прикордоння могли бути ким завгодно – лише не покірними, якими вони постають з-під пера американського поета. Війни, що постійно точилися тут, виховали міцні характери людей самостійних і войовничих. Місцеві клани Скоттів, Армстронгів, Джонстонів і Керрів дуже часто об'єднувались у боротьбі проти спільного ворога, відчуваючи окремішність своєї землі і свою особисту відповідальність за її долю.

Серед цих кланів, Керри посідали провідне становище, і замок Ферніхрст був форпостом бойових дій від часу його побудови сером Томасом Керром (1474 р.), який згодом (1481 р.) приймає сан священника. На подвір'ї замку дзвеніли списи і мечі, іржали коні, лунали військові команди. Під час однієї з прикордонних воєн 800 солдатів з декількома гарматами на чолі з лордом Дакром мали взяти штурмом замок Ферніхрст, в той час як основні сили англійської армії були кинуті на штурм Єдбурга. Оборонці замку чинили шалений спротив і, перш ніж англійці змогли подолати опір захисників, чимало їх загинуло на стінах замку. У листі до кардинала Волсі граф Суррей називає шотландських воїнів найвідважнішими з-поміж бачених ним.

І таких оборонців своєї землі Річард Х'юго зверхньо іменує селянами (farmers), які годні утримувати оборону протягом п'яти хвилин, а потім покірно схиляють голову перед завойовником? Так міг написати лише чужинець, який байдужими очима споглядав замок, можливо, щось занотовував, але бачив те, що хотів бачити – примітивних тубільців, не годних дати собі ради.

Дивує і образ самого замку Ферніхрст – одного з найкраще збережених, відкритого для відвідувачів через шість років

після написання вірша. Навіть припустивши, що під час відвідин американця замок ще не набув того ошатного вигляду, яким захоплює відвідувачів сьогодні, передрікати йому остаточну руйнацію автор вірша, очевидно, підстав не мав. Складається враження, що Річард Х'юго дивився на справжній замок «крізь скельце Кая з казки Андерсона».

Однак відомий ще один поетичний твір, присвячений замку Ферніхрст:

THE REPRISAL – 1549
By Walter Laidlaw
(Former Custodian of Jedburgh Abbey)

The Castle, razed from tower to floor
Was built and garrisoned once more;
The Scots and French, led on by Kerr,
Courageous and well-trained to war,
On horse, on foot, from far and near,
With Jethart axe and Border spear,
Responded to the bugle-call;
They storm and scale the outer wall;
Though strong the tower, a breach they made,
Through which the English captain said,
“My noble chief, we mercy crave.
“You’ll get the mercy that you gave,”
The chief replied and forward sprang;
A deadly conflict then began.
So fierce and furious was the shock,

Helmets were cleaved with every stroke;
Above the clang of sword and spear
Was “Forward” heard and “Jethart’s Here!”
So well the Kerrs their left-hands ply
The dead and dying round them lie.
The castle gained, the battle won,
Revenge and slaughter are begun.

Now trembling for his cruel deeds
In vain for life the foeman pleads.
But why, my muse, such scenes described?
Peace over all doth now preside.
The days of siege and raids are o'er,
The din of war resounds no more;
No sound except the song of bird
Within the forest glade is heard,
While thistles wave and roses bloom
To guard and deck the warrior's tomb.

ВІДПЛАТА – 1549

Уолтер Лейдло

Замок, зруйнований колись дотла,
Постав ізнов; його залого вража зайняла;
Звитяжців мужніх Керр веде на бій –
Синів Шотландії і Франції – уздрій:
Хто верхи, хто піхтурою – дарма
Чи спис, а чи сокиру у руках трима,
З усіх усюд сурма їх скликала
І на високі вежі дертись сил дала.
Стіну проламано, на вигляд непорушну,
Англійці – враз епістолу невтїшну:
«На Вашу милість зброю складемо».
«Лиш гідну Вашої ласкаво надамо» –
З цими словами Керр на бій пішов –
Жахлива січа почалась на мурах знов.
Запекло й люто бились вояки,
Шоломи тріскались, як баняки;
Але гучніш за звук мечів і сурм
Лунало: «Стхард тут! На штурм!»
А шульги Керри ворога січуть мечем
І прокладають шлях своїм плечем.
Нарешті битву виграно, здобуто замок,
Та різанина не вщухає наостанок.

Дарма благає зберегти йому життя
Вражина, що й сам не відав співчуття.
Навіщо, моя музо, згадують старе?
Панує мир, хай з пам'яті погане він зітре.
Навал ворожих і осад давно нема
І воїнів на бій сурма не підніма;
Пташиний спів лунає навкруги,
Видзвонює усе – гаї, ліси й луги.
Могильні плити спокій бережуть
Полеглих, а квіти – шану воздають.

Недарма цей вірш став гімном міста Єдбурга, під час виконання якого чоловіки стоять з непокритими головами. Читаючи цю поезію, ми начебто самі стаємо свідками осади замку Ферніхірст у 1549 році шотландцями разом із французами. Нам болять їхні рани, ми розуміємо їхню рішучість і завзяття відвоювати свою фортецю, яка опинилась у руках англійців. Відчувається і ставлення до цих подій самого автора – за сучасний мир і спокій заплатили прадіди, які заслуговують на повагу і вдячну пам'ять.

Успішному штурму фортеці у 1547 році передувала поразка шотландців у битві при Пінкі (1547 рік), через яку замок Ферніхірст, місто Єдбург та вся прилегла територія опинились у руках англійців. Військова підтримка, надана Шотландії Францією (оскільки королева Марія мала згодом стати дружиною дофіна Франциска), стала запорукою успіху шотландців як у 1549 році під час штурму замку Ферніхірст, так і в інших військових операціях у Прикордонні. Цей військовий успіх було закріплено укладенням угоди про державний кордон між Англією та Шотландією.

Штурму фортеці Ферніхірст передувала атака французів на двадцять п'ять англійських воїнів, озброєних аркебузами, які мали обороняти вузький прохід до замку. У результаті навальної атаки десятеро англійців загинуло, решта – поранені – дістались замку. Але їхні сподівання на порятунок були марними. Шотландці і французи відважно дерлися на стіни, використовуючи

довгі жердини замість драбин, не звертаючи увагу на обстріл, поки не подолали мур. Після цього вони продовжували штурм головної башти, де перебували англійці. Атакуючі перестрибували через мури на внутрішнє подвір'я замку, відважно долали відкритий простір, не зважаючи на камені, що падали на них зі стін вежі, аж поки через пролом у стіні не увірвались до головної вежі. Чинити опір далі англійці не стали, і їхній капітан вирішив за краще здатися на милість французів, проте хтось із шотландців встиг зітнути йому голову. Шотландські мечі продовжували трошити англійців. Загибелі уникли лише ті з них, хто встиг здатися у полон французам.

Таким зберігся у пам'яті шотландців цей бій 1549 року. Але ж боїв таких було безліч! Кожен клаптик цієї землі политий кров'ю тих, хто був або міг бути прадідами сущих нині. Відчувати себе спадкоємцем історії власного народу – непроста справа. Мало знати історичні факти, причини та наслідки подій. Треба серцем відчувати свою особисту причетність до них як нащадка безпосередніх учасників цих подій.

Якщо ж сторонні люди беруться за перо і тлумачать чужу історію, описують чужі святині, то їхня відповідальність за створений ними образ має застерігати їх від необачних і недуманих слів. Так, чужа слава – не своя! Перейнятись перемогами зброї та духу іншого народу не всім до снаги чи й не до смаку. Але безцеремонно пропонувати своє суб'єктивне враження як опис реально існуючої архітектурної та історичної пам'ятки, дорогої іншому народові, – це образа. Шануймо ж свою славу і не даваймо ганьбити її іншим!

ЛІТЕРАТУРА

1. Hugo Richard. Ferniehirst Castle / Richard Hugo // The Norton Anthology of Modern Poetry / [edited by Richard Ellmann, Robert O'Clair]. – N.Y./L. : W.W.Norton & Company, 1865. – p. 1127.

2. Lockwood David. Dumfries' Story / David Lockwood. – T.C.Farries & Co.Ltd.Dumfries in association with Nithsdale District Council, 1988. – 106 p.

3. Lynch Michael. Scotland. A New History / Michael Lynch. – PIMLICO, 1992. – 506 p.
4. Tranter Nigel. The Story of Scotland / Tranter Nigel. – Glasgow : Neil Wilson Publishing, 2003. – 266 p.
5. www.ferniewhirst.com/home.htm
6. <http://www.electricscotland.com/history/ferniewhirst/index.htm>
7. <http://www.ferniewhirst.com/jethartfestival.htm>
8. <http://www.poets.org/poet.php/prmPID/467>
9. <http://www.poetryfoundation.org/bio/richard-hugo>

Анна Дикая

Чужая слава - не своя

Статья затрагивает проблему освещения в литературе, в частности – в поэзии – знаковых исторических событий и строений. Проводится сравнительный анализ стихотворения американского поэта Ричарда Хьюго, посвященного замку Фернхирст в Шотландии, и стихотворения шотландца Уолтера Лейдло, в котором речь идет об этом же замке.

Ключевые слова: шотландские замки, художественный образ.

Hanna Dyka

Someone else's glory - not his own

The article touches upon the problem of the description of momentous historical events and buildings in literature, in particular, in poetry. A comparative analysis of the poem by an American poet Richard Hugo devoted to Ferniewhirst Castle in Scotland and another poem "The Reprisal – 1549" by a Scottish poet Walter Laidlaw which touches upon the same castle is made.

Key words: Scottish castles, artistic image.

РЕЦЕНЗІЇ

Марія СКАБ
(м. Чернівці)

НОВІ ВИМІРИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Рец. на кн.:

Балко М. В. Актуальні проблеми теорії словосполучення сучасної української мови : [монографія] / М.В. Балко. – Дніпропетровськ : Вид-во «Свідлер», 2014. – 349 с.

Учення про словосполучення як специфічну мовну одиницю є невід'ємною частиною українського теоретичного синтаксису. Дослідженню цієї особливої синтаксичної одиниці присвячено праці багатьох авторитетних українських і зарубіжних лінгвістів (пор. студіювання О. С. Ахманової, В. В. Бабайцевої, В. А. Белошаркової, О. Бехагеля, В. В. Виноградова, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, О. Єсперсена, А. П. Загнітка, Є. Куріловича, О. С. Мельничука, Т. М. Молошної, М. М. Петерсона, О. М. Пешковського, М. М. Прокоповича, Й. Ріса, О. С. Скобликової, М. І. Степаненка, В. П. Сухотіна, С. Г. Тер-Мінасової, Т. О. Туліної, Г. М. Удовиченка, Ю. В. Фоменка, Ф. П. Фортунатова, У. Френсіса, О. О. Шахматова, Н. Ю. Шведової, К. Ф. Шульжука, В. М. Ярцевої та ін.). Попри тривалу історію становлення теорії словосполучення слід констатувати, що й наразі воно лишається однією з найсуперечливіших мовних конструкцій (історія мовознавства знає різні – іноді діаметрально протилежні – бачення його природи). Усе це свідчить про необхідність узагальнення напрацьованих підходів до кваліфікації словосполучень сучасної української мови та перегляду ключових положень вітчизняної теорії словосполучення для надання їй стрункості та викінченості.

На сьогодні у вивченні словосполучення сформувалася певна традиція, що спирається на класичну концепцію, за якою його тлумачать як номінативну одиницю, що існує до речення та служить для найменування складних, але розчленованих понять.

Таке бачення природи словосполучення потребує корегування, що мотивовано наявними істотними суперечностями, зокрема щодо таких аспектів: 1) чи існує словосполучення до речення, чи є воно будівельним матеріалом для останнього; 2) які види зв'язку можливі між компонентами словосполучення; 3) чи є словосполучення всього лише складнішим за слово найменуванням предметів, явищ, процесів (тобто номінативною одиницею), чи, можливо, його функційна вага відмінна від функційного навантаження слова. І це ще далеко не повний перелік суперечностей сучасної української теорії словосполучення. Спробу зняти їх реалізує М. В. Балко в рецензованій монографії «Актуальні проблеми теорії словосполучення сучасної української мови».

Аналізована праця чітко структурована – складається з передмови, трьох логічно пов'язаних розділів, підпорядкованих одній меті (побудові та комплексному упорядкуванню концепції словосполучення як синтаксичної одиниці-конструкції пропозитивної природи), списків використаної літератури й використаних джерел, предметного покажчика.

У першому розділі «Загальнотеоретичні проблеми кваліфікації словосполучень» (с. 10-126) окреслено основні етапи становлення вчення про словосполучення в українському та зарубіжному мовознавстві, схарактеризовано словосполучення як значеннєву мовну одиницю, розглянуто особливості граматичної й семантичної сполучуваності його компонентів, значно розширено основні ознаки словосполучення, з опертям на які й дефіновано цю мовну одиницю, проаналізовано пропозитивну природу словосполучення та структуру його синтаксичної семантики, описано особливості вияву граматичної форми словосполучення й засоби вираження синтаксичних зв'язків у ньому.

Заслуговує на схвалення те, що авторка відкриває нові сторінки в історії формування теорії словосполучення в українському мовознавстві, попри нібито достатню розробленість цього питання. Вона докладно аналізує науковий доробок лінгвістів XVIII ст. (М. Смотрицького, І. Ужєвича), окреслює внесок науковців початку XX ст. (Д. Кислиці, М. Перегінця, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, С. Смерчинського, Є. Тимченка та ін.) у розробку проблем сполучуваності

й вивчення типів зв'язку слів, а також ґрунтовно опрацьовує сучасний стан учення про словосполучення, розглядаючи концепції провідних українців (І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, О. С. Мельничука, М. І. Степаненка, Г. М. Удовиченка, К. Ф. Шульжука та ін.).

М. В. Балко вибудовує власну концепцію словосполучення, витлумачуючи останнє як семантично завершену й структурно замкнену непередикативну синтаксичну одиницю-конструкцію дериваційного типу, яка будується за певною структурною схемою на основі підрядного прислівного зв'язку та є частковим знаком ситуації. Отже, дослідниця розглядає словосполучення як синтаксичну одиницю пропозитивної природи, оскільки воно є, власне, згорнутим реченням і зберігає значення (як денотативний, так і сигніфікативний компоненти) останнього.

Дослідниця дещо корегує традиційне вчення про типи зв'язку слів у словосполученні та засоби їхнього вираження. Авторка виокремлює такі типи реалізованого компонентами словосполучення підрядного прислівного зв'язку: узгодження (з апозицією включно), керування й вільне поєднання, – а також описує такі засоби вираження цього зв'язку: форма слова, прийменник, порядок слів, синтактика слова та інтонація (зокрема паузація).

Ємним щодо охоплення різних концепцій і підходів є другий розділ рецензованої монографії – «Принципи систематизації словосполучень» (с. 127-193). М. В. Балко слушно відзначає розмаїтість типів словосполучень, виокремлюваних у дослідженнях з граматики, що зумовлено суперечностями в розумінні словосполучення як синтаксичної одиниці, а також розбіжностями в можливих аспектах дослідження цих мовних одиниць. Проаналізувавши роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (О. Бехагеля, В. А. Белошаркової, І. Р. Вихованця, М. С. Гуричева, А. П. Загнітка, С. І. Карцевського, О. С. Мельничука, М. В. Панова, О. О. Реформатського, М. І. Стеблін-Каменського, Г. М. Удовиченка, Н. І. Філічевої, У. Френсіса, К. Ф. Шульжука та ін.), авторка доходить висновку про доцільність урахування як структурно-позиційних, так і функційно-семантичних критеріїв у створенні класифікацій словосполучень (с. 167-176).

Формально-структурну типологію словосполучень сучасної української мови М. В. Балко формує з опертям на лексико-граматичні властивості стрижневого компонента, виокремлюючи іменникові, прикметникові (у тому числі дієприкметникові), займенникові, числівникові, дієслівні (у тому числі інфінітивні), категорійно-станові та прислівникові (у тому числі дієприслівникові) словосполучення.

Кількісно-структурна типологія, створена переважно з опертям на підхід І. Р. Вихованця, передбачає виокремлення елементарних (у тому числі сполук, що містять у своєму складі фразеологічні одиниці) та ускладнених словосполучень.

Структурно-позиційна типологія охоплює синтаксично вільні, кожний компонент яких виконує в реченні роль окремого члена, і синтаксично зв'язані (цілісні), які виконують функцію одного члена речення, словосполучення. М. В. Балко ґрунтовно описує диференційні ознаки цілісних словосполучень (синсемантичність граматично стрижневого компонента, неможливість членування на реченнєвому рівні, розподіл функційно-значеннєвої ваги між компонентами тощо) та характеризує їхні різновиди.

Типологію українських словосполучень за семантико-синтаксичними відношеннями М. В. Балко подає з опертям, переважно, на підхід А. П. Загнітка, за яким виділено атрибутивні, об'єктні, суб'єктні, обставинні, комплетивні та синкретичні типи словосполучень.

Кардинально по-новому, порівняно з традиційним баченням, авторка рецензованої монографії вирішує питання про функцію словосполучення та створює, відповідно, функційну типологію цих синтаксичних одиниць. Оскільки словосполучення являє собою згорнуту пропозицію, дослідниця бачить підстави стверджувати, що його функція полягає у вираженні смислу цієї пропозиції, у повідомленні в конденсованому вигляді того, що було висловлено предикативною одиницею. Останнє уможливило створення викінченої функційної типології словосполучень, побудовану з опертям на типологію предикатів, адже словосполучення як мовна одиниця пропозитивної природи, як знак згорнутої пропозиції містить у своєму складі трансформоване предикатне слово.

Оригінальністю та належним рівнем новизни позначений третій розділ рецензованої монографії «Трансформаційні моделі утворення словосполучень сучасної української мови» (с. 194-300). Детально проаналізувавши основні положення динамічних лінгвістичних концепцій (дериваційної, трансформаційної граматики, динамічного синтаксису), М. В. Балко будує моделі утворення словосполучень української мови як результату різноманітних за складністю трансформаційних перетворень вихідних речень. Водночас дослідниця вводить до наукового обігу такі поняття, як зміна діатез, імбрикація вихідних речень, конденсація вихідних речень, скріплення вихідних речень, секторні трансформації (с. 256-297).

Списки використаних джерел та використаної літератури монографії М. В. Балко є досить репрезентативними, а останній майже вичерпно охоплює основну бібліографію з обраної теми. Щоправда, не враховано студіювання з теорії словосполучення низки польських (Р. Гжегорчикова, А. Нагорко та ін.), чеських (П. Адамец та ін.), болгарських (І. Недев та ін.), сербських (Ж. Станойчич та ін.), що, поза усяким сумнівом, належить до перспектив дослідження. Позитивним є й те, що в монографії наведено (с. 345-349) предметний покажчик, який суттєво спрощує роботу з виданням.

Авторка рецензованої праці виявила глибоке й усебічне знання проблематики, володіння різноманітними сучасними методами аналізу мовного матеріалу, поняттєво-термінологічним апаратом для теоретичного осмислення досліджуваних мовних одиниць, а також творчий підхід до опрацювання складних дискусійних питань українського теоретичного синтаксису. Монографія М. В. Балко зацікавить усіх, хто студіює питання сучасної граматики, співвідношення синтаксичних одиниць. Хотілося б бачити подібне видання доступним у книгозбірнях усіх вишів для вільного користування.

Наукове видання

**ДОНЕЦЬКИЙ ВІСНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА
(Т. 41)**

Підп. до друку 15.01.2015. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Cyt. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 14,8.
Обл.-вид. арк. 11,5. Наклад 200 прим. Зам. 01-15.

Засновано в 2001 р.

Д-67 **Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 41.** – Донецьк, 2015. – 256 с. – (Серія. Мовно-літературні студії).